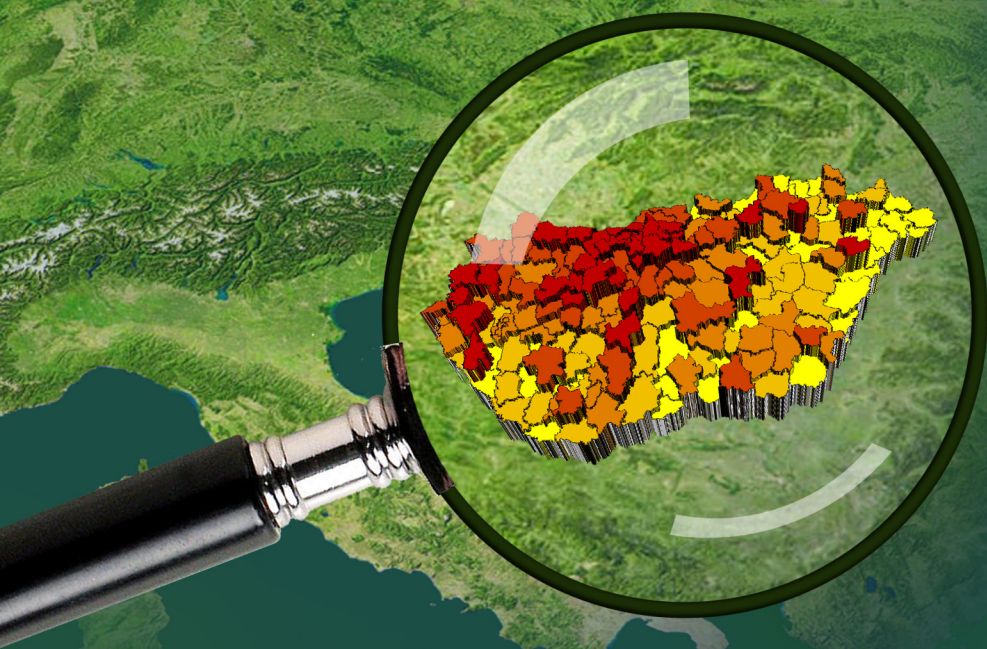

KÉZIKÖNYV

AZ EURÓPAI UNIÓ TERÜLETI AGENDÁJÁNAK HAZAI ÉRVÉNYESÍTÉSÉHEZ

NEMZETI FEJLESZTÉSI
ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM

KÉZIKÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓ
TERÜLETI AGENDÁJÁNAK
HAZAI ÉRVÉNYESÍTÉSÉHEZ

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium (NFGM) Területfejlesztési és Építésügyi Szakállamtitkársága megbízásából és támogatásával készült.

A szakmai anyag összeállítását és a megjelenéssel kapcsolatos feladatok koordinálását a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. (VÁTI) Területi Tervezési és Értékelési Igazgatósága végezte.

NFGM témafelelős: *Drahos Zsuzsanna*
Szerkesztette: *Ricz Judit – Salamin Géza*
Szerzők: *Ricz Judit, Radvánszki Ádám, Salamin Géza, Hoffmann Csilla, Péti Márton*
közreműködött: Cserni Tímea, Nagy András, Sütő Attila, Brodorits Zoltán, Kiss Csaba,
Selmeczi Pál, Czira Tamás, Rideg Adrienn, Tagai Gergely
Szakmai lektor: *Vajdovichné dr. Visy Erzsébet, Horkay Nándor*
Nyomdai munkák: *Greenlight Budapest Reklámügynökség Kft.*
Borítóterv: *Sain Mátyás*

ISBN 978-963-7380-18-1

NEMZETI FEJLESZTÉSI
ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM

VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési
és Urbanisztikai Nonprofit Kft.

© NFGM, VÁTI Nonprofit Kft., 2010

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	6
1. TERÜLETI AGENDA – ÚT EGY SOKSZÍNŰ RÉGIÓKBÓL ÁLLÓ, VERSENYKÉPESEBB ÉS FENNTARTHATÓBB EURÓPA FELÉ	9
1.1 KÖZÖS GONDOLKODÁS KIHÍVÁSAINKRÓL	9
1.2 MERRE TOVÁBB EURÓPA?	12
2. EURÓPAI TERÜLETI KIHÍVÁSOK ÉS PRIORITÁSOK MAGYAR NÉZŐPONTBÓL	16
2.1 NÖVEKEDÉS GYERMEKEINK SZÁMLÁJÁRA VAGY FENNTARTHATÓ TERÜLETI FEJLŐDÉS	18
2.2 KÖZPONTOK HELYBEN – POLICENTRIKUS TELEPÜLÉSHÁLÓZAT	21
2.3 EGYENLŐ ESÉLYEK ORSZÁGSZERTE	23
2.4 PÁRBESZÉD A PARTNERSÉGÉRT	25
2.5 ÉGSZAKADÁS, FÖLDINDULÁS AVAGY KOCKÁZATMENEDZSMENT ÉS KLÍMAVÁLTOZÁS	27
2.6 ELVÉSZ VAGY ÁTALAKUL – FENNTARTHATÓ ENERGIAELLÁTÁS	30
2.7 BŐVÜLŐ EURÓPA	32
2.8 MEDDIG BÍRJUK A NÖVEKVŐ TERHEKET? – DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK	34
2.9 AZ ÉN HÁZAM, AZ ÉN VÁRAM – HELYI ÉS TÉRSÉGI IDENTITÁS ERŐSÍTÉSE	37
2.10 MINDEN HELY ÉRTÉK – TERÜLETI POTENCIÁLOK BEAZONOSÍTÁSA, MOBILIZÁLÁSA	40
2.11 EGY MINDENKIÉRT, MINDENKI EGYÉRT – HARMONIKUS VÁROS-VIDÉK KAPCSOLATOK	42
2.12 SOK KICSI SOKRA MEGY – REGIONÁLIS KLASZTEREK	46
2.13 HÍD, AMI ÖSSZEKÖT – TRANSZEURÓPAI INFRASTRUKTURÁLIS HÁLÓZATOK	50
2.14 KULTÚR – TÁJ	53
3. MIT TEHETÜNK? - AJÁNLÁSOK AZ ÁGAZATI ÉS TÉRSÉGI SZEREPLŐK SZÁMÁRA ..	55
3.1 TENNIVALÓK A KORMÁNYZÁS KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETI SZINTJEIN	55
3.1.1 Nemzeti szintű kormányzat feladatai	55
3.1.2 Megyék, régiók – a térségi szint	61
3.1.3 Közös célok, helyi válaszok – települési szint	64
3.2 A TERÜLETI SZEMPONTOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A PROGRAMELVŰ FEJLESZTÉSEKBEIN	67
3.2.1 A tervezés folyamata	68
3.2.2 Területi partnerség és kommunikáció a tervezésben	69
3.2.3 Helyzetelemzés és értékelés területisége (térkategóriák)	69
3.2.4 A stratégiák területi céljainak kialakítása	73
3.2.5 Területi kohézió, mint horizontális célkitűzés	75
3.2.6 A célok elérését szolgáló területi kohéziós eszközök – térségi prioritások	76

3.2.7 Területi szemléletű pénzügyi tervezés.	77
3.2.8 Területi szemléletű végrehajtó intézményrendszer kialakítása.	78
3.2.9 Területi szemléletű tervezéskísérő eljárások kialakítása.	79
3.3 MIT TEHETNEK AZ ÁGAZATI SZAKPOLITIKÁK?	79
3.3.1 Befektetés-ösztönzés	79
3.3.2 KKV politika	82
3.3.3 Innovációs politika	84
3.3.4 Turizmuspolitika.	86
3.3.5 Lakáspolitikai és építésügy	87
3.3.6 Foglalkoztatáspolitikai	89
3.3.7 Szociálpolitika	89
3.3.8 Oktatáspolitikai	90
3.3.9 Kulturális politika	91
3.3.10 Egészségpolitika	91
3.3.11 Informatika-hírközlési politika	92
3.3.12 Közlekedéspolitikai	94
3.3.13 Energiapolitika	95
3.3.14 Agrárpolitika	97
3.3.15 Környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás	99
3.3.16 Biztonságpolitika	102
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	104
FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT LEGFONTOSABB IRODALMAK JEGYZÉKE	105

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Az Európai Unióra vonatkozó területi perspektívák: a fenntartható területi fejlődés sarokpontjai	9
2. ábra: A stratégiaépítés általános lépései	68
3. ábra: A területi célok típusai	74
4. ábra: A területi kohézió horizontális célként	76
5. ábra: Területi alapon integrált prioritás	77

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. térkép: Metropolisz térségek Európában	21
2. térkép: Budapest és a környező országok nagyvárosainak elvi-gazdasági vonzaskörzetei	22
3. térkép: Regionális fejlesztési pólusok és tengelyek	23
4. térkép: Társadalmi-gazdasági szempontból leszakadó települések	24
5. térkép: A többszintű részvételi alapú területi kormányzásra való áttérés mértéke Európában	25
6. térkép: Magyarország régiói, megyei és kistérségei, 2009	27
7. térkép: Természeti és technológiai kockázatok Európában	28
8. térkép: Az éghajlattal szembeni térségi sérülékenységi meghatározása (hőhullám) Magyarországon	29
9. térkép: Megújuló energiaforrások hasznosítására javasolt térségek Magyarországon, 2009	32
10. térkép: Bővülő Európa és szomszédai	33
11. térkép: Az Európai Unió népességének alakulása 2001-2005 (NUTS 2 szinten)	35
12. térkép: Európai népesség előrejelzés (2000-2030)	36
13. térkép: Térségtípusok a demográfiai folyamatok alapján Magyarországon (2003-2007)	37
14. térkép: Komplex településhálózati térségtípusok	39
15. térkép: Komplex településhálózati térségtípusok és hierarchiájuk	40
16. térkép: Városi térségek Európában (funkcionális városi térségek és MEGA besorolások)	43
17. térkép: Helyi munkaerőpiaci vonzaskörzetek és alközpontjai Magyarországon és határai mentén	45
18. térkép: Európai versenyképességi és innovációs klaszterek	47
19. térkép: Klaszter központok Magyarországon, 2008.	49
20. térkép: Egy főre eső GDP (PPS) és potenciális (multimodális) elérhetőség Európában (2006)	51
21. térkép: Páneurópai közlekedési folyosók	52
22. térkép: Természeti és táji értékekben gazdag területek Magyarországon	54
23. térkép: Magyarország térszerkezete eltérő szempontok mentén	70
24. térkép: Társadalmi és gazdasági szempontból elmaradott kistérségek	71
25. térkép: Magyarország integrálódásának főbb dimenziói	73

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A területi kihívások szakpolitikai relevanciája	17
2. táblázat: Az OTK országos területi céljai és a szakpolitikák számára javasolt területi prioritások kapcsolata	75

Bevezető

Az Európai Unió Területi Agendáját (TA) a tagországok területi tervezésért és területfejlesztésért felelős miniszterei 2007-ben fogadták el. A szakpolitikai keretdokumentum fontos lépésnek tekinthető az európai szintű területfejlesztés, az integráló karakterű területi tervezés megteremtése irányába. Azzal, hogy a Lisszaboni Szerződésben a területi kohézió bekerült a közösségi alapcélok közé, a területiség szempontjainak közös megfogalmazása és érvényesítése révén az európai szintű területpolitika még inkább kiteljesedhet. Mindez ösztönzőleg hathat és egyúttal bizonyos alkalmas kereteket teremt ahhoz, hogy az országunk, térségeink, városaink fejlődése szempontjából egyre fontosabb európai összefüggéseket, a térszerkezet határon átnyúló kapcsolatait, vagy éppen a lehetséges közös szinergiákat, kockázatokat európai dimenzióban szemlélve, európai keretekbe illeszkedve, közös prioritások mentén, együttműködésekkel is kiterjesztve tudjuk kezelni. A Területi Agenda célkitűzéseinek hazai érvényesítését szolgáló kézikönyv ehhez kíván segítséget nyújtani. A dokumentum hazai érvényesítése egyúttal kötelezettséget is jelent, hiszen a Területi Agenda egy politikailag legitim dokumentum, amely **európai területi kihívásokat** jelöl meg, **területi prioritásokat** és **tennivalókat** határoz meg az Európai Unió fejlődéséhez.

A Területi Agenda nem csupán területfejlesztésről és főképp nem csak területfejlesztőknek, területrendezőknek szól, hiszen a dokumentum alapkoncepcióját jelentő területi kohézió megteremtése a szereplők szélesebb körű hozzájárulását igényli. A kötet éppen ezért egyaránt szól az egyes **ágazati szakpolitikák**, és a **különböző területi szintek szakemberei és döntéshozói** számára, mindazoknak, akik közvetlenül, vagy közvetve hozzájárulhatnak a hazai területi folyamatok alakításához, egy területileg harmonikusabb és hatékonyabb fejlődés elindításához.

A kötet egyrészt a Területi Agenda hazai megismertetését tűzte zászlajára és a dokumentum célkitűzéseinek hazai értelmezéséhez és végrehajtásához kíván konkrét, gyakorlati ajánlásokkal hozzájárulni. Másrészt az Agenda szellemében a **területi megközelítés általános és széleskörű érvényesítését** kívánja elősegíteni elsősorban a hazai szakpolitikák alakítása, a programelvű fejlesztések és a tervezés szintjén. A dokumentum bemutatásán túl megkísérli az európai szinten megfogalmazott kihívásokat és prioritásokat azonosítani, illetve adaptálni Magyarországi sajátos kontextusában, ajánlásai pedig kifejezetten a hazai gyakorlatra szabott javaslatok.

A kézikönyv tehát az interpretáción túl egy saját magyar értelmezést mutat be, elsősorban az ezirányú hazai szakpolitikai törekvésekre, illetve az eddigi szakmai eredményekre építve. A területi szempontoknak az Agendában megjelenő átfogó érvényesítése ugyanis korántsem előzmények nélkül való Magyarországon.

Hazánkban az Országgyűlés 97/2005. (XII.25.) határozatával elfogadott **Országos Területfejlesztési Konceptió** (OTK) a legmagasabb szintű, legitim területpolitikai dokumentum, mely tartalmazza az ország területi jövőképét, célrendszerét, továbbá megfogalmaz területi pri-

oritásokat a szakpolitikák és a régiók számára is. Az OTK megközelítése, annak főbb elemei (ágazatok integrálása, területi harmónia, versenyképesség elősegítése, felzárkóztatás, területi-ség tágabb, horizontális értelmezése, fenntarthatóság) nem csak szoros összhangban vannak a Területi Agendában megfogalmazottakkal, de több tekintetben megelőlegezték a két évvel később, 2007-ben elfogadott európai dokumentum több fontos üzenetét. A TA hazai érvényesítését szolgáló jelen kötet jelentős mértékben tudott építeni az OTK magas szinten legitimált megközelítésére, főként annak területi, ágazati prioritásaira.

Fontos előzmény a közelmúltban a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium támogatásával megjelent **Kézikönyv a területi kohézióról**¹. A két kötet szorosan összekapcsolódik, egymást kiegészíti, és együtt járulhatnak hozzá a területi szemlélet erősítéséhez a tervezési folyamatok különböző lépéseiben és szintjein a politikaformálástól a stratégiaalkotáson és a program végrehajtáson keresztül a monitoringig bezárólag. Míg a területi kohéziós kézikönyvünk mindenekelőtt a **hogyanra** helyezi a hangsúlyt, addig jelen kötetünk arra keresi a választ, hogy hazai kontextusban **mit** tegyünk, mit tehetünk a Területi Agenda területi kohéziós üzeneteinek érvényesítéséért. Korábbi kötetünk, egy hazai értelmezést bevezetve ad útmutatást a területi kohézió praktikus érvényesítésére elsősorban a programok és a projektek szintjén, számos jó gyakorlatot, példát bemutatva. A kézben tartott kötet pedig a területi kohéziós gondolkör **Területi Agendában rögzített főbb üzeneteinek szakpolitikai** szinten releváns **tartalmát, célkitűzéseit és érvényesítésének módszertani alapjait** mutatja be. Jelen kötetünk tehát a **szakpolitikák alakítása, stratégiaalkotás, szemléletformálás** tekintetében nyújt segítséget.

Munkánk jelentős mértékben hasznosítja az Országgyűlés számára 2005-ben készített és a kötet megjelenésekor is készülő, a területi folyamatokról szóló jelentések eredményeit, háttéranyagait.

A Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztési és Építésügyi Szakállamtitkársága és országos háttérintézete, a Váti Nonprofit Kft. együttműködésében létrejött kötet szerzői a hazai és európai területpolitika gyakorlott szakemberei, a jelenleg érvényben lévő Országos Területfejlesztési Koncepció előkészítésének vezető szakértői, valamint a Területi Agenda 2011. évi felülvizsgálatát előkészítő szakmai csoport aktív tagjai.

¹ Péti M. – Botka M. (szerk.): Kézikönyv a területi kohézióról. NFGM-VÁTI, 2009

KINEK SZÓL A KÉZIKÖNYVÜNK?

A kézikönyv bizalommal ajánlható a fejlesztéspolitika minden szereplőjének figyelmébe, függetlenül attól, hogy ágazati, vagy kimondottan területi célú – vagyis területfejlesztési, területrendezési – beavatkozásokban érintett, sőt úgy gondoljuk a közszférán túl a magánszféra által megvalósítandó fejlesztések számára is hordoz üzeneteket. Ugyanis – ha különböző mértékben is, de – szinte minden egyes fejlesztés képes lehet arra, hogy a területi kohézió érvényesülését vagy éppen a területi adottságok kiaknázását valamilyen formában támogassa, ehhez azonban megfelelő területi szemléletre van szükség. A kötet célcsoportjai ezért mindenekelőtt az **ágazati szakemberek**, döntéshozók, valamint a különböző **területi szintek** fejlesztési irányait meghatározó szereplők:

- A legújabb szakmai kezdeményezéseink ellenére, hazánkban az ágazati politikák, fejlesztések **területi szemlélete és összehangolása** (európai összehasonlításban is) még gyenge lábakon áll, így az **ágazati szakemberek** kiemelt célcsoportot képeznek. Az egyes szakágazatok számára a Területi Agendával összhangban konkrét területi üzenetek, ajánlások is megfogalmazásra kerültek.
- A **különböző területi szintek területfejlesztési szakemberei és döntéshozói** számára pedig elsősorban azáltal szolgál hasznos információkkal a kézikönyv, hogy az európai területi szemléletet közvetíti, és beágyazza a hazai tevékenységeket az európai közegbe, az **európai területi kihívások és prioritások** viszonylatába.

KÉZIKÖNYVÜNK FELÉPÍTÉSE ÉS HASZNÁLATA

A kötet felépítése hármas tagolást követ:

- Az **első fejezet** a Területi Agendát mint dokumentumot mutatja be áttekintő jelleggel kitérve annak európai kapcsolódásaira, tartalmi elemeire és egyes hazai vonatkozásaira.
- A **második fejezet** az Agendában megfogalmazott kihívásokat és prioritásokat értelmezi magyar nézőpontból, és bemutatja az adott problémakör magyarországi összefüggéseit, térképekkel és adatokkal illusztrálva.
- A **harmadik fejezet** foglalja össze a legfőbb tennivalókat ajánlások formájában az országos kormányzat, a térségi és helyi szintek, illetve az egyes szakpolitikák számára, valamint részletesebb útmutatást ad a területi szemlélet érvényesítésére a programelvű fejlesztésekben, a programozásban. Az ajánlások hazai viszonyokhoz szabottak, a hazai intézményeknek szólnak.

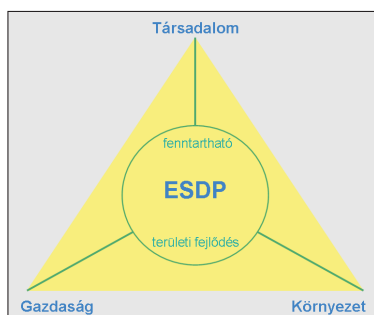
1. Területi Agenda – Út egy sokszínű régiókból álló, versenyképesebb és fenntarthatóbb Európa felé

1.1 Közös GONDOLKODÁS KIHÍVÁSAINKRÓL

A „Területi Agenda – Egy sokszínű régiókból álló, versenyképesebb és fenntarthatóbb Európa felé” c. **akció-orientált szakpolitikai keretdokumentumot** a városfejlesztésről és a területi kohézióról szóló 2007. május 24-25-i lipcsei informális miniszteri találkozón fogadták el a tagállamok területi tervezésért és területfejlesztésért felelős miniszterei és az Európai Bizottság. A TA, ahogy azt a neve is sugallja, az Európai Unió területi fejlődésével kapcsolatos teendőket jeleníti meg, legfőbb célja a **területi kohézió erősítése** és a jövőbeli területi **együttműködések elősegítése** az EU tagállamok között, és azokon belül egyaránt. Számos előzménye volt azonban annak, hogy az EU tagállamok miniszterei összefogjanak és megalkossák az európai területi menetrendet.

Az Európai Unióban a tagállamok hatáskörébe tartozik a területpolitika alakítása és a területi szemlélet megteremtése az állami beavatkozásokban. A tagállamok már az 1990-es évek közepén felismerték, hogy szükséges a régió- és országhatárokon átívelő társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok közös számbavétele és a több tagállamban is felmerülő problémák megoldásának területi szempontú összehangolása.

A területfejlesztésért felelős miniszterek ún. informális találkozói alkalmával erősítik meg **közös gondolkodásukat az európai területi kihívásokról** és az azokra adandó válaszokról, melyek alapján összehangolják tevékenységüket, és saját hatáskörükben gondoskodnak a közös célok megvalósulásáról. A társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok nem állnak meg a határokon, átívelnek, túlnyúlnak azokon. A munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlását az Európai Unió biztosítja, így azok – változó mértékben ugyan, de – egyre inkább az államhatároktól függetlenül mozognak, míg a környezeti folyamatok teljesen érzéketlenek az államhatárookra. A szakpolitikai beavatkozásoknak figyelemmel kell lenniük ezekre a folyamatokra és a közös problémákra közös, illetve összehangolt válasz szükséges.

1. ábra:

Az Európai Unióra vonatkozó területi perspektívák: a fenntartható területi fejlődés sarokpontjai

A Területi Agenda nem előzmények nélkül jött létre. A területfejlesztésért felelős miniszterek 1999-ben, Potsdamban fogadták el az **Európai Unióra** vonatkozó **területi perspektívákat** (ESDP - European Spatial Development Perspectives), amely az Európai Unió területi fejlődésének irányait határozta meg. Az ESDP jelentős lendületet adott az összeurópai területi kutatásoknak és következményeként jött létre az **Európai Területi Tervezési Megfigyelési Hálózat** (ESPON- European Spatial Planning Observation Network), amely alapjaiban hozzájárult ahhoz, hogy az Európai Unió formálódó területpolitikája valós tények feltárásán alapulva, az európai területi folyamatok egységes értelmezése és értékelése révén alakuljon.

Az ESPON eredményeken alapulva a tagállamok együttműködésével került sor az **Európai Unió területi helyzetének és perspektíváinak** összegző értékelésére a kibővült EU egészére vonatkozóan is. Ennek eredményeként 2007 májusában, a területfejlesztésért felelős miniszterek lipcsei informális találkozásán került elfogadásra Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái című dokumentum, amely egyfajta európai helyzetértékelésnek is tekinthető egyértelmű szakpolitikai üzenetekkel. Amellett, hogy a tagállamok egyetértettek a legfontosabb európai trendekben és kihívásokban, fontosnak tartották akcióikat is összehangolni, melynek érdekében közös célokat fogalmaztak meg. A helyzetértékeléssel együtt elfogadták az Európai Unió **Területi Agendáját**. Ezen a találkozón hagyták jóvá a Lipcsei Chartát is a fenntartható városfejlesztésről, amely az európai várospolitikai alapidokumentumának tekinthető, és az integrált és befogadó városfejlesztés kereteit határozza meg. A TA a legfontosabb közös területi célokat és az azok megvalósításában meghatározó szereplőket jelöli ki.

A területi kohézió egységes európai értelmezésének szükségességét az támasztja leginkább alá, hogy a társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok számára mérséklődik az államhatárok elválasztó szerepe, így a különálló nemzetállami politikák hatása a területi kihívások mérséklésére csökken. A közös problémák egyre inkább közös megoldást igényelnek, illetve a közös adottságok kihasználásának összehangolása is nagyban segítheti az Európai Unió egészének globális gazdaságban való helytállását.

A tagállamok közötti koordináció a területpolitikában folyamatosan mélyül, erősödik, és a területi kohézió közös értelmezése kiemelt témává vált az Európai Unió különböző intézményeinél is (például az Európai Parlamentben, és az Európai Bizottságban is). Ennek érdekében az Európai Bizottság 2008 októberében jelentette meg a **Zöld Könyvét a Területi Kohézióról**, és széles társadalmi vitát is kezdeményezett róla. Ez kiemeli az Európai Unió területi sokszínűségét és hangsúlyozza, hogy a „*területi kohézió célja valamennyi terület harmonikus fejlődésének biztosítása, valamint annak lehetővé tétele, hogy az ott élő polgárok e területek adottságait a legoptimálisabban kihasználhassák. Ez azt jelenti, hogy a sokféleséget olyan előnnyé alakítják, amely hozzájárul az egész EU fenntartható fejlődéséhez.*”

Az Európai Bizottság területi kohézióról szóló zöld könyvében megfogalmazásra került, hogy a területi kohézió értelmezése túlmutat az elmaradott régiók felzárkóztatásán, a gazdasági tel-

jesítmény mennyiségi kiegyenlítésének, illetve a különböző fejlettségű régiók közelítésének a szemléletén. Az új szemlélet előtérbe helyezi az egyes régiók, területek különleges adottságait és hangsúlyozza, hogy minden egyes térségnek a saját adottságaira kell építenie fejlődését és kihasználnia a sokszínűségben rejlő lehetőségeket. A Területi Agenda, ahogy azt az alcíme – *Egy sokszínű régiókból álló, versenyképesebb és fenntarthatóbb Európa felé* – is jól jelzi, ugyancsak ebben a szellemben született meg.

A területi kohézió vonatkozásában fontos megemlíteni azokat a **hazai kezdeményezéseket** és szakpolitikát támogató folyamatokat, amelyek a területi kohézió megteremtéséhez, a megfogalmazott európai prioritások hazai érvényesítéséhez szorosan kapcsolódnak. A bevezetőben már említett, a területi kohézió számos alapüzenetét már 2005-ben megelőlegező, e kötet megjelenésekor érvényben lévő **Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK)** mellett ki kell emelni a területi folyamatokról és a területfejlesztés érvényesüléséről négyvente készülő átfogó **országgyűlési jelentést**, és ehhez kapcsolódó éves területi értékelések rendszerét (ilyen például a publikálásra is került Országos Területi Helyzetkép), amelyek széleskörű területi tényanyagukkal a területiség hazai érvényesítésének legfontosabb tudásbázisát jelentik. Elsőként Európában a 2007-2013 közötti uniós programidőszak stratégiáját jelentő magyar **Nemzeti Stratégiai Referencia Keretben** a környezeti és esélyegyenlőségi célkitűzések mellett harmadik horizontális célkitűzésként bevezetésre került a területi kohézió, szorosan építve az OTK-ra. E horizontális elvárás rendszerszerű számonkérésének feltételeként egyes operatív programok esetében bevezetésre is került a területi kohézióhoz való hozzájárulás figyelembevétele a pályázati elbírálási rendszerben. A már említett 2009-ben megjelent Kézikönyv a Területi Kohézióról című kiadvány szintén fontos módszertani lépés és szemléleti segítség a területi szempontok – főként projekt és programszintű – megjelenítésének. Az Agenda szellemiségének érvényesítéséhez fontos lehetőséget teremt az OTK-nak a kötet megjelenésekor küszöbön álló felülvizsgálata, illetve ehhez kapcsolódóan a **településhálózat fejlesztésére vonatkozó koncepcionális dokumentum** előkészítése, amely célzottan a többközpontú fejlődés – az Agendában is fókuszban álló – prioritásának érvényesítésére irányul. A hazai törekvések kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az európai dokumentumokban megjelenő üzenetek közvetlen átvétele helyett inkább egy tudatos gondolkozásról, egy magyar – bár mások által is követhető – területi kohézió értelmezés kialakításáról beszélhetünk. Ezt leginkább a fenntartható területi fejlődés, a térhez kötődő értékek és a helyi, regionális szintek szerepének kiemelése és az ehhez szükséges módszerek meghatározása jellemzi.

1.2 Merre tovább Európa?

A Területi Agenda négy fő fejezetben fogalmazza meg az Európai Unió fejlődésének kihívásait és a kapcsolódó területi feladatokat, prioritásokat. A bevezető fejezet a területi kohézió erősítésére vonatkozó jövőbeli feladatokat, célokat határozza meg, mely a fenntarthatóság, policentrικusság és az együttműködés kulcsszavakra helyezi a hangsúlyt. A második fejezetben a területi sokszínűség és a regionális identitás jegyében az új kihívások kerülnek számbavételre, majd az Agenda harmadik része az Európai Unió fejlődésének területi prioritásait foglalja össze. A negyedik fejezet az európai intézmények és a tagállamok feladatait összegzi.

I. A jövő feladata: a területi kohézió erősítése

A Területi Agenda fő üzenete a **területi kohézió erősítése** az Európai Unióban. Ennek megvalósításához erősíteni kell a területi szempontok figyelembevételét a fejlesztéspolitikában. A megújuló kohéziós politikának kiemelt szerepe van a területi kohézió erősítésében, de ehhez az egyes térségek és települések területi sajátos adottságaira és egyedi kihívásaira az eddigieknél hangsúlyosabban és hatékonyabban szükséges reagálni. A területi kohézió megvalósításához elengedhetetlen a fejlesztéspolitikai alrendszer (a kohéziós politika mellett az agrárpolitika, a vidékfejlesztési politika és a versenyképességi politika) integrálása és mindeközben a globális folyamatok, kihívások folyamatos figyelembevétele.

- Európa kulturális, szociális, ökológiai és gazdasági **fenntarthatóságához** való hozzájárulás a területi kohézió érvényesítésével.
- Az új tagállamokat még inkább be kell vonni a **policentrikus településhálózat fejlesztését** célzó politikákba.
- A **területi szolidaritás** jegyében **esélyegyenlőséget** kell teremteni az életfeltételek és életminőség terén minden EU-polgárnak.
- A területi kohézió érvényesítése a területfejlesztés résztvevőinek **állandó együttműködési folyamata**. A területi dimenzióknak a kohéziós politikában még nagyobb szerepet kell kapnia.
- A területi kohézió a szereplők **intenzív és folyamatos párbeszédé**ként valósítható meg. Ez a **területi kormányzás**, melyben együttműködnek a vállalkozások, a tudomány, a közsféra, a civil szervezetek és az ágazatok.

II. Új kihívások: a területi identitás erősítése, a területi sokszínűség jobb kihasználása

A **területi kihívások** ismertetése mellett az azokra adható megoldások is helyet kaptak a Területi Agendában. Elsőként azok az európai kihívások szerepelnek, melyek mindenképpen területi szemléletben megfogalmazott, helyi adottságokhoz illeszkedő válaszokat igényelnek:

- az **éghajlatváltozás** térségeként eltérő hatásai az EU-ban és a szomszédos országokban, főként a fenntartható fejlődés vonatkozásában;
- a növekvő **energiaárak**, az energiahatékonyság hiánya és az energiaellátás új formáinak eltérő területi lehetőségei;
- a **régiók** – köztük a határokon átnyúló területek – fokozatos **integrációja** a globális versenybe, ezzel egyidejűleg a világ országainak és régióinak növekvő kölcsönös függősége;
- az **EU bővítésének** hatásai a gazdasági, társadalmi és területi kohézióra, különös tekintettel Kelet-Európa és az új tagállamok, valamint régiók közlekedési és energia-infrastruktúrát érintő integrációjára;
- az **ökológiai és kulturális javak** túlzott igénybevétele és a biológiai sokféleség csökkenése, főként a növekvő területfelhasználás révén, miközben a periférikus területek elnéptelenednek;
- a **demográfiai változás** (különösen az **előregedés**), valamint a **migráció** területi hatásai a munkaerőpiacra, a közszolgáltatásokkal történő ellátásra, a lakáspiacra, a településszerkezet fejlődésére és arra, hogy hogyan élnek együtt az emberek a városokban és régiókban.

A Területi Agenda kiemeli, hogy a területi kohézió a fenntartható gazdasági növekedés és a társadalmi-gazdasági kohézió megvalósításának az előfeltétele. Ennek lényeges eleme, hogy egyenlő esélyeket kell teremteni minden régióban a lakosság és a vállalkozások számára, továbbá a területi identitás erősítésére is szükség van. A fenntartható gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés további feltétele a régiók **területi potenciáljainak** azonosítása és mobilizálása.

A régiókban és városokban növekednie kell az **éghajlatváltozással szembeni ellenálló képességnek** (alacsony vagy zero-kibocsátású települések).

Növekedni kell a **közösségi politika területi befolyásának**: az EU szintű döntéshozatalban a helyi, regionális, nemzeti potenciálokat határozottabban figyelembe kell venni, ösztönözni kell az integrált területfejlesztési megközelítést. Továbbá az egyes régióknak, városoknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az országos és európai kontextusra a stratégiakészítés során.

A Területi Agendában foglaltakat a Lipcsei Charta egészíti ki azzal, hogy az **integrált városfejlesztésnek** európai keretet ad. A fenntartható fejlődés célkitűzéseinek megvalósításához egymást kölcsönösen kiegészítve járul hozzá az integrált városfejlesztés és a területi kohézió.

III. Területi prioritások meghatározása az Európai Unió fejlődéséhez

A Területi Agenda az 1999-ben elfogadott, és továbbra is érvényes Európai Unió Területi Perspektívái (ESDP) három fő célkitűzésére épül, ezek:

- kiegyensúlyozott és policentrikus településhálózat fejlesztése és új város-vidék kapcsolat;
- egyenlő esélyek az infrastruktúrához és tudáshoz való hozzáférésben;
- a természet és a kulturális örökség fenntartható fejlesztése, bölcs irányítása és védelme.

A Területi Agenda **hat fő területi prioritást** jelöl meg, amelyek további alcélokra bonthatóak, és amelyek együttesen járulhatnak hozzá egy „sokszínű régiókból álló, versenyképesebb és fenntarthatóbb Európa felé” történő elmozduláshoz, azaz a területi kohézió megvalósításához.

1. Törekvés a **policentrikus fejlődés és innováció erősítésére** a városrégiók és városok hálózatépítése révén:
 - a. városok és városrégiók nemzetközi **hálózati együttműködése**;
 - b. regionális szerepkörű városok **infrastrukturális összekötése**, a **transz-európai hálózatok** kiépítése.
2. A **városi és vidéki** (rurális) területek között a **partnerség** és a **területi együttműködések** új formáira van szükség:
 - a. **város-vidék partnerségek, közös stratégiák**;
 - b. új típusú **területi kormányzási megállapodások**.
3. **Versenyképes és innovatív regionális klaszterek** létrehozásának támogatása Európában:
 - a. a **gazdaság, a tudomány és a közigazgatás** közös klaszterei és innovatív együttműködései;
 - b. **települések nemzetközi együttműködései**.
4. A **transz-európai hálózatok** megerősítésének és kiterjesztésének támogatása:
 - a. **multimodális közlekedési hálózatok** fenntartható fejlesztése;
 - b. az **információs és kommunikációs technológiákhoz** való akadálytalan **hozzáférés**;
 - c. **megújuló energiaforrások** decentralizált, hatékony, biztonságos és környezetbarát hasznosítása.
5. A **transz-európai kockázatmenedzsment** támogatása különös tekintettel a **klimaváltozás** hatásaira:
 - a. **közös területi klímaváltozási stratégia**;
 - b. **integrált európai és határon átnyúló kockázatmenedzsment**.
6. A fejlődés szempontjából többletértéknek tekintendő **ökológiai struktúrák** és a **kulturális értékek** megerősítése:
 - a. transznacionális szinten összehangolt intézkedések az európai **természeti és kulturális örökség védelmére**;
 - b. az ökológiaileg **védett területek és kultúrtájak hálózatának** fejlesztése;
 - c. integrált területfejlesztési politika szükséges az ökológiaileg és kulturálisan **érzékeny területeken** a gazdasági fejlődés, illetve a környezetvédelmi, szociális és kulturális fenntarthatóság összeegyeztetése érdekében.

IV. A Területi Agenda végrehajtása

Annak érdekében, hogy a hat területi prioritást jobban be lehessen építeni a politikai vitákba és a döntéshozatali folyamatokba, a Területi Agenda utolsó fejezete számos lépést kiemel, amelyek végrehajtásáért a különböző szereplők kötelezettséget vállaltak.

1. Az európai intézmények tennivalói

- Külön nevesítve vannak: **Európai Bizottság**, Európai Parlament **Regionális Fejlesztési Bizottsága**, a Régiók Bizottsága, a **Területi Kohéziós Bizottság**, valamint az **Európai Gazdasági és Szociális Bizottság**.

2. Akciók az Európai Bizottság és az uniós tagállamok szoros együttműködése érdekében

- A folyamatos és mélyreható párbeszéd szükségessége mellett nevesítésre kerültek az ESPON 2013 és az Európai Területi Együttműködési Programok.

3. Akciók a területi kohézió erősítésére a tagállamokban

- A Területi Agenda prioritásainak és a kohéziós politika keretében elfogadott Közösségi Stratégiai Irányelvek területi aspektusainak integrálása a nemzeti, regionális és helyi fejlesztéspolitikákba.
- A területi kohézió beépítése a kohéziós politikát uniós és nemzeti szinten megalapozó stratégiai folyamatokba.

4. A miniszterek közös tevékenységei

- Számos téma felmerült, melyek közös intézkedéseket igényelnek, például a lisszaboni folyamat 2010 utáni alakulásáról szóló vita, vagy a kohéziós politika, illetve a vidékfejlesztési politika 2010. évi félidei felülvizsgálata éppúgy, mint az EU fenntartható fejlődési stratégiájának (FFS) 2011. évi átdolgozása.
- A soros EU-elnökségek koordinálásával a tagállamoknak és az uniós intézményeknek, valamint minden érintettnek együttesen kell megvalósítania a Területi Agendában megfogalmazott intézkedéseket.
- A Területi Agenda értékelésére és felülvizsgálatára a magyar elnökséget kérték fel 2011. első félévében.

Kiemelendő a **nemzeti szint jelentősége**, a tagállamok felelőssége a Területi Agenda végrehajtása során, ez ugyanis az a szint, ahol valós és hathatós iránymutatásokra, és a helyi, regionális vagy akár ágazati szintről kiinduló kezdeményezések összefogására, területi alapú koordinálására van szükség. Ehhez ad segítséget a jelen kötet, szándéka szerint az egyes ágazati szakpolitikák alakítóinak éppúgy, mint a különböző területi (összkormányzati, regionális és helyi) szintek döntéshozói, programelvű fejlesztői számára megfogalmazott üzenetekkel.

Magyarország számára a témának külön jelentőséget ad az, hogy a Területi Agenda és az alapját képező Területi Állapot és Perspektívák című dokumentum felülvizsgálata, illetve megújítása a 2011. első félévében esedékes magyar elnökség feladata lesz. A felülvizsgálatot megalapozó munkálatok a kötet megjelenésekor már megkezdődtek széleskörű nemzetközi együttműködésben. Az eddigi lépések alapján valószínűsíthető, hogy a dokumentumban megfogalmazott alapvető kihívások és prioritások – melyekre jelen kötet is épül – kevésbé fognak változni, sokkal inkább a végrehajtás módja, a konkrét európai feladatok vonatkozásában lesznek új elemek. Éppen ezért a hazai viszonyok sajátosságaira fókuszáló kézikönyvünk használhatóságát várhatóan a 2011-ben aktuális felülvizsgálat kevésbé érinti majd.

2. Európai területi kihívások és prioritások magyar nézőpontból

Annak érdekében, hogy az unió szintjén megfogalmazott célokat hazai gyakorlatunkban érvényesíteni lehessen, fontos az európai területi kihívások és prioritások hazai relevanciáját áttekinteni. E fejezet célja, hogy az uniós kihívások és prioritások magyarországi értelmezését és megjelenési formáját megvilágítsa. Éppen ezért minden, egy-egy témát kibontó alfejezetben az **európai értelmezés** felvezetését követően bemutatásra kerül a vonatkozó **hazai helyzetkép**, és sajátos kontextus. Mindeközben nem részletes elemzés, sokkal inkább pillanatsfelvétel, illusztráció a cél, azaz a TA szemüvegén keresztül tekintjük a magyarországi viszonyokat.

A hazai helyzetkép megragadásához jelentős mértékben építünk több a területfejlesztésért felelős minisztérium megbízásából a Váti Nonprofit Kft-ben készült elemzésekre és értékelésekre. Mindenekelőtt a Területi folyamatokról és a területfejlesztés érvényesüléséről 2004-ben elkészült második, illetve a kötet megjelenésekor előkészítés alatt álló harmadik országgyűlési jelentés eredményeire. Meg kell azonban említeni az OTK-t megalapozó vizsgálatokat, az Országos Területi Helyzetkép című 2009-ben megjelent támogatásokra vonatkozó értékelést, valamint a településhálózat fejlesztésre irányuló koncepcionális dokumentum széleskörű megalapozó elemzéseit.

Meggyőződésünk, hogy a Területi Agendában megjelenő területi prioritások figyelembevétele egyre fontosabb a hazai fejlesztések során, hiszen **Magyarország Európába és a szűkebb környezetébe való integrálódásának elősegítése**, és egy versenyképes és fenntartható területi szerkezet felé való elmozdulás hosszú távon a hazai társadalmi és gazdasági jólét és előrehaladás feltételeit jelentik. Az ehhez szükséges intézkedések és akciók ugyanakkor nem fogalmazhatóak meg anélkül, hogy valójában (tényeken alapulva) felmérnénk és ismernénk az egyes európai területi kihívások tekintetében a hazai helyzetet.

A kihívásokról és prioritásokról szóló fejezet azok számára is fontos lehet, akik csak saját szektoruk, ágazatuk számára szóló üzeneteket kívánják elolvasni. Az alábbi táblázat azt célozza, hogy megkönnyítse az egyes olvasók helyzetét a kézikönyv forgatása során. Bár nézetünk szerint a kézikönyv minden fejezete hasznos információkkal szolgál az Olvasó számára, függetlenül attól, hogy az Olvasó melyik területi szint vagy melyik ágazat képviselője, mégis meghatározhatóak hangsúlyosabb fejezetek, alfejezetek az egyes célcsoportok tekintetében. Ennek megfelelően a szakpolitikák mentén megjelölésre kerültek a kapcsolódó területi kihívásokról és prioritásokról szóló alfejezetek, valamint a relevancia szintje is.

	2. EURÓPAI TERÜLETI KIHÍVÁSOK MAGYAR NÉZŐPONTBÓL														3.1 A TERÜLETI SZINTEN KÉRDÉSEK			3.2 A TERÜLETI SZEMPONTOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI	
	2.1 Fennttartható területi fejlődés	2.2 Policentrikus településhálózat	2.3 Esélyegyenlőség, hozzáférés, felzárkóztatás	2.4 Párbeszéd, területi kormányzás, partnerség, együttműködés	2.5 Kockázatmenedzsment és klímaváltozás	2.6 Energiaügy	2.7 EU bővítés	2.8 Demográfiai változások	2.9 Területi identitás erősítése	2.10 Területi potenciálok azonosítása, mobilizálása	2.11 Város-vidék kapcsolatok, partnerség	2.12 Regionális klaszterek	2.13 Transz-európai infrastruktúrális hálózatok	2.14 Ökológiai, táji struktúrák és a kulturális értékek védelme	3.1.1 Nemzeti szintű kormányzat feladatai	3.1.2 A regionális szint	3.1.3 Közös célok - helyi válaszok		
Befektetés-ösztönzés	*	**	**	**			**		**	**	**	**			**	*	*	**	**
KKV politika	**	**	**	**			*		*	**	**	**			*	*	*	**	**
Innovációs politika	**	**	*	**	*				**	**	**	*	*		*	*	*	**	**
Turizmuspolitika	**	*	**	*			*	*	**	*	**	*	*		*	*	*	**	**
Lakáspolitikai és építésszabvány	**	**	**	**			*	*	*	*	*	*	*		*	*	*	**	**
Foglalkoztatáspolitikai	**	*	**	**				**	**	*	**				**	*	*	**	*
Szociálpolitika	**	*	**	**				**	**	*	**			*	**	*	*	**	*
Oktatáspolitikai	**	*	*	*				**	**	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Kulturális politika	**	*	*	*				*	**	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Egészségpolitika	**	*	*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Információs-hírközlési politika	**	**	*	*			*		*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Közlekedéspolitikai	**	**	**	**			*	*	*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Energiapolitika	**		*	*			*	*	*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Agárpolitika	**			*			*	*	*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás	**			*			*	*	*	*	*	*	*	*	**	*	*	**	*
Biztonságpolitika	*				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

□ közzétett kapcsolat; * közzétett referencia; ** jogszabályi referencia

1. táblázat: A területi kihívások szakpolitikai relevanciája

2.1 NÖVEKEDÉS GYERMEKEINK SZÁMLÁJÁRA VAGY FENNTARTHATÓ TERÜLETI FEJLŐDÉS

A fenntarthatóság érvényesítéséhez nélkülözhetetlen a **társadalmi-kulturális, a gazdasági és a természeti-ökológiai szempontok összehangolása**. Ezek együttes érvényesítésére elsősorban **konkrét földrajzi egységekben/terekben** nyílik lehetőség, hiszen a gazdasági érdekeket, vagy éppen a társadalom által vallott értékeket egy adott területi egységben lehet értelmezni, szembesíteni és harmonizálni. A földrajzi sokszínűségből adódóan ugyanaz a tevékenység lényegesen több hasznot vagy éppen kárt okozhat különböző karakterű térségekben. Éppen ezért a fenntarthatóság érvényesítésének egyik legfontosabb eleme a **területi gondolkodás, a területi kohézió és a területi szempontok érvényesítése a tervezés, fejlesztés, értékelés és monitoring** feladatok teljes ciklusában.

Magyarország a 2005-ben elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptióban rögzítette a fenntartható térségfejlődés hazai értelmezését és szempontrendszerét, amely a TA-nál még erősebben és konkrétabban fogalmazza meg a fenntarthatóság céljait és szempontjait. Célul tűzte ki, hogy az ország **harmonikus és fenntartható térszerkezetűvé** váljon, ami a valóságban több részcelt is érvényesítendő szempont integrálását jelenti.

Elmaradott területek felzárkóztatása, sokközpontú ország

Az ország északkeleti és déli-délnyugati területein számos **külső és belső periféria** található, ahol az emberek életfeltételei, esélyei a munkanélküliség, az elérhetőség hiánya és a szegénység miatt rendkívül rosszak, e területek leszakadása egyre fokozódik és ez gyakran a vidéki szegregáció kialakulásához vezet. Fontos, hogy a társadalom számára az alapvető esélyeket meghatározó közszolgáltatások, erőforrások és életkörülmények hozzáférhetősége tekintetében ne legyenek súlyos területi egyenlőtlenségek és különbségek.

Hazánkra tipikusan jellemző, hogy a legképzettebb munkaerő, a telephelyt kereső beruházások leggyakrabban Budapesten vagy annak szűkebb környezetében találnak igényeiket kielégítő feltételeket. Ennek következtében a képzett állampolgárok nagy része, a gazdasági tevékenységek túlsúlya Budapesten és környezetében koncentrálódik, ami mindenképpen egy kevésbé fenntartható, sok ingázást kiváltó, kiegyensúlyozatlan (egyközpontú) területi fejlődést eredményez.

Harmonikus és fenntartható régiók, térségek

Régióinknak, térségeinknek önmagukban is fenntartható rendszerként kell működniük. Ezek a térségek értékeiket, örökségüket, erőforrásaikat és belső összetartozásukat nem csak megőrzik, hanem azokat tovább erősítik, amennyiben a társadalom, a gazdaság és a természeti-környezeti, kulturális elemek összhangját helyi-térségi rendszereikben megvalósítják. A **térbeli szerkezet, területi kapcsolatok fenntarthatósága** alapvető feltétele annak, hogy a gazdaság, társadalom szereplői maguk is fenntarthatóbb módon tudjanak működni. Példaként említhető a nagyobb városok körül spontán módon, a városból való kiköltözésekkel (szuburbanizációval)

járó nagyvárosi szétterülés, amelynek eredménye nem csak a természeti és beépítetlen területek csökkenése, de az ott élők mindennapi utazási kényszerének megjelenése, az ökológiai hálózatok megszakadása, közlekedési, pénzügyi, finanszírozási, de akár társadalmi szegregációs feszültségek sorának megjelenése, amelyek mind a fenntarthatóság ellen hatnak.

Fenntartható területhasználat

Fontos, hogy a szabályozások, a különböző fejlesztések, a településtervezés is a **takarékos, biztonságos és egyenlő esélyeket nyújtó területhasználatot** szorgalmazzák, amely biztosítja a közérdeklődésre számot tartó helyszínek szabad megközelítését, segíti az utazási és szállítási kényszer mérséklését, ugyanakkor elegendő természeti területet, szabad közhasználatú területet biztosít az állampolgárok számára.

Térségi közműrendszerek, ökoteknológia, megújuló energiák

Az energia-, anyagáramlás és a közművek területén is a **helyi adottságokhoz illeszkedő, önálló térségi rendszerek** létrehozása jelenti a fenntartható utat, amibe beletartozik például az építészeten, de az energiarendszerekben is a helyi ökoteknológiai megoldások alkalmazása. Míg vidékies térségeinkben a környezeti, és a kulturális értékek megőrzése és az ott élők esélyeinek a biztosítása a cél, a nagyobb városok térségeiben a szuburbanizáció, a városi terhasználat felgyorsuló terjeszkedésének fékezése és tudatos harmonizálása a prioritás.

Helyi-térségi identitás – sokszínű ország

A Budapest mellett elszürkülő ország kép helyett a **sokszínűségében, sajátos karakterű tájaiban gazdag ország** jelent fenntarthatóbb struktúrát, ahol az embereket erős szálak kötik saját településükhöz, térségükhöz, régiójukhoz. Ahhoz, hogy megerősödjön az emberek kötődése saját térségéhez, segíteni kell a különböző tájak sajátos arculatának megerősödését, a helyi szellemi kultúra kibontakozását, a hagyományok, értékek továbbélését és megújulását az ország minden területén.

A természet közeli és kultúrtájak megóvása úgy kell, hogy megvalósuljon, hogy az a helyi-térségi közösség, az „ott élők” számára megőrzendő értéké váljon, számukra valódi erőforrásként jelenjen meg. Az ilyen típusú fejlesztésekre jó példa lehet hazánkban a Balaton térsége, ahol kiemelt prioritás a táji-természeti és kulturális értékek megőrzése, fejlesztése és a térségi-táji öntudat kiépítése, tudatos fejlesztése.

Helyi gazdaságfejlesztés, helyi piacok

A globalizáció hatásai egyre inkább eléri az egyes településeket, térségeket is, amelyek sok esetben meglehetősen kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, ugyanakkor a vidéki területeink gazdasági szerep tekintetében egyre inkább kiüresednek. Az egész világgazdaságra kiterjedő gazdasági és pénzügyi válság tükrében különösen hangsúlyos témakör a **helyi adottságok-**

hoz, erőforrásokhoz illeszkedő fejlesztési irányok kijelölése és megvalósítása. Ez kiterjed a helyi szereplők bevonásával megvalósított adott értéklánc mentén alulról szerveződő vállalati együttműködésekre, gazdasági folyamatokra. Helyi és térségi önfenntartó, öngondoskodó és autonóm rendszerek kialakítása csökkentheti a térségek sérülékenységét, külső erőforrásoktól való függőségét, ugyanakkor az intenzív és partnerségen alapuló térségi együttműködések elősegíthetik a külső piacokra való kijutást, eredményes fellépést is.

A vidéki és elmaradott területeken az önellátástól és az őstermeléstől az értéklánc magasabb szintjei irányába való fokozatos elmozdulás elősegítése, a tájegységenként helyi- és agrárgazdaság kialakítása elősegítheti a minőségi, piacképes helyi termékek előállítását, helyi márkák kialakítását, és mindezek által nőhet a helyi piacok jelentősége. A szállítási költségek és a szállítás környezeti terheinek minimalizálása céljából ösztönzendő a helyi piac ellátására való fókuszálás, hiszen ez a hosszú távú fenntarthatóság irányába hat.

A fenntartható területhasználat alapelvei

Az erőforrások védelmét szolgáló területhasználat:

- A tisztább, természetesebb környezet, egészségesebb és fenntartható társadalom érdekében: nem vagy nehezen megújuló helyi erőforrások (pl. termőföld, tájkép, természetes területek, kulturális örökség) védelmét szolgáló területhasználat, mely a barnamezős területeken megvalósuló fejlesztéseket ösztönzi a zöld mezős beruházásokkal szemben, szolgálja a városi-vidéki funkciók térbeli csoportosítását.

Az értékmegőrzést, hozzáférést biztosító térhasználat-szervezés:

- A környezettudatos, helyi identitású társadalom és az esélyegyenlőség érdekében biztosítani kell a közkinccset képező természeti és kulturális értékek, valamint a közszolgáltatások és a közérdeklődésre számot tartott rendezvények helyszínének fenntartható módon történő elérhetőségét, hozzáférhetőségét, akadálymentesítését.
- A társadalmi-gazdasági folyamatok szervezésével összefüggő sokszor rejtett, környezeti és kulturális értékeket (erőforrásokat) degradáló hatások megelőzése érdekében: a fejlesztések hely kiválasztásának, valamint a területi közigazgatás és közellátás szervezésének egyaránt szolgálnia kell a fenntarthatóságot és az értékmegőrzést.

A hatékony, fenntartható térségi rendszereket, térségi gondolkodást kialakító térhasználat-szervezés:

- A hatékony és fenntartható módon tervezhető, kontrollálható, a külső tényezőknek kevésbé kiszolgáltatott térségi gazdálkodás érdekében: előnyt kell élvezniük a környezetükbe illeszkedő, az anyag, energia, információ és tudás áramlását minél hosszabban az adott térségben tartó, a helyi erőforrásokat minél sokoldalúbban hasznosító, valamint a városi-vidéki munkamegosztást kibontakoztató kezdeményezéseknek.
- A tisztább környezet, a felelősségteljesebb és környezettudatosabb társadalom érdekében: a fejlesztéseknek hozzá kell járulniuk a lakosság lakó-, üdülő- és munkahelyiül szolgáló tájak megismertetéséhez, erősítve a táji, környezeti értékek fenntartásával szembeni tudatosságot és felelősséget.

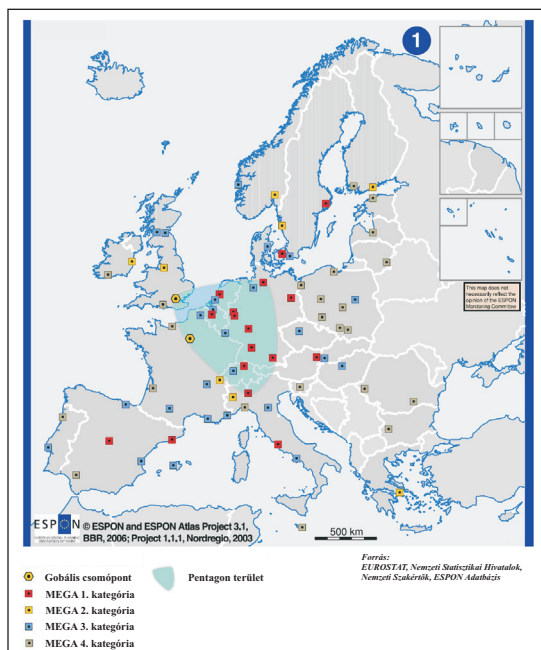
A személy-, anyag- és energiamozgatás, az utazás igényét csökkentő és fenntartható módon kielégítő térhasználat-szervezés:

- A tisztább környezet, az egészségesebb, a kulturális és szociális szükségleteire több időt fordító társadalom érdekében: törekedni kell az utazási kényszer és az utazási idő csökkentésére, hasznosítására, valamint a fenntartható és biztonságos utazási módok alkalmazására.
- A hatékonyabb gazdaság, biztonságosabb, tisztább környezet érdekében: a fejlesztéseknek szolgálniuk kell a közlekedés és az áruszállítás környezeti, műszaki, közbiztonsági károkozásának, illetve a károkozás kockázatának csökkentését.

Forrás: OTK, 2005

2.2 KÖZPONTOK HELYBEN – POLICENTRIKUS TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

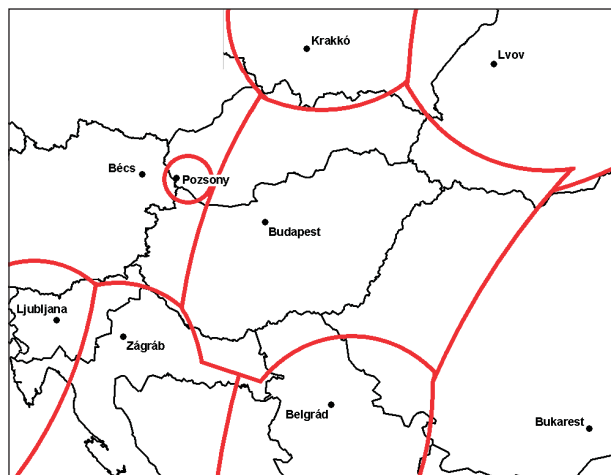
A policentrikusság célkitűzése hosszú évtizedek alatt rendszeresen visszatérő eszme mind az európai, mind pedig a hazai területi gondolkodásban. Az európai területpolitika 1999-ben erősítette meg az Európai Unióra vonatkozóan a policentrikus, **többközpontú településhálózat** megteremtésének célkitűzését, mely azóta is az európai területi prioritások egyik legfontosabb eleme. A Területi Agenda ezzel összhangban, hasonlóképp fontosnak ítélte meg, hogy a fejlődés vázát a többközpontú településhálózat adja.

1. térkép: Metropolisz térségek Európában

Forrás: ESPON Atlas, 2006

A policentrikusság európai célkitűzésének egyik fontos eleme, hogy a fejlődés ne a London, Hamburg, München, Milánó, Párizs által meghatározott ötszög területére koncentrálódjon, hanem ezen a területen kívül is legyenek olyan erős városias térségek, amelyek az Európai Unió területileg kiegyensúlyozott fejlődését segíthetik elő. Jelenleg ezen a területen, amely mindössze az EU területének 14%-át, népességének egyharmadát adja, a GDP közel felét állítják elő. A **magterületen kívüli metropoliszok** – így Budapest is – jelentős lehetőségekkel rendelkeznek ahhoz, hogy megerősödvé és egymással együttműködve ellensúlyozzák az említett fejlett területek további erősödését, és dinamizálják tágabb térségüket.

2. térkép: Budapest és a környező országok nagyvárosainak elvi-gazdasági vonzáskörzetei

Forrás: A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag, (Tagai G. számításai alapján), VÁTI, 2009

Magyarországon a többközpontú településhálózat célkitűzése kettős feladatot ró a fejlesztésekre. Egyrészt az európai policentríkussághoz nagymértékben járulhat hozzá Budapest erősödése, nemzetközi szerepkörének kibővítése, másrészt az országon belül éppen a főváros túlsúlya az, ami egyoldalúvá teszi az ország szerkezetét. Budapesten kívül az országra jellemző, hogy **kis- és középvárosok hálózata** adhatja meg a fejlődés gerincét, azonban hazánkban ez a városhálózat még nem képes kellőképp oldani az ország Budapest-központúságát.

A városok hierarchiájában Budapestet követő magyarországi nagyvárosok nem rendelkeznek megfelelő funkciókkal ahhoz, hogy valóban képesek legyenek regionális központként működni, tágabb régiójukat dinamizálni. Fontos szempont ugyanakkor, hogy éppen a Területi Agendával is megerősített közös európai területi gondolkodás segíthet azon, hogy megértsük, az európai integrációs folyamatok hogyan alakítják a városok szerepét, az országhatárok csökkenő jelentősége hogyan befolyásolhatja a határon átnyúló kapcsolatokat. Az európai integrációs folyamatok átalakítják a határon túli nagyvárosok Magyarországra kifejtett hatását, hiszen ezek a nagyvárosok azok, amelyek a szabad tényezőáramlás révén a városok rendszerében a Budapestet követő szintet jelenthetik, illetve befolyásolják a magyarországi nagyvárosok regionális szerepkörének alakulását.

Az Országos Területfejlesztési Koncepció a területileg kiegyensúlyozottabb, több központú fejlődés érdekében jelölte ki az ország hat fejlesztési pólusát, amelyek regionális központ szerepének megerősítése kiemelt fejlesztési célként jelenik meg (ld. 3. térkép). A fejlesztési pólusok fejlesztése kettős célkitűzést jelent. Egyrészt maguknak a fejlesztési pólusoknak a térségi – innovációs, gazdasági, kulturális, irányítási, kereskedelmi – funkcióinak fejlesztését, másrészt

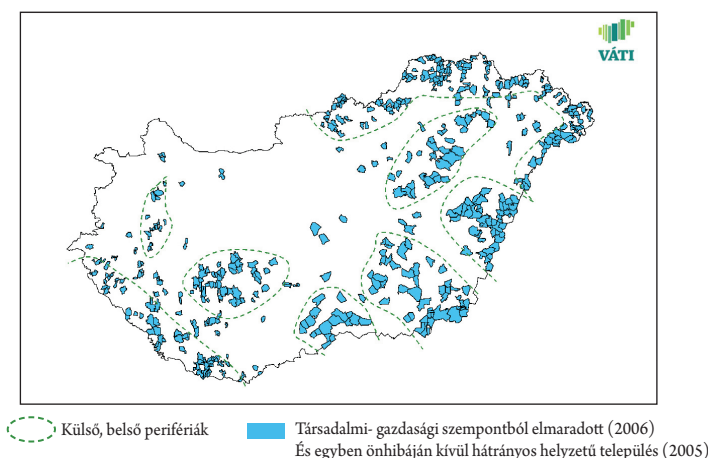

Forrás: OTK, 2005

23

23

nülése a munkaerőpiacra való visszatérést nagyban gátolja. Különösen nehéz helyzetben vannak az aprófalvas és tanyás térségek, valamint azok, ahol a roma népesség magas fokú koncentrációja jellemző. Ezeket a településeket egyrészt az elöregedés és az elnéptelenedés veszélye fenyegeti, a főként inaktív, eltartott népességgel rendelkező településeken pedig a szegregáció, illetve a magas termékenység, ami az alacsony iskolázottságú fiatalok magas arányával a szegénység újratermelődéséhez vezethet. A kedvezőtlen szociális és gazdasági helyzetből adódóan a lakosság elhanyagolja, sőt gyakran kényszerűen feléli az épített, a természeti környezeti és kulturális értékeket.

4. térkép: Társadalmi-gazdasági szempontból leszakadó települések

Forrás: A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag, 2009 (Készült a 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet² alapján)

Hazánk jól lefedett városokkal, azonban azok funkcionálisan gyakran nem képesek központként működni. A **funkciók elérhetősége** szempontjából külön figyelmet érdemelnek a nagyobb, legalább 20 000 fő lakosságszámú városok, amelyek elérhetősége meghatározó a többi település társadalmi-gazdasági fejlődése szempontjából. A leszakadó települések többnyire a külső, határmenti és belső perifériákon találhatók, olyan területeken, amelyekről nehezen érhető el a legalább 20 000 fős városok. A határmenti területek szempontjából az európai integráció változásokat hozhat, hiszen az eddig külső periférikus elhelyezkedésű települések egy része EU belső perifériává válik, a határon túli városok hatást gyakorolhatnak rájuk. Meg kell azonban jegyezni, hogy a legnagyobb kiterjedésű perifériákon ez a pozitív hatás várhatóan nem, vagy csak nehezen érvényesül, mivel a horvát határvidéken egyelőre EU külső határral és természetes határral kell számolni, míg Kárpátalját vélhetően sokáig fennmaradó EU külső, schengeni határa választja el a szatmári területektől.

² 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről

A **külső és belső perifériák, elmaradott kistérségek** köre a *Kedvezményezett kistérségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet* alapján került meghatározásra. E kategóriába az ország 94 kistérsége tartozik, amelyek összes területe az ország területének 57,2%-a. A kormányrendeletben meghatározott hátrányos helyzetű, kedvezményezett kistérségek köre tovább bontható leghátrányosabb helyzetű, azon belül komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű csoportokra. Ezen térségek hazai és uniós forrásból történő támogatása jelenleg is zajlik.

2.4 PÁRBESZÉD A PARTNERSÉGÉRT

Az Európai Unió színterén kiemelt jelentőséggel bír a többszintű kormányzás és a részvételi alapú döntéshozatal, valamint a partnerség és együttműködés valós, hagyományokkal bíró magatartásformákat jelentenek. A Területi Agenda hangsúlyozza, hogy *a területi kohézió „egy állandó és együttműködésen alapuló folyamat, mely a területfejlesztéshez kapcsolódó politikai, közigazgatási és végrehajtási szereplők és érintettek bevonásával valósul meg.”*

Európai közegben alapvetőnek tekinthető, hogy a területi kohézió csak az **állami és magán-szektor**, a **tudományos szféra**, a **civil szervezetek** és az **egyes ágazatok** együttműködése által valósulhat meg, és mindeközben az **összes érintett között intenzív és folyamatos párbeszédre** van szükség.

5. térkép: A többszintű részvételi alapú területi kormányzásra való áttérés mértéke Európában

Forrás: ESPON Atlas, 2006

Az ESPON felmérése alapján Európában a kormányzási hagyományok és kapacitások nagyon eltérőek, és ez napjainkig is jelentős kihatással van az egyes országok gyakorlatára. A fenti térképen jól látható e tekintetben az észak-nyugati, dél-keleti elkülönülés. A területi kormányzás felé való átmenet tekintetében a legtöbb teendő a (térképen sötétszínrel jelölt) keleti, délkeleti blokk országai előtt áll. Ebbe a csoportba sorolható Észtország, Csehország, Magyarország, Románia, Bulgária és Görögország.

Magyarországra hagyományosan merev közigazgatási struktúra és (túl-)szabályozó állam, valamint gyenge jogszabálykövetés és erőtlen civil társadalom jellemző. Továbbá gyenge az intézmények társadalmi beágyazódottsága. Ilyen körülmények között kockázatos lenne a hagyományos felülről szabályozó állam azonnali „felpuhítása” egy partnerségen és nyitottságon alapuló, konszenzusos döntéshozatalt előtérbe helyező új típusú kormányzási formával. Ez utóbbi csak egy hosszú tanulási folyamat, fokozatos átalakulás eredménye lehet. Ennek hiányában ugyanis egy „keleti típusú” új kormányzási rendszer alakulhat ki, amelyben a korrupció, a járadékavadászat magatartás tölti ki a hirtelen keletkező mozgásteret.

A hazai vonatkozásokat tekintve elsőként kiemelendők az elaprózott **önkormányzati rendszer**, valamint az **alulfinanszírozott** önkormányzatok által támasztott kihívások. Mindezeket kiegészíti az **egyirányú finanszírozási rendszer** és a **forrásmegosztás hiánya**, valamint a hazai együttműködési kultúra általános gyengesége. A hazai gyakorlatban ezek az említett tényezők (és a tágra vett „szocialista örökség”) következtében nincs érdemi párbeszéd és együttműködés a települések közt. A hazai **helyi szint** ebben a tekintetben tehát rendkívül gyengének minősíthető.

A hazai szétaprózott települési rendszerben a funkcionális kapcsolatokra építő **kistérségek** szintje lehetne az a területfejlesztési egység, amely lehetővé teszi az együttműködések, partnerség megvalósulását, és teret ad a települések közötti párbeszédre. Ez azonban egyrészt az egymással versengő települések miatt, másrészt a „hektikus” hazai szabályozásból, változó lehatárolásokból eredő instabil kistérségi rendszerben nem (vagy alig) valósul meg. Léteznek továbbá hazánkban **többcélú kistérségi társulások**, amelyek azt célozzák, hogy a települési önkormányzatok közszolgáltatási feladataik egy részét (valamint a kistérségi területfejlesztési feladataikat) társulásban, egymás között megosztva lássák el. Ezek azonban jellemzően „kénysztársulások”, és többnyire nem vezetnek valós és tartós együttműködő magatartáshoz.

Magyarországon a hagyományokkal rendelkező, választott szubnacionális közigazgatási szint, a **megyék** szintje (éppen az Európai uniós harmonizációs folyamatok következtében) az elmúlt évtizedekben jelentősen veszített jelentőségéből. A megyék helyét részben az Európai Unió területi-statisztikai rendszerének megfelelő (annak második szintjén elhelyezkedő – NUTS 2) 1998-ban létrehozott **régiók** vették át. Bár tíz év eltelt a tervezési-statisztikai régiók létrehozása óta, továbbra is számos ellenérzés él a hazai régiókkal szemben mind a tár-

sadalom, mind a gazdasági, politikai és közigazgatási szereplők körében. Egyrészt hiányzik a régiók „közigazgatási legitimitása”, másrészt nem erősödött meg kellően az egyes régiók egységes arculata, a kifelé való közös fellépés és érdekvédelem, hiányzik a régiós összetartozás érzése, sőt a legtöbb esetben nagy a széthúzás a régiókon belül (igaz ez mind a Közép-magyarországi régió esetében a főváros és Pest megye viszonylatában, mind a többi régió egyes megyéi tekintetében).

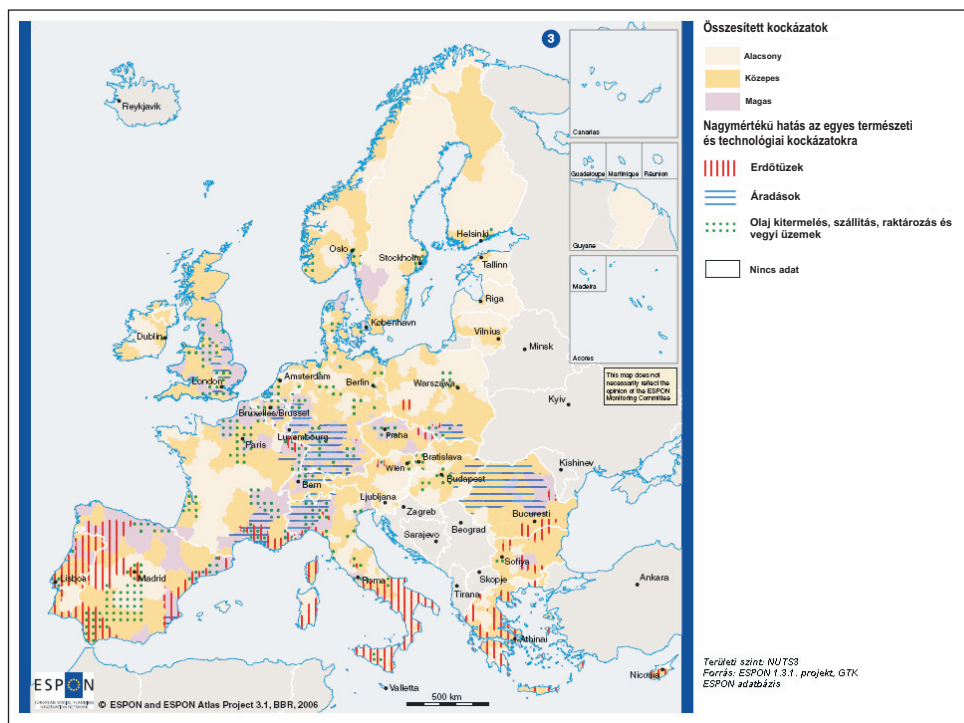
6. térkép: Magyarország régiói, megyéi és kistérségei, 2009

Összességében elmondható, hogy Magyarországon a **területi kormányzás és irányítás** területi kohéziót is támogató formáinak megvalósítása még hiányos, a valós **decentralizáció és szubszidiaritás** előtt még közigazgatási, adminisztratív szabályozási korlátok éppúgy állnak, mint magatartásbeli, szemléletbeli akadályok. Az **együttműködésen, partnerségen alapuló döntéshozatal és a területi irányítás** új formáinak megvalósítása még kihívást jelent a hazai gyakorlat számára, különösen érvényes ez a (közigazgatási, vagy ország-) **határon átnyúló** folyamatok esetében.

2.5 ÉG SZAKADÁS, FÖLDINDULÁS AVAGY KOCKÁZATMENEDZSMENT ÉS KLÍMA-VÁLTOZÁS

Az Európát érintő kockázatok terén különbséget lehet tenni a **természeti és technológiai típusú kockázatok** között, melyek közül területi jelentősége okán az előbbieket emeljük ki. A természeti kockázatok területileg jól elkülönülnek; míg Dél-Európát az erdőtüzek és az aszályok veszélyeztetik, Észak- és Nyugat-Európát a téli viharok, tengeri viharok és áradások sújtják, addig Kelet-Európában főként árvizek, földrengések és extrém hőmérsékleti értékek

tapasztalhatóak. Az európai tér tehát nem egységesen veszélyeztetett a különböző katasztrófák által, azonban a veszélyek nem érnek véget az országhatárokon. A kockázatkezelés hatékonyságának növeléséhez transzregionális és integrált kezdeményezések szükségesek. E tekintetben Magyarországon az **árvíz** és az **aszály** jelentette veszélyek azok, melyeket a szomszédos országokkal együtt szükséges megelőzni és kivédeni.

7. térkép: Természeti és technológiai kockázatok Európában

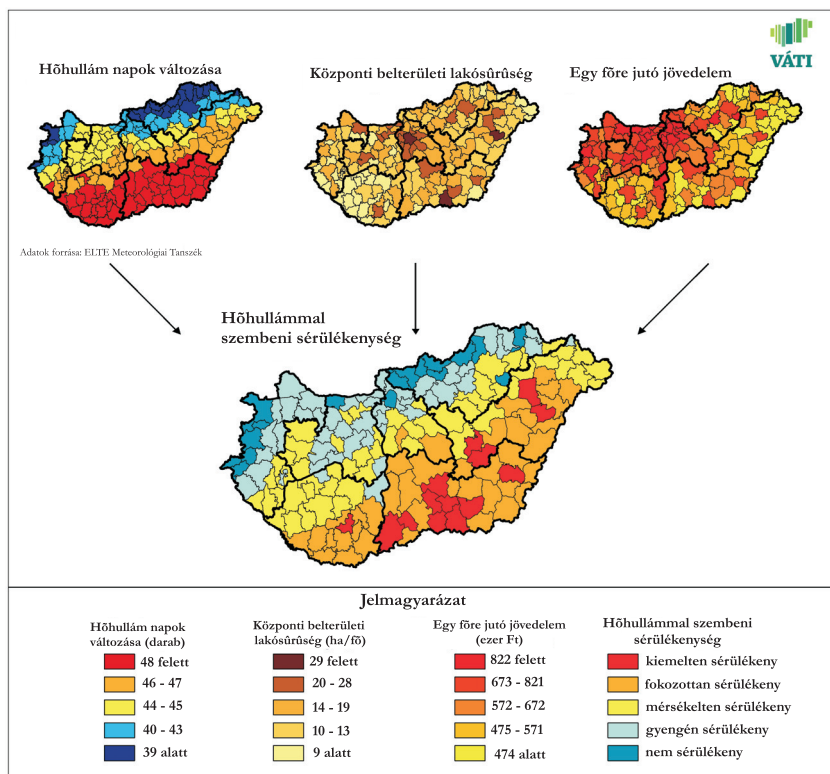
Forrás: ESPON Atlas, 2006

A természeti kockázatok közül kiemelendő a **klimaváltozás**, amelynek kihívásaira és hatásaira a Területi Agenda kiemelten felhívja a figyelmet. Az európai politikákban gyakran megjelenő klímaváltozás hatásai hazánkat is érinteni fogják, sőt a gyakran szélsőséges időjárás – különösen forró nyarak, aszályok, drasztikus hidegek és szélsőséges eloszlású csapadékok – vagy folyóink áradásai már most is összefüggésbe hozhatók az éghajlat nagyobb trendjeinek megváltozásával.

Esetünkben nem a klímaváltozás tengerszint emelkedési hatása jelent veszélyt, – bár a tengerparti területek csak Európában is sok tízmillióra tehető lakóinak áttelepülése minket is elérhet – de a **szárazodás**, az **időjárás változása** mindennapi életüket is érintő változásokat eredményezhet. Az Alföld, különösen a Duna-Tisza köze szárazodása már eddig is a talajvízszint radikális csökkenéséhez vezetett, ezzel számos mezőgazdasági, vízgazdálkodási és ökológiai problémát okozva. A

városban élők számára az egyre gyakoribb hőhullámok alkalmával az esetenként akár +8 C fokot is jelentő **városi hőszigetek** jelensége válhat súlyos problémává, amelynek egyik lehetséges következménye lesz a városokból való kiköltözés további, akár robbanásszerű felgyorsulása is.

Magyarországon különböző természetű, és eltérő okokra visszavezethető **területi egyenlőtlenségek** (például a nyugat-keleti gazdasági lejtő, a városias-vidéki térségek egyenlőtlenségei, és súlyos társadalmi különbségek) figyelhetők meg, amelyek az **éghajlatváltozás során** bekövetkező hatásokra tovább **mélyülhetnek**. Ennek oka, hogy az egyes régiók, kistérségek, településtípusok és a társadalmi rétegek más-más módon és mértékben sérülékenyek az éghajlat változásainak eseményeire. A kedvezőtlen adottságú vagy többszörösen hátrányos helyzetű térségek, illetve a különböző társadalmi csoportok (például a szegények, idősek) védekezési lehetőségei is eltérnek egymástól. Így az éghajlatváltozás által okozott hatások bekövetkeztével nőhet a területek gazdasági differenciáltsága, fokozódhatnak a társadalmi, életmódbeli különbségek és akár a társadalmi egyenlőtlenségek is.

8. térkép: Az éghajlattal szembeni térségi sérülékenység meghatározása Magyarországon

Forrás: VÁTI, 2009

A klímaváltozás pontos következményei nem ismertek, de a veszélyek felmérése alapos mérlegelést igényel, az egyes térségek **adaptációs lehetőségeinek és képességeinek** feltárása elengedhetetlen. A következmények és hatások térbeli megoszlása igen különböző lehet: a várható változások többek között hatással lesznek az életmódra, a közegészségügyi helyzetre, a terméshozamokra, a turisztikai vonzerőkre, jelentősen veszélyeztetve a gazdálkodók versenyképességét és a közösségek jólétét is. Azonban e feltételezhető negatív hatások mellett – különösen a helyi közösségek szintjén – az **éghajlatváltozásra való felkészülés egyben lehetőség** is egy fenntarthatóbb energiafogyasztási, közlekedési, településszerkezeti, területhasználati gyakorlat kialakítására, amely során kiemelkedő szerepe van a településeknek és az épített környezet adottságainak. Ez azzal is magyarázható, hogy egyrészt a lakossági és közületi energiafogyasztásból (épületek fűtése, hűtése, világítás) és a közlekedésből (közösségi közlekedés, személy- és teherforgalom) származó CO₂ kibocsátások érdemi befolyásolása – az állami szerepvállalás mellett – elsősorban kistérségek, valamint a települési és a térségi közigazgatás önkormányzatainak hatáskörébe tartozik. Másrészt az éghajlatváltozás kedvezőtlen környezeti és ökológiai következményei – például az árvíz, belvíz, aszály, hőstressz, vihar- és tűzkár, épületekben és utakban esett káresemények gyakoriságának és tartósságának növekedése – és közvetett társadalmi-gazdasági hatásai (például az építmények állaga, kárelhárítás, migráció) szintén „adott helyen”, a települések, kistérségek szintjén jelentkeznek.

Az ivóvíz és az élelmiszertermelés könnyen előálló szűkösségének veszélye rá kell ébresszen minket is arra, hogy vízkészleteinkkel, és mezőgazdasági adottságainkkal (például termőterületeinkkel) lényegesen megfontoltabban, távlatosabban gondolkodva kell gazdálkodnunk.

2.6 ELVÉSZ VAGY ÁTALAKUL – FENNTARTHATÓ ENERGIAELLÁTÁS

Globális szinten megjelenő probléma a **növekvő energiaszükséglet**, miközben a nem megújuló energiaforrások, mint például a kőolaj, korlátos mennyiségben állnak rendelkezésre. Emellett az éghajlatváltozás kihívásai és az importenergia-függőség is szükségessé teszik a **megújuló energiaforrások** felhasználásának bővítését, a hatékony, biztonságos és környezetbarát energiaforrások kiaknázását. Az Európai Unió e téren vállalatást tett, hogy 2020-ra 20%-ra növeli a megújuló energiaforrások részesedését, Magyarország 2020-ra 13%-os részesedést vállalt.

Az elmúlt években tovább emelkedett hazánk külföldtől való **energiafüggősége**, amelynek részaránya Európában az egyik legmagasabb. A csökkenő hazai nyersanyagtermelés és az eddigi külföldről történő ellátási bizonytalanságok felértékelik a stratégiai készletek növelésének kérdését. Az energetikai infrastruktúrák hálózatos kapcsolódásai lehetőséget teremtenek a határon átnyúló együttműködések erősítésére, hozzájárulva így az ellátás biztonságához. A villamos energia átviteli hálózat, a földgázszállító hálózat, a szénhidrogén szállító vezetékek horizontális szakaszai integrált részei az EGT tagállamok és más – kelet-európai, dél-európai – nem EU tagállamok villamos energia átviteli hálózatainak, a hálózatokat üzemeltetők által létrehozott hálózatüzemeltetési és elszámolási szervezeteknek (például UCTE, ETSO, ITC). Ez az együtt-

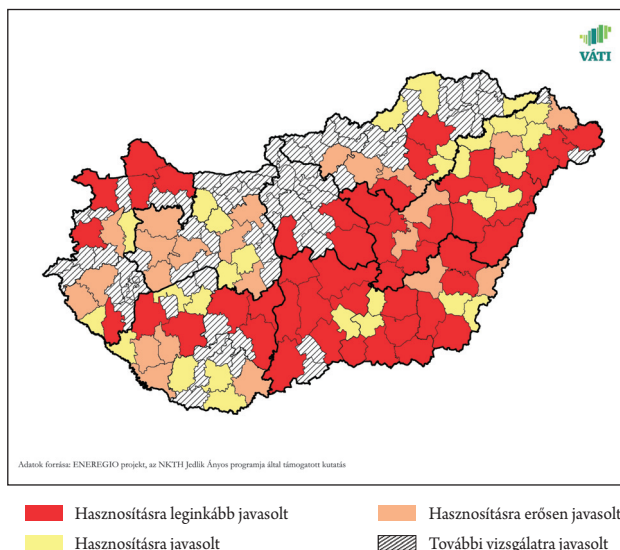
működés jogokat és kötelezettségeket is jelent a hazai horizontális energetikai hálózatok biztonságos működésének fenntartásában, fejlesztésében.

Magyarország **energiaforrás-szerkezete** jelentős változásokon ment át az elmúlt évtizedekben. Lecsökkent a szilárd- és kőolaj tüzelőanyag-felhasználás, stagnált az atomerőműben termelt energia-előállítása, jelentős fogyasztás-emelkedés egyedül a földgáz felhasználás területén történt. Napjainkban a megújuló energiaforrások térnyerését a környezeti szükségszerűség indokolja. Alkalmazása a mai energetikai rendszerben csak állami támogatással biztosítható. Az országnak kötelezettségei vannak a megújuló energiák alkalmazását illetően az energetika és a környezetvédelem területén is.

A kytói egyezményben Magyarország vállalta az **üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését**. Az 1990-es értékhez viszonyítva 6%-os csökkenést várnak 2012-re, ami teljesíthető a szén-dioxid kibocsátás már megtörtént jelentős mérséklésével. Ez a megújuló energiaforrást hasznosító és egyben energiahatékony beruházások által, valamint az energiatakarékossági programokon keresztül valósult meg. Az oslói egyezményben a kén-dioxid emisszió csökkentését is vállalta hazánk, 2010-re 60%-os mértékben. A széntüzelésről gázra való átalálás, az atomenergia térhódítása és a fűtőolaj kéntartalmának csökkentésével jelenleg a kitűzött határérték alatt van az országos érték.

A megújuló energiaforrások közül Magyarország földrajzi adottságai a **napenergia** tekintetében kedvezőek, a hazánk területére évente beérkező energia mennyisége az éves villamosenergia-fogyasztás 2900-szorosa. Az érkező besugárzás alapján a legkedvezőbb helyzetben az Alföld középső része (Bács-Kiskun megye északi, illetve Jász-Nagykun-Szolnok megye déli része) van. Nagy jelentőségű a **biomassza** előállítás, amely energetikai, környezetvédelmi és ipari munkahelyteremtés szempontjából is előnyös lehet az országnak. Az utóbbi évek vizsgálatai alapján hazánk bizonyos területein kedvezőek a lehetőségek közepes és nagy teljesítményű villamos-energiát termelő szél-erőművek telepítésére. Azokon a térszíneken, ahol az uralkodó szél erőssége a 4,5-8,5 m/s-os sebességtartományban található, gyakorlatilag bárhol kijelölhető szélturbina helye. Ilyen területnek számítanak az országban a Kisalföld jelentős része és a középhegységeink magasabb részei. Az ország adottságai alkalmasak jelentős számú és kapacitású geotermális erőmű telepítésére. Megközelítőleg 80 fűrés-térség található, ahol magas a **geotermális** potenciál. Hazánk a vízerő alkalmazásában lemaradt, napjainkban is előnyt élvez a fosszilis tüzelőanyag-bázisú erőműfejlesztés. A szerény léptékű megújuló energiaforrásokra alapozott jelenlegi villamos-energia termelésünknek 98-99%-a származik a hazai vízerőművekből, melynek nagysága kevesebb, mint 200 GWh/év.

A **nap-, szél- és geotermikus energia hasznosítási potenciál** összevont értékelése alapján a megújuló energiaforrások hasznosítására javasolt térségeket mutatja az alábbi térkép, amelyen jól kirajzolódik, hogy az ország déli területei, valamint a Tiszántúli alföldi térségek rendelkeznek a legsokoldalúbban kiaknázható potenciállal. E térségek mellett a Kisalföld és Nyugat-Dunántúl határ menti kistérségeiben elsősorban a szélenergia miatt van kiemelkedő hasznosítható potenciál, amelynek egy részét már ki is használják: az országban itt találhatók a legsűrűbben szél-erőművek.

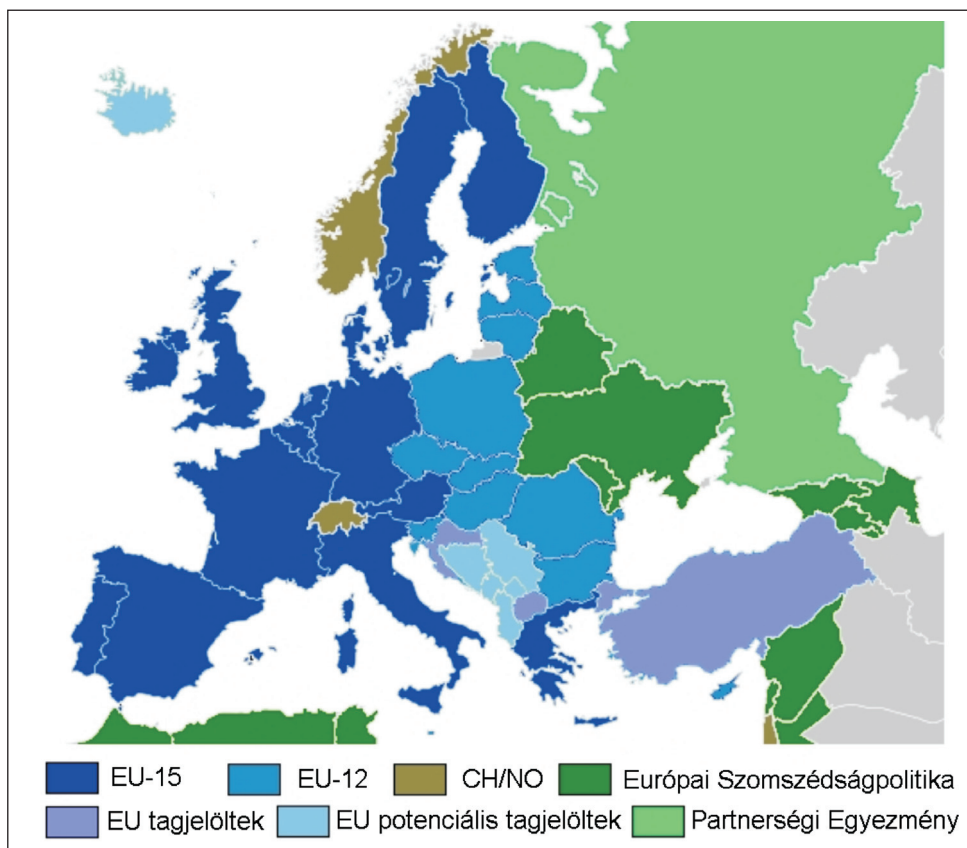
9. térkép: Megújuló energiaforrások hasznosítására javasolt térségek Magyarországon, 2009

Forrás: OGY Jelentés háttéranyag, 2009

2.7 BŐVÜLŐ EURÓPA

Az európai integráció az elmúlt ötven évben fokozatosan erősödött. Ez két dimenzióban is jellemző volt: egyrészt az integráció mélyült, egyre több területen határozta meg az európai közös gondolkodás a tagállamok fejlődését; másrészt a közös politikákhoz folyamatosan az országok szélesebb köre csatlakozott. Az Európai Unió legnagyobb bővítési hulláma zajlott le 2004-ben, ami 2007-ben tovább folytatódott. Az addig tizenöt országból álló EU tagjainak száma jelentős mértékben megnőtt, így a közösségi politikáknak újabb és újabb területi kihívásokkal kellett szembenéznie. Magyarországon, a többi új tagállamhoz hasonlóan, azok a változások, amelyek az EU alapító tagállamaiban ötven év alatt zajlottak le, sokkal rövidebb idő alatt történtek. Mindemelllett a volt szocialista országokban az európai integráció különösen nagy változást hozott, hiszen rövid idő alatt a zárt tervutasításos rendszerből nyílt piacgazdasággá alakultak át, ami alapvetően változtatta meg a körülményeket.

Az Európai Unió bővítése nagyobb teret nyit a piacok számára, a munkaerő, termékek és szolgáltatások terén átjárhatóvá válnak a határok, közös jogi keretek között működnek a tagállamok. Ezek a tényezők nagyban befolyásolják az egyes hazai térségek lehetőségeit mind hazai, mind pedig európai összefüggésben. Az európai integrációs folyamatok egyszerre jelentenek lehetőséget és kihívást, hiszen a tágabb, nyílt európai piacokon **nagyobb a verseny** és felértékelődnek a **helyi értékek**.

10. térkép: Bővülő Európa és szomszédai

Forrás: Európai Bizottság, 2009

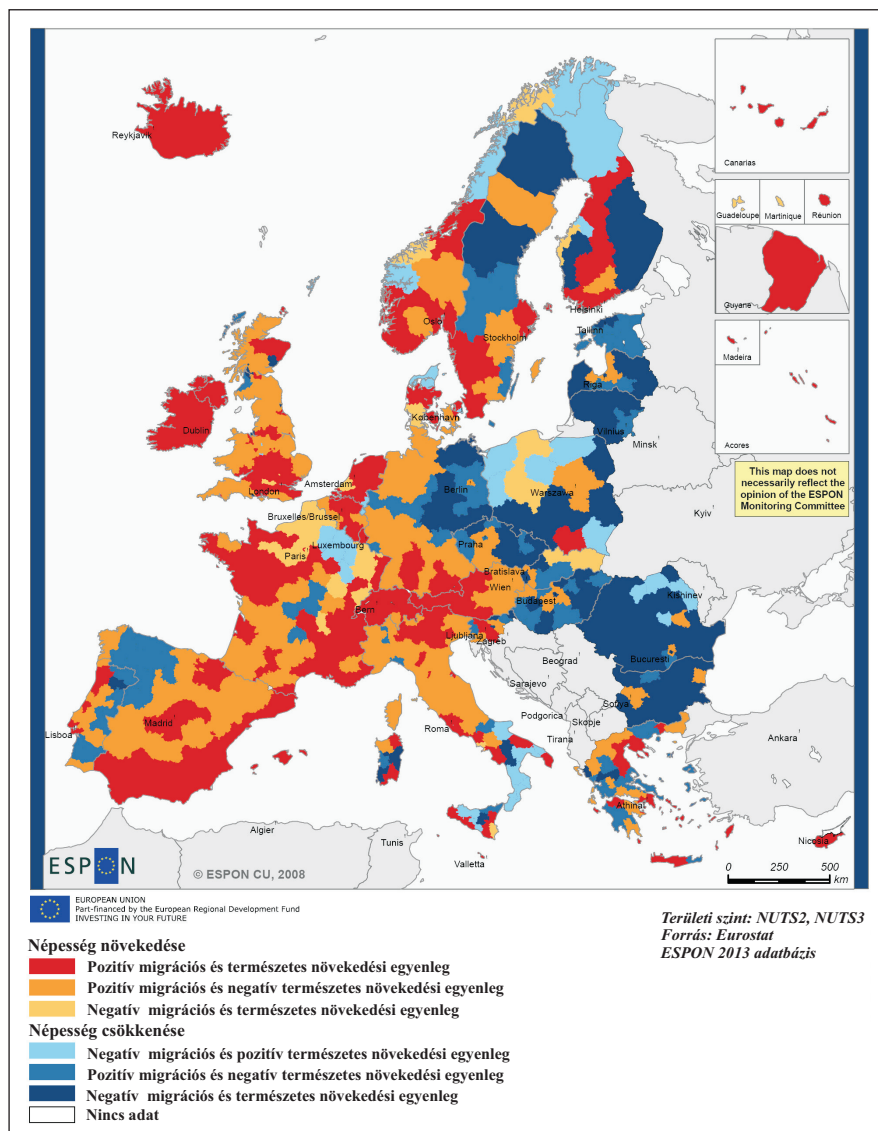
Magyarországot az európai integrációs folyamatok sajátosan érintik. Amellett, hogy az ország csatlakozott az Európai Unióhoz és ezzel számos tényező megváltozott az ország városai és régiói számára, a szomszédos országokkal való kapcsolat is jelentős mértékben átalakult, átalakulóban van. **Magyarország határrégiói** az EU bővítés tekintetében különösen **sokszínűek**, hiszen az országok különböző státuszai az EU integrációban eltérően befolyásolják a térbeli viszonyokat, másként hatnak a városokra és régiókra az ország különböző pontjain. A környező országok az EU integráció folyamatát tekintve különböző fázisokban vannak. Míg Szlovénia, Ausztria, Szlovákia már a Gazdasági és Monetáris Unióhoz csatlakozott és hivatalos fizetőeszközként az eurót használja, addig Románia még a schengeni övezethez való csatlakozás előtt áll, Szerbia és Horvátország pedig az EU csatlakozáshoz vezető út különböző szakaszaiban vannak, az északi térségben Ukrajna felé a határok nagyon zártak. Mindezen tényezők az emberek,

árak, szolgáltatások szabad áramlását befolyásolják, így azzal kell számolnunk, hogy a magyarországi városok és régiók a következő években is folyamatosan változó szerepet tölthetnek be Európában, illetve a Kárpát-medencében. Déli és keleti szomszédaink európai integrációjának elmélyülése különösen fontos Magyarország számára, hiszen a szomszédsági kapcsolatokon, a halványuló határokon átnyúló területfejlesztés lehetőségein túl a magyar kisebbségek jelenléte is külön erőforrást jelent tágabb régióink kohéziójának megteremtéséhez.

2.8 MEDDIG BÍRJUK A NÖVEKVŐ TERHEKET? – DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK

A demográfiai helyzet számos kihívást jelent az Európai Uniónak, ami jelentősen befolyásolja a területi folyamatokat. Az Európai Unió népessége növekszik, mára megközelíti az 500 millió főt, de jelentős **különbségek vannak a demográfiai szerkezetben** az egyes tagállamok között. Alapvetően jellemző, hogy a fejlettebb, régi tagállamok régiói kisebb mértékben, elsősorban a bevándorlásnak köszönhetően növekvő népességűek, míg az új tagállamok régiói többnyire csökkenő népességűek. Ez alól kivételt jelentenek az új tagállamok fővárosi régiói, amelyek – illetve elsősorban elővárosaik – növekvő népességűek; egyrészt a fővárosok kiemelkedő gazdasági teljesítménye, másrészt a szuburbanizációs folyamatok miatt.

Az európai kihívások kettősek: egyrészt a **magasan urbanizált, fejlettebb régiók** esetén a jelentős bevándorlás, esetenként pozitív népszaporulat további nyomást jelent, melyet a tervezésnél figyelembe kell venni, és jelentős területhasználati problémákat vet fel. Ezzel szemben számos régió és város küzd a csökkenő népesség problémájával, a **zsugorodó falvak és városok** egyre inkább problémát jelentenek. Mindkét folyamat – a növekvő népességi nyomás, és a népességcsökkenés is – a fejlődés lehetőségeinek változását jelenti, az eltartási teher, megújulási képesség változás mellett többek között a közszolgáltatások átszervezését is igényli, ami jelentős társadalmi feszültségekkel járhat.

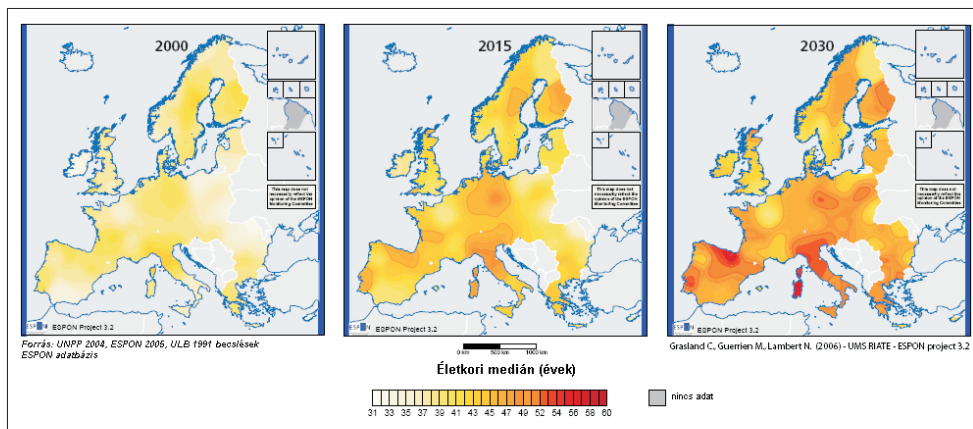
11. térkép: Az Európai Unió népességének alakulása 2001-2005 (NUTS 2 szinten)

Forrás: ESPON, 2008

A népességváltozás mellett fontos tényező a városok és térségeik helyzetében a népesség korösszetétele. Európára alapvetően jellemző folyamat a **népesség előregedése**. Ez a probléma egyrészt újabb szempont a közszolgáltatások átszervezéséhez, másrészt jelentősen befolyásolja az egyes régiók aktivitását, az egészséges, hatékony munkaerő rendelkezésre állását, illetve

ezen keresztül az állami újraelosztó rendszerekre is jelentős terhet ró: egyre kevesebb foglalkoztatottnak kell eltartania a népességet, ami növekvő (nem csökkenő) adóterheket jelent. Ennek tovaggyűrűző hatása, hogy a világgazdasági versenyben az amúgy is magas európai újraelosztás az európai városok és régiók versenyképességét rontja.

A népesség előregedése és a gazdasági aktivitás növelésére alkalmazható egyik lehetséges alternatíva a **legális bevándorlás** ösztönzése. Az Európai Unió határain erős a nyomás a bevándorlásra, különösen az észak-afrikai országok magas népességnövekedése és jelentős gazdasági elmaradottsága jelentheti a motivációt az Európába irányuló bevándorlásra. A bevándorlók számára a fejlettebb európai városok vonzóak, ami további nyomást jelent ezekben a városokban a térhasználat alakítására.

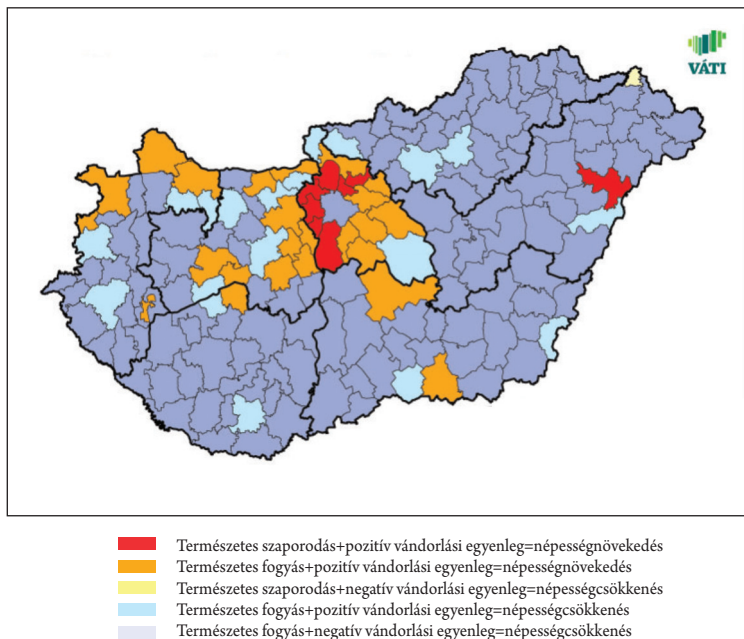

12. térkép: Európai népesség előrejelzés (2000-2030)

Forrás: ESPON, 2008

Magyarországon a demográfiai kihívás sok szempontból halmozottan jelentkezik. Demográfiai folyamatainkban meghatározó szerepet játszik az 1981 óta tartó folyamatos **népességcsökkenés**. Az alacsony termékenységet nem ellensúlyozza számottevő bevándorlás, viszont alacsony – bár lassan emelkedő – várható élettartam kíséri. Az utóbbi években népességnövekedés inkább a nagyvárosokra és az azokat körülölelő elővárosi gyűrűre volt jellemző. Enyhébb népességnövekedés, de súlyos probléma figyelhető meg a vidékies zárványokban, ahol a városokból kiszorult társadalmi rétegek koncentrálnak, jelentős mértékű a szegénység, magas a cigány népesség aránya, magas a népsűrűség, és kedvező a korszerkezet. Ezekben a térségekben ugyanakkor a magas inaktivitás és a társadalmi csoportok területi kirekesztése jelentős problémát jelent, melyet az Országos Területfejlesztési Kon koncepció külön területi célkitűzésként kezel. A demográfiai folyamatok másik kedvezőtlen jelensége az **előregedés**, mely az egész országra jellemző. A népesség előregedése – társadalmi-gazdasági hatásai, valamint az egészségügyi- és nyugdíjrendszerre való hatása miatt – az egyik legsúlyosabb demográfiai probléma. Az időskorúak aránya Budapesten és a nagyvárosokban a legmagasabb.

A nemzetiségek, etnikumok gyakran az országhatárokhöz nem illeszkedő elhelyezkedése a társadalom térszerkezetének fontos jellemzője. Európában különösen markáns a nemzetiségek, etnikumok mozaikossága, amely a területi sokszínűség fontos tényezője. Megfelelő rásegítő mechanizmusokkal és pozitív társadalmi attitűd mellett területi tőkeként fontos erőforrása lehet térségek fejlődésének.

13. térkép: Térségtípusok a demográfiai folyamatok alapján Magyarországon (2003-2007)

Forrás: OGY Jelentés háttéranyag, 2009

Magyarországon a **foglalkoztatottság nagyon alacsony mértéke**, az előregedő korszerkezet különösen nagy terhet jelent az állami újraelosztó rendszerek számára. A zsugorodó falvakban és városokban a közszolgáltatások fenntartása jelentős problémát jelent, és az átszervezés a társadalmi feszültségek ellenére elengedhetetlen.

2.9 AZ ÉN HÁZAM, AZ ÉN VÁRAM – HELYI ÉS TÉRSÉGI IDENTITÁS ERŐSÍTÉSE

A Területi Agendában hangsúlyosan jelenik meg, hogy napjainkban az európai régiók, városok és falvak eltérő szükségletei és jellemzői, **területi potenciálja és identitása** egyre nagyobb szerepet kapnak a területi kohéziós politikában és a regionális fejlesztési politikákban is. Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái (TSP) c. dokumentumban ezen túlmenően kiemelten jelenik meg a **kulturális identitás**, mint az emberek életminőségét is befolyásoló tényező, melynek védelme és erősítése európai szinten is fontos célkitűzés.

Az Európai Unió és a hazai területfejlesztési dokumentumokban és a támogatási rendszerben jellemzően két kontextusban találkozhatunk a területi identitásra való utalásokkal. Egyrészt a helyi, térségi identitás megőrzése és megújítása prioritás jellemzően a fenntartható térségfejlődés és örökségvédelem, a vidéki és kulturális örökség címszava alá került besorolásra, míg a regionális identitás erősítése a regionalizmus, decentralizáció célkitűzések elmaradhatatlan tartozéka.

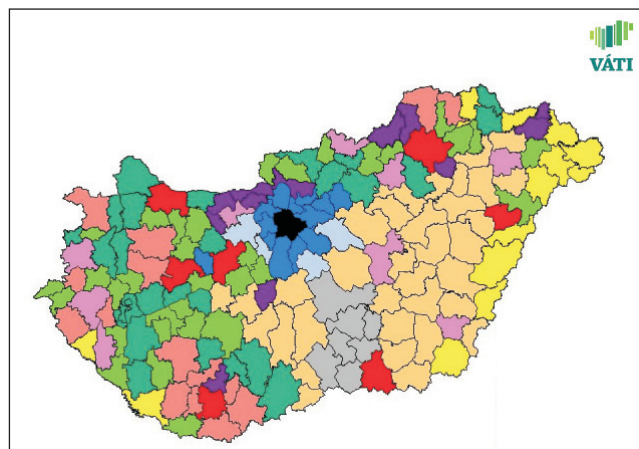
Az OTK-ban is számos helyen jelenik meg a helyi, térségi és a regionális identitás szükségessége, kívánalma. Egyrészt az ország területi jövőképe is tartalmazza a helyi adottságokra épülő, saját arculattal és identitással rendelkező térségek meglétét, másrészt a területfejlesztési politika átfogó céljai között a decentralizáció, regionalizmus címszavakon, valamint a fejlesztési alapelveken belül a térségi, táji szemlélet elveknél is nevesítésre kerül.

Hazai viszonylatban talán megalapozottabb **helyi és térségi identitásról** beszélni, hiszen Magyarországon a régió fogalmát, a regionális jelzőt (nem túl szerencsésen) gyakran a NUTS 2 régió szinttel azonosítják. Ugyanakkor Magyarországon a NUTS 2 szintű régiók önálló identitással, egységes gazdasági-társadalmi rendszerrel kevésbé rendelkeznek, többnyire rendkívül heterogén területeket foglalnak magukba. Bár fontos a régiók egységes arculatának kialakítása és belső gazdasági-társadalmi koherenciájának fokozása, ez nem szoríthatja háttérbe a helyi, térségi szintű identitás és arculat erősítését, fejlesztését, valamint a helyi szemléletformálást.

Az egyközpontú, Budapest által dominált országgép helyett a tágan értelmezett fenntarthatóság jegyében a **területi sokszínűség** megőrzése, erősítése, sajátos karakterű tájak speciális adottságaira építő fejlesztések jelentik a kívánatos irányokat. Egy olyan országban, ahol az embereket erős szálak kötik saját településükhöz, térségükhöz, régiójukhoz, ott ez az erős területi, térségi identitás mintegy területi erőforrásként jelenik meg. A területi identitás egyúttal a területi potenciálok kiaknázásának és a területi tőke megfelelő hasznosításának egyik fontos feltételét is jelentik. **Erősíteni kell a lakosok kötődését saját életterükhöz, térségükhöz, közösségükhöz**, ehhez pedig szükséges a különböző tájak sajátos arculatának megerősödése, a helyi szellemi kultúra kibontakozásának, valamint a hagyományok, értékek továbbélésének és megújulásának elősegítése az ország minden területén. A területi identitás megerősítése egy hosszú folyamatként valósítható meg, melynek egyik első lépését mindenképpen a **helyi sajátosságokhoz igazodó oktatás és tananyag** kialakítása jelenti. Ugyanakkor az erősödő területi identitás, az állampolgárok saját környezetükhöz való kötődése, az életter értéként való elismerése és kezelése hosszabb távon olyan helyi kezdeményezéseket eredményezhet, melyek „drága” központi erőforrásokat és funkciókat válthatnak ki. Egy térség valóban gondos „gazdájává” leginkább saját, a tér értékeiért felelősséget vállaló állampolgára, és legfőképp azok közössége válhat.

Az alábbi térkép jól illusztrálja hazánk sokszínű adottságait, eltérő térségtípusait, melyekre a területi identitás kialakítása, erősítése során építeni lehet. A helyi sajátosságok között említendőek az egyes térségek természeti és táji értékei is, hiszen ezek tekintetében hazánk gazdagon ellátott. Ezen markáns táji adottságok, táji értékek megfelelő, tudatos irányítás és hasznosítás

esetén a helyi identitás kialakításához, a helyi közösségek megújulásához, fennmaradásához járulhatnak hozzá, a helyi gazdaság motorjává válhatnak.

Egyesített vizsgálati dimenziók

Metropolisz	Megyei Jogú Városok és térségük	Funkcionálisan városhiányos térségek
Metropolisz térség rurális kistérségei	Mezővárosias térségek	Külső periferiák
Agglomerációs urbánus kistérségek	Kis és középvárosi központok urbánus térségei	Tanyás térségek
Regionális pólusok és térségük	Kis és középvárosi központok rurális térségei	Aprófalvas térségek

14. térkép: Komplex településhálózati térségtípusok

(KSH kistérségek háromdimenziós vizsgálatának eredménye alapján)

Forrás: A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag, 2009

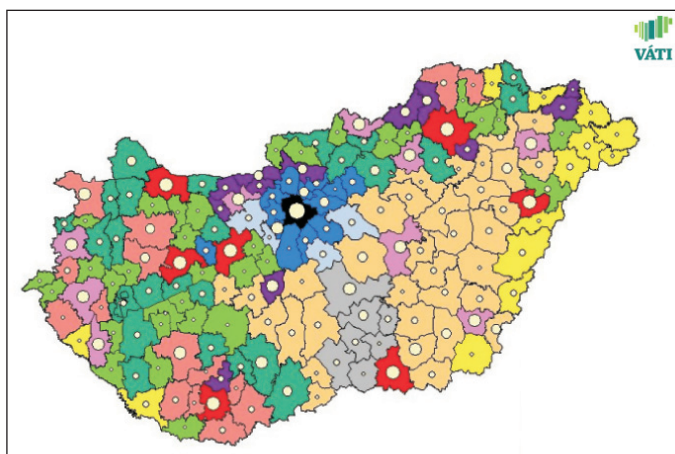
A táji-természeti és kulturális értékek megőrzése, fejlesztése, térségi-táji öntudat megteremtésének legjobb hazai mintaterülete a Balaton térsége. Itt a természetközeli és kultúrtáji értékek – a turizmus miatt – a térség gazdasági erőforrásainak is tényezői. Ezért az értékek megóvása a térség fejlesztésének központi témaköre kellene, hogy legyen. A Balaton érzékeny térségében máshol veszélytelen beavatkozások is károkat okozhatnak. Ezért az említett balatoni értékeket gyakran veszélyeztetik a térségen kívüli fejlesztési szereplők tevékenységei, valamint a más térségben teljesen elfogadható helyi fejlesztési kezdeményezések is. Az értékek megóvása, a térség valós fejlődése csak úgy biztosítható, ha az a balatoni helyi-térségi közösségek számára is értékke válik. Ha ezek az értékek tudatosulnak a közösségekben, kialakul az irántuk érzett felelősség, kialakul egy közös térségi fenntarthatósági értékrend. Ez jó példáját adja annak, hogy az egyes területegységek helyi adottságokra építő tudatos és komplex fejlesztése nem nélkülözheti a lakosok kötődésének, saját térségükre vonatkozó tudásának, ismereteinek erősítését.

A helyi, térségi vagy akár regionális identitás kialakítása, valamint ezen erőforrások kiaknázása az egyes térségek integrált fejlődése szempontjából hazánkban még gyerekcipőben jár, ezáltal különösen hangsúlyos a TA ezen célkitűzésének hazai megvalósítása.

2.10 MINDEN HELY ÉRTÉK – TERÜLETI POTENCIÁLOK BEAZONOSÍTÁSA, MOBILIZÁLÁSA

A Területi Agenda megfogalmazása szerint a **sajátos földrajzi karakterek** egyedi fejlődési lehetőségeket kínálnak. A fejlődés vagy akár a fenntarthatóság potenciális erőforrásává alakítható adottságok területenként eltérő megjelenését nevezzük **területi tőkének**, amelyek kiaknázása térségenként régióként eltérő megoldásokat kíván, eltérő fejlődési pályákat kínál.

Magyarország viszonylag kis területi kiterjedése ellenére is nagyfokú földrajzi sokszínűséget mutat táji-természeti értékek, gazdasági adottságok, társadalmi-kulturális jellemzők tekintetében egyaránt – különösen ezek együttes mintázatban, de ugyanilyen fontosak az eltérő földrajzi helyzetben, elhelyezkedésben rejlő eltérő adottságok. Az osztrák határ-menti térség, egészen eltérő feltételeket jelent, mint az ukrán határmente, vagy akár a fővároshoz közeli elhelyezkedés.

Egyesített vizsgálati dimenziók

Metropolisz	Megyei Jogú Városok és térségük	Funkcionálisan városhiányos térségek
Metropolisz térség rurális kistérségei	Mezővárosias térségek	Külső periferiák
Agglomerációs urbánus kistérségek	Kis és középvárosi központok urbánus térségei	Tanyás térségek
Regionális pólusok és térségük	Kis és középvárosi központok rurális térségei	Aprófalvas térségek
Hierarchia		
Metropolisz	Pólus és térsége	MJV és térsége
	Középváros és térsége	Kisváros és térsége
		Funkcionálisan városhiányos térség

15. térkép: Komplex településhálózati térségtípusok és hierarchiájuk

(KSH kistérségek háromdimenziós vizsgálatának eredménye alapján)

Forrás: A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag, 2009

A főváros és egyre tágabb környezete napjainkra igazi európai centrumterületté vált, világváros által kínált lehetőségekkel, ugyanakkor e nagyvárosok minden környezeti-társadalmi gondjával, agglomerációs feszültségével és nem utolsósorban magas költségeivel együtt (idetartoznak például a magas ingatlanárak, megélhetés költségei, szolgáltatások és egyes áruk árai). A

nagyobb vidéki városok egymástól gyökeresen eltérő társadalmi-gazdasági örökséggel rendelkezve válnak talán egyre inkább nagyobb térségük központjává – a szocialista ipar válságával teli örökségtől (Miskolc, Ózd,) a külföldi tőkét vonzó nemzetközi iparvárosokig (Győr, Székesfehérvár) sokféle típusal találkozhatunk.

A vidéki tér sem egyöntetű, gyakran még csak nem is hasonló; határozottan eltérő adottságokkal rendelkező típusok jelölhetők meg. Az OTK az aprófalvas térségeket, tanyás térségeket, a szegregáció által sújtott jellemzően romák által sűrűn lakott területeket, kisebbségek által lakott és a táji értékekben gazdag területeket különbözteti meg, amelyekhez eltérő fejlesztési ajánlásokat is megfogalmaz.

A természeti erőforrások tekintetében háttérbe szorulnak a – fogyatkozó – ásványkincsek, energia-hordozók és felértékelődik a környezeti minőség, az ökológiai természeti értékek szerepe, amelyben Magyarország európai léptékben is kiemelkedő értékekkel, jelenleg még alig kiaknázott, megbecsült potenciálokkal rendelkezik. A fő természeti típusokat a mezőgazdaságilag intenzíven használt és ökológiai vonatkozásban gazdag vizes élőhelyekkel rendelkező **alföldi területek**, a természetközeli területekben, erdőkben gazdag, ám esetenként az ipar által lepusztított **hegyvidéki területek**, valamint a Dunántúl jelentős részét domináló aprófalvakkal tagolt **dombvidékeink** jelentik, ez utóbbiak fontos vonzereje a tájhasználat mozaikossága. Az adott terek adottságait a történelmi örökség, a természeti adottságok, a piaci folyamatok változó preferenciái és a rövid távon is változó politikák alakítják, és jelölik ki. A földrajzi sajátosságokat egészen a települések szintjéig le lehet bontani, azok az egyes települések (esetlegesen településrészek) vonatkozásában részletesen beazonosíthatóak.

Az egyes adottságok akkor válnak kiaknázható területi tőkévé, ha ahhoz valamilyen **külső társadalmi folyamat, piaci kereslet**, vagy éppen jelenlévő vagy megjelenő társadalmi érték lehetőséget kínál. Lényeges elem az a folyamat és képesség, hogy ezeket az eltérő adottságokat a települések, kistérségek, régiók vagy akár az országos szakpolitikák felismerjék, kiaknázzák, és e sokszínűsége tudatosan építsenek. Sajnos ez a térszemlélet alapvetően hiányzik Magyarországon, az átlagemberek földrajzi műveltségének szintjén is, de a szakpolitikák tájékozottsága vonatkozásában is.

A jelen vagy éppen a jövő területi potenciáljainak sikeres beazonosításához a legfontosabb eszköz a valódi partnerségben megvalósított helyi, területi **stratégiai tervezés** (helyi szinten), de kísérfolyamatként támogathatja az ágazati szakpolitikák, programok területileg érzékeny tervezése, vagy akár a fejlesztéspolitikai programozás is. A területi tőkét mobilizáló stratégiaépítést alapvetően támogatják a területi adatbázisok, monitoring rendszerek.

A folyamatokon túl kiemelkednek a készségek: a térben gondolkodó stratégiaépítés és területi preferenciákat, területi célokat szolgálni képes programozás, mint a területi tervezés korszerű formái, amelyekre nem csak területi szerveknél, de városoknál és ágazati minisztériumokban,

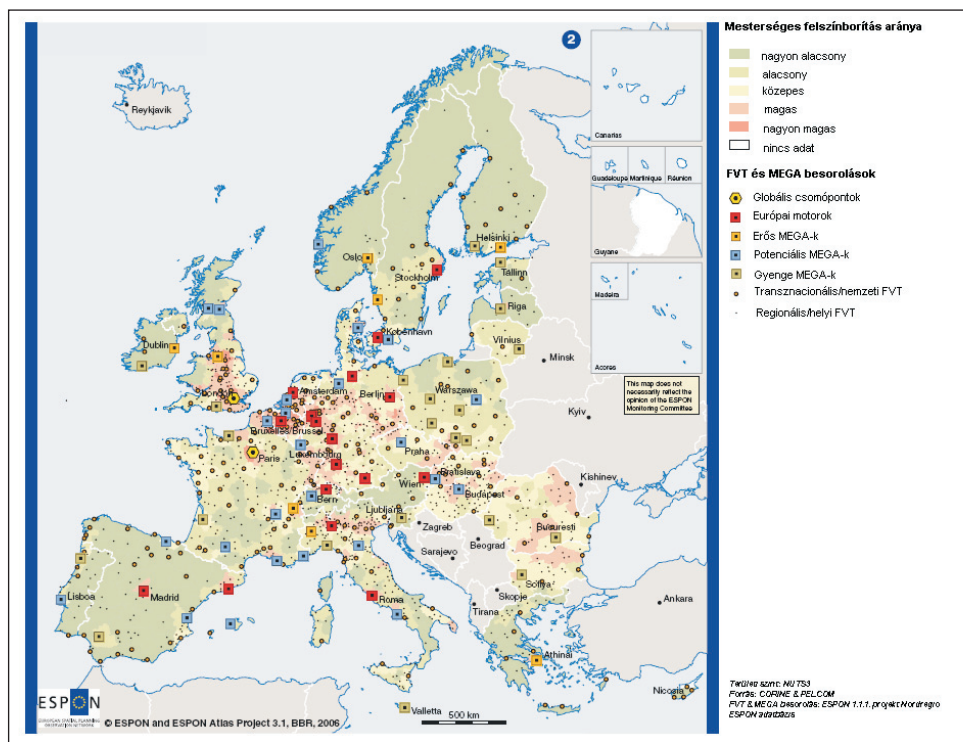
programok végrehajtásával foglalkozó intézményekben is nagy szükség van. Ehhez kiemelten fontos a problémaorientált (analitikus és szintetikus) földrajzi ismeretek megerősítése a szakemberek képzésében.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy sok területi potenciál nem kamatoztatható a globális vagy nemzetközi verseny dimenzióiban (például nem lesz belőle export), mégis a térség saját fejlődését erősítheti. A gazdasági válság tapasztalatait és a fejlődés minőségi megítélésének új szempontjait is figyelembe véve fontos hangsúlyozni, hogy az egyes térségek és azok közössége számára nem csak a potenciálok eltérőek, de éppen a fejlődési pálya, sőt maga a kívánatos fejlődési irány is egészen más lehet. Ahogyan az életminőség kritériumai is közösségenként (országokként, régióként) eltérőek lehetnek, úgy a minőségi fejlődés sem teljesen egyértelműen mérhető a régiók GDP értékeinek összevetésével. A régiók saját közösségeinek megerősítése, a gazdaság egyes szegmenseiben a helyi, autonóm rendszerek, helyi regionális piacok működtetése fontos, az endogén fejlődéshez hozzájáruló elem lehet, amelyre fokozott figyelmet érdemes szentelni a jövőben.

2.11 EGY MINDENKIÉRT, MINDENKI EGYÉRT – HARMONIKUS VÁROS-VIDÉK KAPCSOLATOK

Az Európai Unióban is egyre hangsúlyosabban jelentkezik a **város-vidék kapcsolatok** megújításának szükségessége, intézményesített megoldások igénye. Számos próbálkozást találunk a különböző országok és városok esetében, melyek a város-vidék kapcsolatok harmonizálását szolgálják, de egyelőre nincsenek kikristályosodott európai válaszok, minták.

A városok történelmi léptékben is központjai voltak tágabb környezetüknek: a kereskedelem (vásár-piac) és a hatalom központjaiként szervezték tágabb térségüket. A városok és vidékük összekapcsoltsága az elmúlt évtizedekben csak tovább fokozódott, amit a motorizáció terjedése, a lakó- és munkahely térbeli különválása, a területi munkamegosztás elmélyülése, az urbanizációs folyamatok fokozódása tovább erősített. A zsúfoltabbá váló nagyvárosok mellett egyre inkább szükség és igény is van a tiszta környezetet, élelmiszertermelést, rekreációt, ökológiai funkciókat biztosítani képes rurális és természeti területekre. Éppen ezért a városi központ és környező térsége egymást kiegészítő szereppel rendelkezik.

16. térkép: Városi térségek Európában (funkcionális városi térségek és MEGA besorolások)

Forrás: ESPON Atlas, 2006

Kedvező esetben a város és a vidéke között kölcsönös szolgáltatási viszony áll fenn. A fejlesztések során arra kell törekedni, hogy e kölcsönkapcsolat harmonikus, kiegyensúlyozott legyen. A városok központi funkcióiból adódóan **közigazgatási, üzleti és közszolgáltatási ellátások** legfőbb színhelyei. Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy e szolgáltatásokat a város „vidékén” élők is igénybe veszik. A megfelelő fejlesztés gondol arra, hogy a nagyobb távolságban lakók minél gyorsabban, biztonságosabban és kényelmesebben tudják igénybe venni e szolgáltatásokat. Ezt számos egyszerű praktikus eszközzel tudja a városi központban zajló fejlesztés elősegíteni: a nyitva tartás szervezésétől kezdődően a környéki parkolási lehetőségeken, a közösségi és alternatív, gyalogos és kerékpáros közlekedési formákon keresztül, egészen az elektronikus szolgáltatások kialakításáig. Szintén az elérhetőséget szolgálja, ha a központi szolgáltató helyek kihelyezett vagy mobil szolgáltatásokkal viszik közelebb a funkciókat a vidéken élőkhez. A város a benne koncentrálódó munkahelyeken keresztül is szolgált, ezért a vidékiek munkavégzési lehetőségének megteremtése is a város egyik fontos szolgáltató funkciója (és ebben sem elhanyagolható szempont a munkahelyek elérhetősége, vagy a távmunka lehetősége).

A város másik fontos funkciója a **piaci helyszínek** biztosítása. Sikeres városi szerepkör képes piacot szervezni a környéke, a „vidék” áru számára, illetve lehetővé teszi, hogy a „vidék” lakossága a hozzá legközelebb eső városi központban, minél több áruhoz, szolgáltatáshoz hozzájusson. A vidék mindenekelőtt erőforrásain, például a hagyományos mező- és erdőgazdasági eredetű termékein vagy munkaerőn keresztül szolgáltat a városa felé. Megfelelő fejlesztések esetén a globális világ gazdaság, ipari termelés ellenére is megvalósulhat, hogy a vidéki termékek jelentős hányada a közeli városi piacokon találjon vevőre, és így stabil, a globális rendszereknek kevésbé kiszolgáltatott, környezetterhelő szállítástól mentes, fenntartható helyi gazdasági rendszerek alakíthatók ki. Így biztosítható, hogy a város-vidék, mint gazdasági egység, a lehető leghatékonyabban és erőforrásait megtartva tudjon a globális gazdasági rendszerekhez csatlakozni, előnyös külső gazdasági kapcsolatokat tudjon létesíteni.

A város-vidék kapcsolatrendszer a **lakó, rekreációs, kulturális és turisztikai funkciókban** is megjeleníthető. Kedvező esetben a fejlesztések lehetővé teszik, hogy a vidék e téren új funkciókkal gazdagodva szolgálthasson a város irányába, jó minőségű lakókörnyezetet, rekreációs és kulturális lehetőségeket nyújtva. A rekreációs és kulturális funkciók tekintetében természetesen a város is szolgáltató a vidéki lakosság részére, szervezi a város-vidék térség örökségeinek gondozását, bemutatását, a térség társadalmi, gazdasági, környezeti kutatását és bevezeti a kurrens kulturális termékeket. Mindez persze csak abban az esetben működik jól, ha az így előálló értékek, mind anyagiilag, mind fizikailag elérhetővé válnak.

A város-vidék vonatkozásában különösen fontos a nálunk az elmúlt két-három évtizedben felgyorsult folyamat, a **szuburbanizáció**, amelynek keretében a városlakók, és egyre inkább a gazdaság szereplői is kiköltöznek a drága és zsúfolt városközpontból a – kezdetben még – tiszta, zöldebb elővárosi környezetbe, illetve a város körüli települések területére. Ez a folyamat a városok szűkebb környezetét esetenként radikálisan átalakítja a beépítések növekedésével, az ingaforgalom megugrásával, a hagyományos térstruktúrák megbomlásával, a zöld beépítetlen területek eltűnésével. Ezek a folyamatok a megfelelő összefogás, koordináció és tervezettség híján számtalan közlekedési, környezeti, de akár gazdasági, finanszírozási konfliktushoz is vezetnek. A leírt jelenségek Magyarországon a Budapest körüli tágabb agglomerációs térben nagyon markánsan jelentkeznek, de határozottan érvényesülnek számos nagyobb és közepes vidéki városunk (például Győr, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Zalaegerszeg, Sopron, Eger) esetében is, valamint számos határon túli nagyobb város is ide sorolható (például Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Arad).

17. térkép: Helyi munkaerőpiaci vonzaskörzetek és alközpontjai Magyarországon és határai mentén

Forrás: A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag, 2009

Magyarországon az önkormányzati rendszer sajátossága, hogy minden földrajzilag önálló település egyúttal önálló önkormányzattal is rendelkezik – meglehetősen nagyfokú önállósággal és feladatkörrel. A város és vidékük kapcsolódásait a **területi irányítási szintek** keretében lehet összehangolni, ez azonban Magyarországon kevésbé érvényesül. A kistérségek határai gyakran nem a városok vonzaskörzeteit jelentik, és a települések csak néhány kérdésben működnek együtt. A megyék a nagyobb városok körzeteit fedik le, azonban a megyei jogú városok különállásával és a megyei szint szerepének gyengeségével ez a típusú város-vidék együttműködés a megyék működésében, illetve terveikben sem jelenik meg határozottan.

A városok és vidékük együttes kezelésének elsődleges lehetőségét a települések stratégiai és operatív kérdésekre (a területrendezésre, közös fejlesztésekre) kiterjedő együttműködése jelentheti, amelynek alapja a közös érdekek kölcsönös felismerése, az egymásra utaltság és egymást erősítő jelleg kiaknázása, egyfajta közös kormányzás kialakítása.

A Váti Nonprofit Kft. közelmúltban zárt kutatásában javaslatot tett a szuburbanizációs terekben a város-vidék együttműködés, közös tervezés legfőbb területeire:

- lakóterületek növelésének összehangolása;
- közös közlekedési rendszer kialakítása;
- térségi agrármárkák kialakítása, a várost fokozódó mértékben a térsége lássa el megbízható, táji jellegű mezőgazdasági termékekkel;
- közszolgáltatások térségi megszervezése;
- zöldterületi – rekreációs területek és szolgáltatások térségi tervezése;
- befektetés-ösztönzés – térségi gazdasági területek kijelölése;
- egyéb várostérségi, térségi jelentőségű funkciók telepítése.

2.12 SOK KICSI SOKRA MEGY – REGIONÁLIS KLASZTEREK

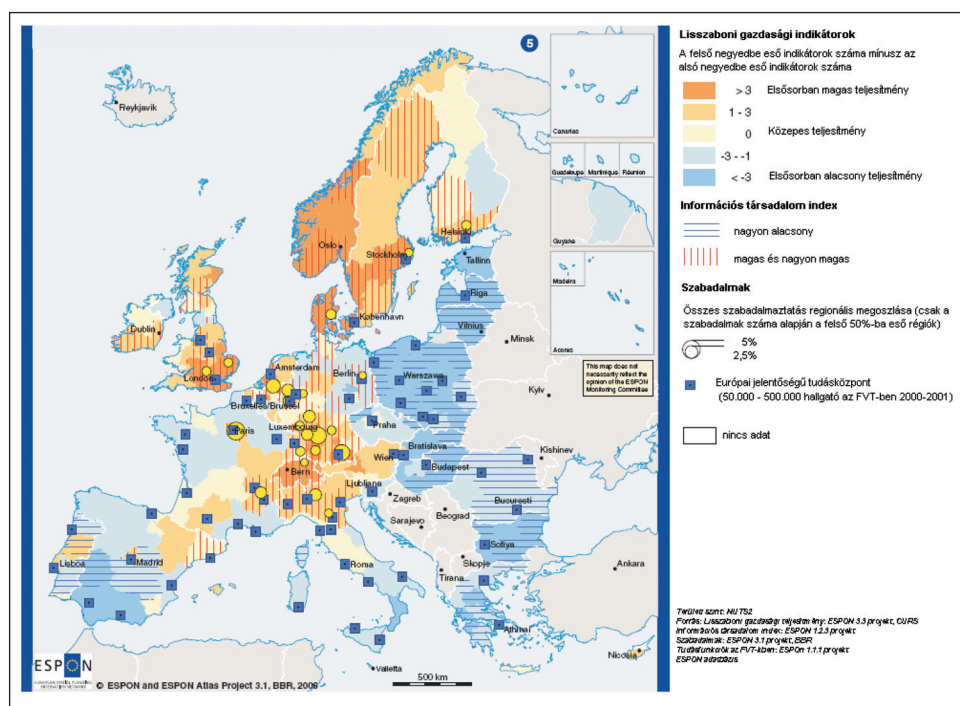
A Területi Agenda kiemelt célként kezeli a **versenyképes és innovatív regionális klaszterek** létrehozását, illetve ezek ösztönzését Európában. Ezen belül kifejezetten célozza, hogy a növekedési övezetek az Unió gazdasági gócpontjain túlra is kiterjedjenek, és ezt a vállalatok közötti együttműködési és hálózatiépítési politika támogassa. Egy lehetséges útként vázolja fel a megfelelő és innovatív klaszterek létrehozását, amelyekben együttműködik az üzlet, a tudomány és a közigazgatás – adott régió belül, a szomszédokkal együtt, valamint a belső és külső határokon átnyúlóan is.

A klaszterek alatt többnyire a versenyképesség növelésének és az innováció ösztönzése céljából létrehozott, a **gazdaság térbeli szerveződésének** (legalábbis hazánkban) viszonylagosan új típusát értik. A klaszterek vállalkozások, szervezetek, intézmények összessége által létrehozott hálózatok, szövetségek, integrációk térbeli megjelenési formái. Hazánkban az EU-s fejlesztési források elosztásához kapcsolódóan kialakulóban van a klasztereknek egy egyoldalú, szinte kizárólag a Pólus Programhoz kapcsolódó megközelítése. A jelen kötet Európai Unió relevanciája miatt azonban érdemes felidézni az Európai Bizottság által elfogadott definíciót: „A klaszter olyan egymástól független (mégis kölcsönösen függő) vállalatok és kapcsolódó intézmények csoportja, amelyek együttműködők és versenyzők; földrajzilag egy vagy több régióban koncentrálnak; meghatározott területre/ágazatra koncentrálnak, közös technológiák és képességek kötik őket össze; tudományos alapúak vagy hagyományosak; a klaszterek működhetnek intézményesített (rendelkeznek saját klaszter menedzserrel) vagy nem intézményesített formában.”

Hazai viszonylatban kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért is éri meg egy térség vállalatainak **egymással együttműködni**, és a **versengő magatartás** mellett/helyett a közösen kitűzött célok mentén bizonyos tevékenységek esetében a kooperációt választani. Ezáltal ugyanis számos előnyhöz juthatnak: akár az erőforrások egyesítésével bizonyos méretgazdaságossági határt elérve versenyképesebbé válnak, azaz könnyebben tudnak fellépni a külső piacok felé; akár kapacitásukat együttesen felhasználva olyan (például kutatási és fejlesztési) tevékenységeket tudnak együttesen ellátni, melyekre egyedül nem nyílna lehetőségük. Hasonlóan előfordulhat, hogy a térség vállalatai egy adott értéklánc mentén szerveződnek egységekbe, és

ezáltal kiszámíthatóbb környezetet teremtenek saját vállalatuk részére, és az egyik legfontosabb erőforrást, a kölcsönös bizalmat (korrekt piaci magatartást) tudják így „intézményesíteni”. Mindezek nyer-nyer szituációkat eredményezhetnek, melyben minden résztvevő vállalat olyan előnyökhöz jut, melyeket a többi vállalat nélkül, egyedül nem tudna kihasználni.

A klaszterképződés területi vonatkozásai különös hangsúlyt igényelnek, amennyiben az európai és a hazai szinten is kulcsfontosságú tényezőt jelentenek a gazdasági szereplők földrajzi koncentrálódásából adódó lehetőségek. Sok kisebb és közepes méretű cég együttműködése a kisebb és közepes méretű városokban és azok környezetében ugyanis egy **kritikus tömeget** képezhet, amely ellensúlyt jelenthet a nagyvárosokkal, metropoliszokkal szemben, és ezáltal hozzájárulhat a többközpontú, kiegyenlített területi fejlődéshez. Fontos kiemelni továbbá, hogy míg a 90-es években a nemzethatárokon belüli társulások álltak a középpontban, napjainkra a határon átnyúló, nemzetközi együttműködések szerepe vált jelentőssé.

18. térkép: Európai versenyképességi és innovációs klaszterek

Forrás: ESPON Atlas, 2006

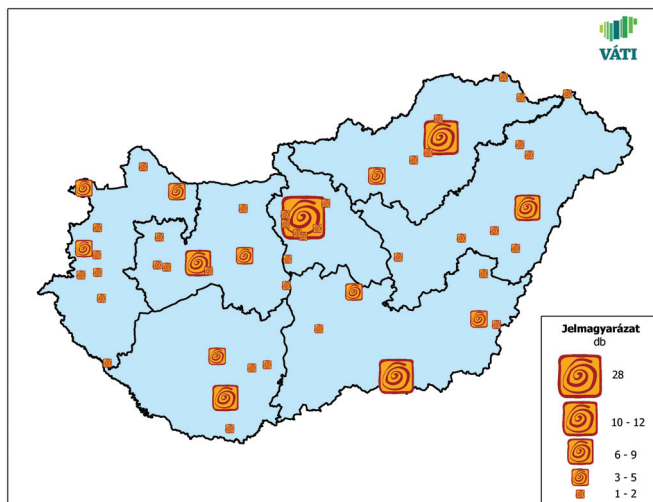
Az Európai Unióban 2007 óta működik az ún. Európai Klaszter Megfigyelő Központ, mely jelenleg 38 klaszter kategóriába sorolva 259 NUTS 2 szintű régióhoz köthetően mintegy 2000 regionális klaszterről szolgáltat adatokat. Ezek alapján elemzéseket is készítenek az európai klaszterekről és folyamatokról, amelyek az európai klaszterpolitikák megalapozását is elősegítik.

A klaszterek, amelyek az Európai Unió, illetve a világ egyes országaiban, különösen az Egyesült Államokban régóta alkalmazott és sikeres szervezési modellként vannak jelen, hazánkban csak az ezredforduló környékén jelentek meg. A **Széchenyi Terv** pályázati kiírása nyomán egyre több klaszter³ alakult meg hazánkban, 2002 végén mintegy 20 klaszter működött, főként az autóipar, a fa- és bútorigar, az elektronika, az élelmiszeripar, a textilipar, az építőipar és az idegenforgalom területén. A klaszterek regionális megoszlását tekintve nagy különbségek figyelhetők meg: a legtöbb klaszter a Nyugat- és Közép-Dunántúlon jött létre, néhány a Dél-Dunántúlon, illetve a Dél-Alföldön, míg az észak-magyarországi régióban ekkor még egyáltalán nem volt ilyen kezdeményezés.

A 2002 utáni pályázati rendszer nem igazán kedvezett a klaszterizációnak (sem a már létrejött klaszterek fennmaradásához, sem új hálózatok létrejöttéhez). A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium 2005 szeptemberében meghirdetett pályázata volt a következő „hajtóerő”, majd a **Fejlesztési Pólus Programban** külön támogatási célként szerepel az innovációs klaszterek létrehozása, bővítése, illetve működésének élénkítése. Ez elsősorban a komoly export-potenciállal rendelkező, versenyképes KKV-k által alkotott hálózatok, illetve klaszterek támogatását tartalmazta. A Regionális Operatív Programokban (ROP) az ún. induló és fejlődő klaszterek pályázhattak forrásokra, míg a Gazdasági Operatív Program (GOP) keretein belül csak a már komolyabb múlttal rendelkező akkreditált és/vagy pólus innovációs klaszterek kerülhetnek támogatásra.

2010-ben, a kötet megjelenésekor, hozzávetőleges adatok szerint több mint 100 klasztert találhatunk Magyarországon a legkülönbözőbb gazdasági tevékenységek köré szerveződve, de korántsem egységes ezek aktivitása, működése, területi kiterjedése, és jogi formája sem. Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben a számban előfordulhat számos olyan vállalati együttműködés, melyek „kizárólag” járadékvadász magatartással, forrásszerzési célból alakultak meg, vagy formálódnak jelenleg is. Ugyanakkor ebből a kategorizálásból kimaradhattak olyan élő és működő vállalkozások közötti kooperációk, amelyek vagy nem élnek a klaszter elnevezéssel (de a gyakorlatban akként működnek), vagy nem pályáztak semmilyen többletforrásra a működésükhöz.

³ Hazánkban az adatok jellemzően a formalizált, és nem ritkán a forrásszerzés céljából létrejött klaszterekre vonatkoznak, pedig legalább ilyen fontosak (ha nem még fontosabbak) a nem formalizált, esetlegesen nem intézményesült klaszterként működő vállalkozói együttműködések.

19. térkép: Klaszter központok Magyarországon, 2008

Forrás: OGY Jelentés háttéranyag, 2009

A **regionális operatív programok** keretein belül összesen 100 projekt támogatása valósult meg a klaszterek és vállalati együttműködések ösztönzése prioritáson belül, és az összes megítélt támogatás összege megközelíti a 3,35 milliárd Ft-ot, melynek közel egyharmadát szerződték le a jelen helyzetkép készítésének időpontjáig. Ugyanakkor az egyes projektek megvalósítása folyamatban van, így ezeket még nem lehet érdemben értékelni.

A **GOP kiírásainak** eleget téve 2010. áprilisáig összesen 21 klaszter került akkreditálásra a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség kijelölt szempontjai és szakértői által, a legtöbb akkreditált klaszter a Közép-magyarországi és a Dél-alföldi régióhoz köthető, illetve az egészségiparban és az informatika területén működik.

Hazánkban a klaszterfejlődés motorját jellemzően a **külföldi közvetlen tőkebefektetések**, azaz a **multinacionális vállalatok** beruházásai jelentették. Ezek a nagyvállalatok érdekeiktől vezérelve ösztönözték a beszállítói hálózatok, klaszterek megalakulását, ami egy **felülről vezérelt**, ún. top-down modell kialakulását jelentette. Ezzel szemben Nyugat-Európában a klaszter-kezdeményezések többnyire a KKV-k köréből indulnak, azaz alulról felfelé építkeznek. Hazánkban is szükséges az alulról kiinduló kezdeményezések erősítése, a hazai KKV-k aktivizálása, együttműködések ösztönzése, különös tekintettel az üzleti, tudományos, adminisztrációs szférákkal megvalósuló és (nemzeti és régió-) határokon átnyúló kapcsolatok támogatására.

A nemzetközi összehasonlításokból egyértelműen kitűnik, hogy Magyarországon erősítendő a vállalatok és más gazdasági szereplők közötti együttműködési kultúra és hajlam. Összességében

azonban elmondható, hogy léteznek azok az alapok a klaszterfejlődés terén, melyek továbbfejlesztése a hazai gazdaság-, vállalkozás- és területfejlesztés közös célja, továbbá egyúttal a TA célkitűzések hazai megvalósítását is segíti.

2.13 Híd, AMI ÖSSZEKÖT – TRANSZEURÓPAI INFRASTRUKTURÁLIS HÁLÓZATOK

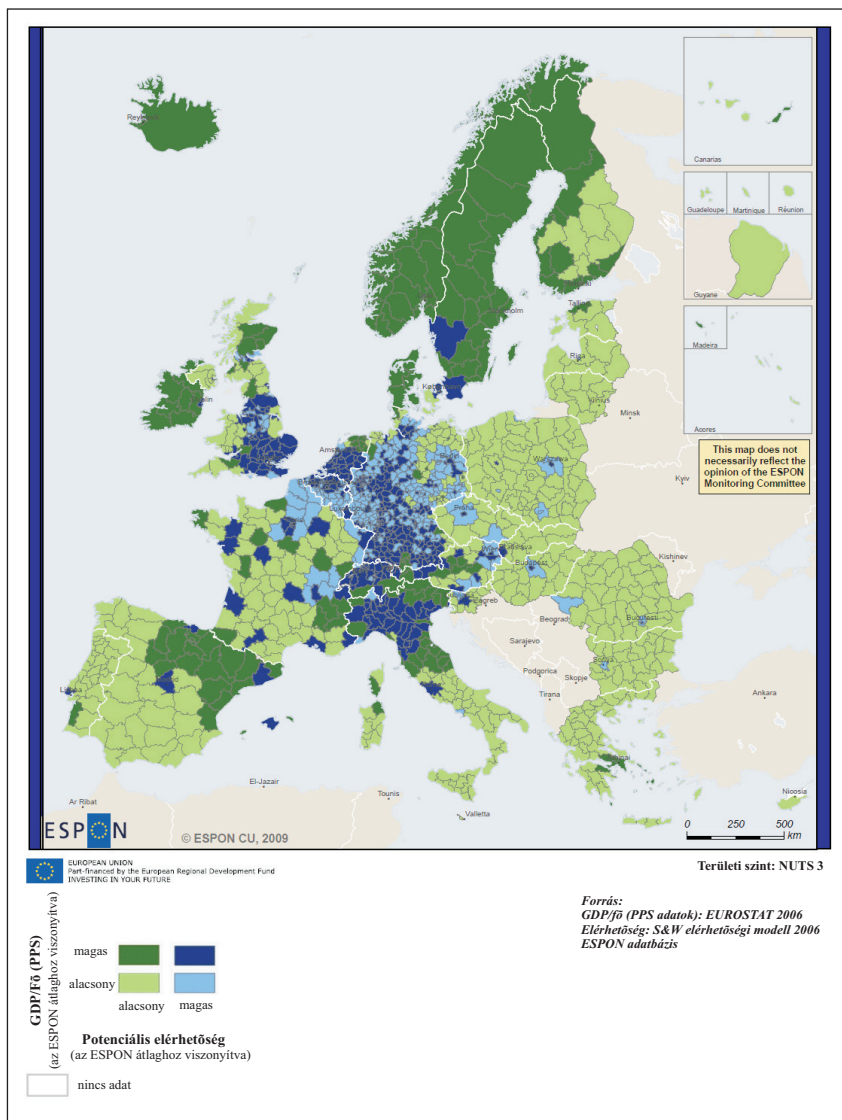
A **mobilitás** és a **hozzáférhetőség** az EU összes régiójában a gazdasági fejlődés alapvető feltétele. A hálózatok kiépítése, bővítése elősegíti az **együttműködést** az európai térben, egyúttal a **policentrikus településhálózat** kialakulásához is hozzájárul. A transzeurópai infrastrukturális hálózatok az Európán belüli és az országos kapcsolatokban is fontos szerepet játszanak azáltal, hogy a régiók közötti összeköttetést és a regionális központok szerepét erősítik.

Az ESPON kutatás során készült térképen jól látható az **elérhetőség** és az **egy főre vetített GDP** alapján kirajzolódó **centrum-periféria viszony** Európában. Érdekes kiemelni, hogy a két mutató szoros összefüggése nem mutatkozik meg néhány régióban, melyek periférikus helyzetük (kedvezőtlenebb elérhetőségük) ellenére a jövedelmi mutató alapján az átlag felett helyezkednek el. Ezekben a régiókban valószínűleg nem a fizikai elérhetőség játszik központi szerepet a gazdasági versenyképességben – ilyen például Észak-Európa – hanem az IKT technológiákban rejlő lehetőségek.

A **telekommunikációs technológiák** és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra kiépítése a modern információs társadalom létének alapját képezik, valamint a versenyképes gazdaság elősegítői azáltal, hogy innovációs és kutatási lehetőségeket teremtenek, amint azt a fenti példa is mutatja.

Az információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférést a **szélessávú internet hozzáférés** aránya reprezentálja. 2005-ben az európai háztartások majdnem fele rendelkezett internet-hozzáféréssel, ezen belül 50%-uk szélessávú internetet használt. Európa északi országaiban kedvezőbb a helyzet, azonban kisebb területi szintet tekintve nem egységes területi kép rajzolódik ki, a városi térségek általában magasabb értékkel rendelkeznek.

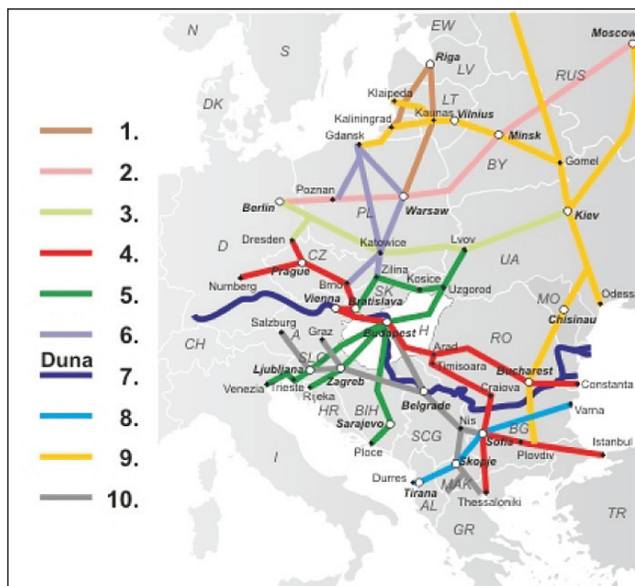
Magyarországot a mobilitás és a hozzáférhetőség terén **hátrányos** helyzet jellemzi. Hazánk a gazdasági versenyképességet és a multimodális elérhetőséget tekintve is az **európai átlag alatt** helyezkedik el, a szélessávú internet hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya is **alacsony** értékkel bír a többi országhoz képest.

20. térkép: Egy főre eső GDP (PPS) és potenciális (multimodális) elérhetőség Európában (2006)

Forrás: ESPON, 2009

Az európai gazdasági központok közötti elérhetőségének javításához a hazai közlekedésfejlesztési elképzelésekben is kiemelten kezelt **gyorsforgalmi úthálózat** fejlesztés jelentősen hozzájárult. A többnyire TEN-T elemeket tartalmazó gyorsforgalmi úthálózat hossza Magyarországon 2003 és 2007 között 383 km-rel nőtt és 2007 végére meghaladta az 1000 km-t. A **transzeurópai vasúti folyosók** hazai szakaszain 2003 és 2007 között új pálya építésére nem került sor, csupán felújítások történtek, főként uniós források felhasználásával. A rekonstrukciók következtében beállt pályaaállapot javulás magasabb sebességet tett lehetővé, amely kedvezően befolyásolta az elérési időket, mind országon belül, mind a hazai központok nemzetközi elérhetősége kapcsán. A hazai vasúti hálózat sűrűsége lényegesen meghaladja az EU-27 átlagát: Magyarország 85 km/ezer km², míg az EU-27 átlaga 51 km/ezer km². Magyarországon egyelőre nagysebességű vasutak nem közlekednek, mivel 250 km/h fölötti menetrendszerinti személyszállításra alkalmas vonalszakasz jelenleg nincsen. Az elmúlt időszakban végbement fejlesztések ellenére továbbra is az erőteljes főváros-központúság a fő jellemző, és mind közúton, mind vasúton hiányoznak azok a keresztirányú kapcsolatok (vagy a meglévők igen gyenge minőségűek), amelyek a sugaras szerkezetet oldanák. A transz-európai hálózatok főként a nagyvárosokat kapcsolják be Európa vérkeringésébe. Emellett kiemelkedő jelentőségű lenne a ráhordó hálózatok kiépítése, melyek gyakran háttérbe szorúlnak a fejlesztések során. Ez utóbbi azonban kétélű fegyver, ugyanis megteremti a fejlődési lehetőségeket, de terhet is ró ezekre a területekre a növekvő forgalom által.

21. térkép: Páneurópai közlekedési folyosók

Forrás: Közlekedéstudományi Intézet (www.kti.hu)

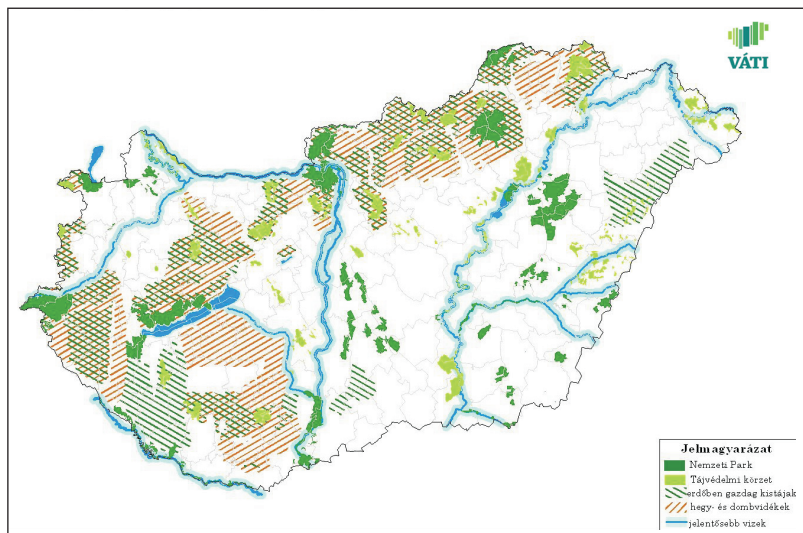
A **vízi közlekedés**en belül a hajózhatóság terén az elmúlt években nem történt érdemi változás. Továbbra is a legfontosabb feladat a Duna 2,5 m merülésű 1300-1600 tonna hordképességű hajókkal történő hajózhatóságának biztosítása, ugyanis jelenleg ennek a Magyarországot érintő Duna szakasz nem tesz eleget. A vízi áruszállítás volumene – amely 5-6 millió tonnát jelent évente és gyakorlatilag kizárólag a dunai kikötőket jelenti – a berakodás tekintetében csökkenést, a kirakodásokat illetően pedig lassú emelkedést mutat évről-évre. A vízi személyszállítás volumene évtizedes leszállóágba került.

Hazánkban az elmúlt években gyökeres átalakulás kezdődött a **légi közlekedés** fejlődését illetően. Uniós csatlakozásunkat követően, valamint az ún. „fapados” légitársaságok forgalmának felfutása következtében jelenleg több nemzetközi forgalmat bonyolító repülőtér működik állandó, vagy ideiglenes határnyitás keretében: a budapest-ferihegyi, a debreceni, a győr-péri, a pécs-pogányi, a nyíregyházi és a sármelléki. E repülőterek közül mind műszaki kiépítettség, mind a forgalom tekintetében messze kiemelkedik a Ferihegyi Repülőtér.

A magyarországi információs társadalom kialakulását, fejlődését az **internet hozzáférés** (és digitális írástudás) regionális különbségei alapvetően meghatározzák. A kistérségi adatok alapján elmondható, hogy az internet a városi térségekben – Budapest és agglomerációja, valamint a nagyvárosok környékén – jóval elterjedtebb, mint a rurális térségekben. A 100 lakosra jutó internet hozzáférések számában a nagyvárosok kistérségei javára több mint 10-szeres különbségek is kimutathatóak. Míg Budapesten minden hatodik lakosra jutott internet előfizetés, addig a legkedvezőtlenebb mutatóval rendelkező Baktalórántházai, Fehérgyarmati és Bodrogközi kistérségekben csak minden 100-140. lakosnak volt előfizetése.

2.14 KULTÚR – TÁJ

Az összeurópai területi gondolkodás nagy hangsúlyt helyez az értéket jelentő **természeti és kulturális adottságok** kezelésére. Kiemelkedően fontos, hogy ezeket az adottságokat nem csupán védendő értéknek, hanem örökségnek tekinti, amely egyúttal erőforrás is. A védelem helyett az **örökség menedzsment** megközelítés lényege éppen az, hogy a természeti és kulturális értékeket működő rendszernek tekintjük, azaz nemcsak annak védelmét, hanem fenntarthatóságát és hasznosítását is szem előtt tartjuk. Ehhez alapvetően fontos, hogy a természet- és a kulturális védelem ne csak egy országos hatóság feladata legyen, hanem a helyi-térségi közösségek valóban gazdájukká váljanak az értékeknek, kiaknázva ezek identitást erősítő, közösséget formáló potenciálját vagy éppen turisztikai lehetőségeit, ökológiai funkcióit. A természeti és kulturális értékeket védeni, őrizni és kiaknázni csak tágabb térségükért felelősséget érző közösségek tudják.

22. térkép: Természeti és táji értékekben gazdag területek Magyarországon

Forrás: OTK, 2005

Természeti és kulturális örökségünk területileg egyaránt tájak rendszerébe rendeződik. A természeti értékek közül az Alföld területein a **vizes élőhelyek és a homokvidékek** (Kiskunság, Nyírség), az északi és dunántúli hegyvidékeken a **természetközeli erdőterületek** nagy aránya, illetve **sajátos tájképi** értékek jelentenek fontos örökséget. A Dunántúl területén az élénkebb domborzatú dombvidékek (Göcsej, Zselic, Somogyi-dombság) **mozaikos területhasználata**, a **kultúrtáj hagyományai** képeznek komolyabb értéket. A kulturális értékek egy része a városokban koncentrálódik, míg a vidéki területeken ezek szoros összefüggésben állnak a természeti értékekkel. Ez utóbbira jó példa az Őrségben a szerek vagy a Göcsejben a szegek (például Szalafő községen belül Pityerszer településrész, vagy Zalaegerszeg, Kustánszeg települések) sajátos szórt településszerkezeti formája, amely a terület természetföldrajzi adottságaira és hagyományaira épül. Kulturális értékeinket a néprajzi tájak szövik területi rendszerbe, míg a történelmi borvidékek hasonlóképpen ötvözik térségi örökséggé az építészeti, tájhasználati és természeti értékeket. Európai összevetésben természet-közeli vizes élőhelyeink, illetve a természeti és kulturális értékek sajátos területi rendszerét jelentő Balaton térség jelent kiemelkedő értéket.

3. Mit tehetünk? - Ajánlások az ágazati és térségi szereplők számára

A Területi Agenda egyik legfontosabb üzenete, hogy az **ágazati politikákban a területi, földrajzi szempontokat érvényesíteni kell** a tervezéstől kezdve a megvalósításon, nyomon követésen, értékelésen át az előzetes és utólagos területi hatásvizsgálatokig. A Területi Agenda homlokterében álló területi kohéziós megközelítés felhívja a figyelmet a területi dimenzió számos tényezőjére, ami meghaladja a felzárkóztatás (fontos, de nem egyetlen) területi célkitűzését. A térségi versenyképesség, a fenntartható térségfejlődés, akár az európai térbe való integrálódás OTK-ban is megjelenő célkitűzései jelzik, hogy a területiség kérdése messze túlmutat a leszakadó térségekre koncentráló felzárkóztatáson, és különösen nem azonos a területi kiegyenlítés hagyományos és főképp mennyiségi megoldásokban gondolkodó, külső erőforrásokra építő modelljével. Mindez azt is jelenti, hogy a kohézió irányába mutató, harmonikus területi fejlődés megteremtése nem csupán a területfejlesztésért felelős szakpolitika felelőssége, hanem a kormányzat valamennyi ágazatának, a régiók, települések és akár a különböző társadalmi szereplők közös erőfeszítését igényli. A Területi Agendában is szorgalmazott megközelítés tehát a területi szempontok integrálódását jelenti.

Ez a fejezet a hazai **fejlesztéspolitika szereplői** számára fogalmaz meg üzeneteket a TA végrehajtása tekintetében, azaz a területi, földrajzi szempontokat figyelembe véve vázol fel fejlesztési lehetőségeket, irányokat összkormányzati, regionális és helyi szinten, valamint az egyes ágazatok számára.

3.1 TENNIVALÓK A KORMÁNYZÁS KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETI SZINTJEIN

A TA célkitűzéseinek hazai végrehajtása érdekében kulcsfontosságú a **területi koordináció** megvalósítása, melyben egyaránt szerepet játszik az **összkormányzati, a regionális és a helyi, térségi szint**, valamint ezek intézményei, szereplői. Az egyes területi szintekre konkrét súlypontokat, prioritásokat lehet megfogalmazni, amelyek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a TA célkitűzéseit, alkalmazott szemléletét jobban be lehessen építeni a hazai politikai vitákba, döntéshozatali folyamatokba és a végrehajtásba.

3.1.1 Nemzeti szintű kormányzat feladatai

A Területi Agendában megfogalmazott területi kohézió érvényesítésében meghatározó szerepe van a nemzeti szintű kormányzás szerepvállalásának. Ahhoz, hogy a földrajzi sokszínűséget valóban erőforrásként tudjuk kihasználni, ösztönözni kell a többközpontú fejlődést, a területi (governance típusú) kormányzás megjelenését. Ahhoz, hogy egy harmonikus, kiegyensúlyozott területi fejlődés valósuljon meg, szükség van a **területi szempontok rendszerszerű integrációjára** képes kormányzásra, szoros összefüggésben az Országos Területfejlesztési Koncepcióban megfogalmazottakkal. Természetesen a területfejlesztésért felelős kormányzati szerv feladata kiemelkedő, azonban fontos, hogy a területi kohéziót támogató kormányzati működéshez szinte

minden kormányzati szervet érintő vezetés területi szemléletére és koordinációs folyamatokra van szükség. Arról, hogy ezt a közösségi szinten hangoztatott szempontot tagállami szinten miként lehet megvalósítani, még nincsenek kész forgatókönyvek, amelyek könnyedén adaptálhatók, de a jelenlegi európai törekvésekből és eddigi hazai, gyakran innovatív lépések, szakmai politikai kezdeményezések alapján megfogalmazhatóak bizonyos ajánlható szempontok.

Külön fontos hangsúlyozni, hogy több vonatkozásban, témakörben a magyar szakpolitikai kezdeményezések, innovatív és úttörő jellegűnek tekinthetők európai szinten is. Például a területi kohézió tagállami értelmezésében és a gyakorlatban való érvényesítésében a hazai törekvések közül kiemelendő a területi kohézió főbb üzeneteit, az uniós dokumentumokat megelőzve megfogalmazó OTK, az OTK horizontális érvényesítésére tett számos kísérlet, a koncepcióra építve a területi kohézió horizontális célként való megjelenése az ÚMFT-ben. Hasonlóan jó példa a hazai téren bizonyos intézkedések esetében a területi kohézió valós értékelési szempontként való alkalmazása a programvégrehajtásban, valamint a területi kohézió érvényesülésére vonatkozó időszaki jelentések készítésének megindítása. Ugyanilyen fontos az 1996. évi XXI. törvényben kijelölt rendszeres jelentés a területi folyamatokról, a 2004 óta rendszeresen elkészülő területi értékelések a különböző támogatási rendszerekről. Megemlítendő továbbá a regionális és ágazati egyeztető csoportok (RÁCS) alkalmazásának előremutató gyakorlata. Mindezek azonban még nem állnak össze a kormányzati munkát átható, a területi fejlődést támogató rendszerrel.

• „A területiség számít” gondolat elfogadtatása és gyakorlati érvényesítése

Mindenekelőtt kulcsfontosságú, hogy a Területi Agenda szellemisége alapján a területi szemlélet az ország egészének fejlődésében elfogadottá váljék. A jelenlegi programidőszaknak az ÚMFT-ben megfogalmazott stratégiájában a **területiség szempontja** mint „területi kohézió” célkitűzés került megjelenítésre. Ennek valós érvényesítésével erősíthető, hogy a fejlesztések a **helyi-térségi adottságokat** hatékonyan aknázzák ki, támogassák az OTK-ban is megfogalmazott területi célok elérését, növeljék a megvalósítás helyén a térségre gyakorolt pozitív hatásokat, javítsák a térség fenntarthatóságát. Ahhoz azonban, hogy ez a cél érvényesüljön, nem kerülhető meg, hogy biztosítva legyen a területi kohézió szempontjának a pályázatok kiválasztásában való következetes érvényesítése. (Ehhez a már említett területi kohéziós kézikönyvön túlmenően, a közelmúltban az NFGM által megjelentetett Egységes szerkezetbe foglalt területi kohéziós útmutató⁴ is segítséget nyújt, mely konkrét útmutatást és értékelési rendszert tartalmaz a területi célok horizontális érvényesítésére, ennek teljes körű bevezetése azonban még hátra van.)

• Országos szintű területi koordináció, tértudatos ágazatok

A legfontosabb országosan ellátandó funkció a különböző kormányzati szereplők – közvetetten a helyi, területi, gazdasági partnerek – politikáinak, működésének, mindenekelőtt fejlesztéseik

⁴Péti M. – Szilágyi, Gy. – Botka, M. (szerk.): Egységes szerkezetbe foglalt területi kohéziós útmutató. NFGM – VÁTI, 2009

területi koordinációja. Kiemelt jelentőségű, hogy a különböző **ágazati szakpolitikák területi szempontú összehangolásával** egymást erősítsék, és az ország egyes térségeinek sajátosságaihoz igazodva valósuljanak meg. Ilyen jellegű szerepet tölt be jelenleg az Országos Területfejlesztési Tanács, amelynek tevékenysége és súlya még bővítendő, de legalább ilyen fontos, hogy legyen olyan megfelelő súlyú állandó kormányzati szerv, amelynek feladata e területi szempontú koordináció biztosítása. Az országos szint felelősségét fokozza az a tény, hogy bizonyos törekvések ellenére Magyarország unitárius jellegű, alapvetően központosított berendezkedésű ország, ahol a megyék szerepvesztése mellett a régiók szerepe gyenge. Ugyanakkor kiemelten fontos, hogy az egyes ágazati szakpolitikák is ismerjék saját szférájuk területi szerkezetét, tekintettel legyenek annak területi hatásaira, fogalmazzák meg a maguk területi prioritásait területi kapcsolódásaikat más ágazatokhoz és a régiókhoz.

A területi koordinációnak alapeleme, hogy legyen **nemzeti szintű területfejlesztési célrendszer**, amely megfogalmazza az egyes régiókkal, térségtípusokkal, területi összefüggésekkel kapcsolatos országos prioritásokat, melyekhez az egyes ágazatok igazodni tudnak. Ezt a szerepet tölti be az OTK, amelynek következetes érvényesítése azonban még jelentősen erősítendő. Elengedhetetlen követelmény, hogy a térségekkel, a térszerkezet alakításával kapcsolatos célok, prioritások legyenek legitimek, valós támogatottság álljon mögöttük, és ezek érvényesítésére minden ágazat törekedjen, továbbá ez a törekvés kerüljön számonkérésre.

• Szükség van a területi hatások mérésére, értékelésére

A területi összehangolásnak, a területi sajátosságok azonosításának alapvető feltétele a **területi monitoring** rendszerének kialakítása és működtetése. Megkerülhetetlen a programokhoz kapcsolódó monitoring területi dimenziójú bővítése, az ESPON területi hatáselemzéseinek mintájára a programok rendszeres területi értékelése, valamint az ország állapotának, területi alakulásának folyamatos nyomon követése és értékelése. A **területi hatásvizsgálatokra** szükség van szakpolitikai és programszinten, a programok összehatásának mérése során, valamint a nagyobb fejlesztések esetén projektszinten is. Az utólagos értékeléseken túl szükség van **ex ante (előzetes) értékelésre** is, hiszen az ESPON ajánlásai szerint az előzetes területi hatásvizsgálat (TIA) segítheti a különböző szektorpolitikák, programok összehangolását, projektek esetében pedig a hatékony fejlesztések kiválasztásának mechanizmusát. Az országos területi hatások, illetve a régiókra készített elemzések mellett a meghatározó jelentőségű sajátos adottságú térségekre (például a Balatonra) és térségtípusokra (például aprófalvakra, elmaradott térségekre, rurális térségekre, városokra) készülő tematikus értékelések is jelentős hozzáadott értéket nyújtanának.

A hazai területi monitoring eddigi eredményei közül mindenekelőtt az országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszert (TeIR) kell hazai viszonylatban megemlítenünk, valamint a területi folyamatokat rendszerszerűen értékelő az Országgyűlés számára négyévente elkészülő jelentéseket. Fontosak az állami támogatások területi vonatkozásairól évente elkészülő jelentések is, amelyek a területfejlesztésért felelős minisztérium megbízásából

a Váti Nonprofit Kft-ben készülnek. A TeIR és az elkészült jelentések elérhetőek a www.vati.hu honlapról. Hasonló területi folyamatkísérésre volna szükség az egyes régiókban, valamint az adottságok feltérképezésére időről időre minden várostérségben (kistérségben).

• Tervezés – governance típusú kormányzás

A területi kohéziós megközelítést valló nemzeti területpolitika már nem elsősorban fejlesztési eszközök egy csoportja, – jóllehet rendelkezhet saját eszközökkel –, hanem sokkal inkább a társadalmi cselekvések mind több szegmensébe beépülő **területi szemlélet és gondolkodás**, illetve **transzparens területi érdekérvényesítés**, tevékenységét tekintve pedig elsődlegesen egy **koordinációs, összehangolási folyamat**. A sokszereplős, partnerségen alapuló, rugalmas, stratégiaorientált irányítás jelenti tulajdonképpen a governance típusú kormányzást. Fontos azonban Magyarország esetében kiemelni, hogy a governance – partnerség – párbeszéd jegyében nem szabad, hogy a felelősségek, és az átláthatóság, ellenőrizhetőség, elszámoltathatóság csorbuljon, ezért az eljárásokat, a folyamatokat rendszerszerűvé, átláthatóvá, a felelőségeket tisztává kell tenni. A döntéshozatalnak az áttekinthető tervezési rendszerre kell épülnie, amely biztosítja a visszacsatolási ciklusokat.

A területi koordináció biztosításához, az új típusú kormányzás érvényesüléséhez kiemelkedően fontos a **területi stratégiai tervezés**, amelynek gerincét jelenti a területfejlesztési törvényben létrehozott területi tervezési rendszer. A területekre készülő terveknek határozott – és a döntéshozók által következetesen felvállalt – iránymutatást kell adniuk nem csak saját kompetenciájukba tartozó – rendszerint szűkös – fejlesztési eszközökhöz, hanem az ágazati programok számára is. A területi tervezést szervesen és integráltan be kell kapcsolni az EU támogatások programozásába. Ugyanakkor országos szinten minden tárcától, szakpolitikától megkívánt a térségi gondolkodás és a területi szemléletű tervezés.

A Területi Agenda jegyében a tervezés szemléletében és gyakorlatában erősíteni kell a **stratégiai és integrált** jelleget, a **valódi területiséget** (területi részletezettséget, helyspecifikus stratégiaalakítást stb.) és a **helyi-térségi szereplők valós bevonását**, a tervezés közösségi karakterét.

A területi tervezés nem szorítkozhat a szabályoknak való megfelelésre, sokkal inkább a kellően feltárt területi folyamatoknak, jelenségeknek kell a tervek tartalmát orientálniuk, és kevésbé a vonatkozó szabályoknak vagy intézményi kereteknek. Mindenekelőtt a tervezés kutatási meg-alapozottságát kell erősíteni azzal, hogy a tervezés a területi, illetve az adott térségre vonatkozó kutatásokra, elemzésekre épít (azokat megrendeli, a már meglévőket hasznosítja vagy bővíti tartalmukat). A területi reálfolyamatok elemzésének rendszerszerűen kellene becsatornázódnia a ciklusokba szerveződő tervezési-döntéshozatali folyamatokba. Ehhez szükség lenne a tervezés folyamatának tágabb, rendszerszerűbb értelmezésére, problémaorientált tudásteremtésre és szakmai együttműködésre.

• Területi rendszerekben való gondolkodás

A területfejlesztési politikának fokozottan figyelembe kell vennie a globális, európai, nagytér-ségi vagy nemzeti szintű gazdasági-társadalmi trendeket a különböző szintű és helyzetű térségekben. A várható hátrányokat megelőzve, az előnyöket kihasználva jövőorientált, proaktív cselekvési terveket kell alkotni, és nem csak a már bekövetkezett változásokra fogalmazni meg válaszingtezkedéseket.

A területfejlesztési, térségfejlesztési cselekvések tere, a terület (térség), olyan komplex rendszerként értelmezendő, ahol az egyes társadalmi-gazdasági-környezeti alrendszerek és a környező (horizontális és vertikális) területi rendszerek közötti harmónia megteremtése érdekében koncentrált, de az egész rendszerre ható beavatkozások végezhetők. A területi programozás a fejlesztési beavatkozás során (programtervezés, projekt kiválasztás és projekt megvalósítás) térségi koordinációt biztosít a kívánt hatás érdekében.

A területi tervezés során az egyes célcsoportokat érintő gazdasági-társadalmi célok eléréséhez olyan területfejlesztési tevékenység szükséges, amely a sokszínű partnerségi együttműködések révén több termelőágazat kooperációjából, a szolgáltatások, ill. szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális közigazgatási tevékenységek összekapcsolódásából épül fel. Ezek az elemek területi alapon, a beavatkozás terében integrálódnak egymással, koordináltan, szervesen, lehetőleg szinergikusan összefonódó akciókat alkotnak. A szereplők és feladatok vonatkozásában a térbeli hálózatosodás ösztönzése kiemelten fontos szempont.

• Területi, térségi kutatások

A területi kohézió érvényesítéséhez, például a sajátos területi potenciálok azonosításához területi tudásra, ismeretekre van szükség. Ehhez a nagyszabású, összehangolt, **átfogó területi kutatások** elengedhetetlenek, mert a területi tervezés napi tapasztalata az, hogy az ország, az egyes térségek területi folyamatairól nagyon keveset tudunk, a tervezők gyakran csak feltételezéseikre támaszkodhatnak. Fontos a sokat emlegetett, de korántsem megfelelő fokú együttműködés a különböző szakterületek között, az ismeretek egyesítése a tervezésorientált területi, földrajzi kutatásokban.

• Tegyük közügyé – Párbeszéd a területi „ügyekről”

A területfejlesztéssel, tervezéssel kapcsolatos szakmai viták ma még túlzottan a szabályokról, intézményekről, forrásokról szólnak és nem az ország vagy térségének valódi állapotáról, a területi fejlődés folyamatairól, azok európai és globális trendekhez való illeszkedéséről, vagyis a kezelendő kihívásokról. A kutatás, tervezés és a mechanizmusok mellett szükséges a **területi kérdésekkel foglalkozó** fórumok megteremtése és a **nemzetközi fórumokba** való aktív hazai bekapcsolódás (erre európai szinten fórum lehet az ESPON). A területi folyamatokról, az ország társadalmi, környezeti, gazdasági, földrajzi sajátosságairól, dinamikáiról szóló vitákba

kellene vonni a döntéshozókat is, és törekedni kellene a területi problémák nyilvánosságának erősítésére.

A nyilvánosság és a részvétel a területfejlesztési politikában különös hangsúlyt kell, hogy kapjon. A nyilvános területfejlesztési politikai sajátossága, hogy a területi hierarchia legkülönbözőbb szintjein és helyein meg tudja szólítani a közvéleményt. A területfejlesztés tervezése és megvalósítása során a különböző területi dimenziókban (országosan, régiókban, kistérségekben, egyéb térségekben) sok szférát és szektort érintő partnerségre kell támaszkodni. A szubszidiaritást igénylő kezdeményezés esetében a különböző szintű területi szervek vertikális partnersége szükséges.

• Földrajzi szemléletre és tudásra van szükség

A területi szemlélet érvényesítéséhez a területi tervezői, kutatói szakmának éppúgy, mint a közügyek alakítóinak, a közigazgatás szereplőinek, de a civil szféra képviselőinek és a tudatos állampolgároknak is markánsabb **földrajzi szemléletre és tudásra** lenne szüksége. A szakismerek mellett kiemelten fontos az állampolgárok tér tudatosságának erősítése, amely a tágabb térségük ismerete, és földrajzi tájékozottságuk mellett a tágabb környezetük, helyi-térségi közösségeik iránti civil felelősségvállalásra is kiterjed.

• Területi gondolkodás és tervezés európai, közép európai léptékben

A hazai területpolitikának is **összeurópai kontextusba** kell helyeződnie. Ehhez mindenekelőtt szükséges a határok megnyitása a fejlesztői, tervezői és kutatói gondolkodásban. Aktív szerepet kell vállalni a környező, illetve a közép- és kelet-közép európai országokkal, régiókkal való területfejlesztési együttműködésekben, kezdeményezőként, innovatív módon tágabb régióknak valós területi potenciáljaira, sajátosságaira és érdekeire építő közös területi stratégiák alakításával.

Magyarország esetében fontos lenne a hasonló adottságú és „sorsú” közép-kelet európai országokkal közös területi stratégiák kialakítása, illetve a jelenlegi kezdeményezések elmélyítése, mindenekelőtt a Visegrádi Országok tekintetében. Ugyanakkor még fontosabb a szomszédos országokkal közös – szomszédaink felé is pozitív – Kárpát-medencei területi gondolkodás és stratégiai együttműködési tér kialakítása, amelyhez a magyar kisebbségek jelenléte mindenképpen egy fontos alapot, kiaknázandó erőforrást jelent.

• Európai területi tudásteremtés – az ESPON program hazai hasznosítása

A döntések, stratégiák kialakítása során, illetve a tervezés egyéb területein egyre nagyobb a jelentősége annak, hogy európai dimenzióban is elhelyezzük térségünket, városunkat vagy akár egy-egy ágazatot is. Az európai területi kutatási eredmények legfontosabb forrása az ESPON program, amely a legkülönbözőbb témakörökben kínál európai területi ismereteket, eredményeket regionális, országos, akár ágazati tervezéshez, döntés előkészítéshez, segítve az európai

kapcsolódási pontok azonosítását, illetve a nemzetközi összehasonlítást egyaránt. A különböző jelenségek területi képének és folyamatainak vizsgálata mellett a különböző európai politikák területi hatásainak elemzésére, illetve az új, 2007-től indult programciklus keretében egyes résztémakörök mélyebb feltárásában is hasznosítható eredményeket teremt az ESPON program. Ezekbe a kutatásokba a hazai kutatási és tervező intézmények, de érdekelt szervezetként térségi intézmények szakértőik is bekapcsolódhatnak. A program minden eredménye elérhető az interneten is a www.espon.eu oldalon, magyar nyelvű információ pedig a www.espon.hu oldalon áll rendelkezésre.

• Decentralizáció

A területi sokszínűség előnyé alakításáról szóló Területi Agendában megfogalmazott célok érvényesítéséhez, a könyvben bemutatott hazai értelmezéséhez a legfontosabb előrelépést a decentralizáció továbbvitele, a **régiók és városok szerepének megerősítése** jelenti. A decentralizált rendszerben a döntések az állampolgárokhoz közelebb kerülnek meghozatalra, erősebb lehet a **civilek kontrollja**, a területi sajátosságok kellő figyelmet kapnak, így a területi potenciálok kiaknázhatókká válnak, az endogén (belső erőforrásokra építő) fejlődés, a fenntarthatóság biztosítása nagyobb teret kaphat. Ehhez azonban a tiszta helyi és területi kompetenciák, a területi információk és tudás mellett megfelelő készségek kialakítása is szükséges.

3.1.2 Megyék, régiók – a térségi szint

Az Európai Unióban a regionális szintű egységek kiemelt szerepet kapnak, mind kormányzati-igazgatási vonatkozásban, mind statisztikai-tervezési szempontból. Kiemelendő a NUTS 2 szintű régiók szerepe a kohéziós politika megvalósításában, mint a fejlettség mérésének és egyben a beavatkozás alapegységei. Hazai viszonylatban a területi középszint **struktúráját** a viszonylag újonnan tervezési statisztikai és fejlesztési célokkal létrehozott **régiók** (NUTS 2), valamint a történelmi hagyományokkal és politikai legitimitással rendelkező **megyék** (NUTS 3) alkotják. A hazai kistérségi rendszert inkább az elaprózott önkormányzati rendszert oldó, együttműködésen alapuló keretjellegű funkcionális helyi szintnek tekinthetjük európai perspektívából nézve. A Területi Agenda szellemében a **regionális sokszínűség** erőforrásként való kihasználását, és a helyi adottságok figyelembevételét kell erősíteni, ez a természeti, kulturális, társadalmi és gazdasági tekintetben is fenntartható fejlődés egyik záloga. A területi kohézió hazai értelmezése az OTK-ban megjelenő megfogalmazása szerint különös figyelmet szentel különböző léptékű térségeink belső kohéziójának, harmóniájának is. E szerint törekvéseink arra kell, hogy irányuljanak, hogy a különböző térségi rendszerek (régiók, kistérségek, funkcionális térségek) maguk is harmonikusan szerveződjenek, azaz a helyi táji, társadalmi-gazdasági, kulturális adottságokhoz megfelelően igazodjanak, illetve ezek térségen belüli harmóniájának megteremtésére helyezték a hangsúlyt. Ezáltal a szélsőségeket elkerülve, nagy stabilitással viselik a különböző nemzeti és nemzetközi tendenciák negatív hatásait, illetve fejlődésre tudják váltani a kihívásokat.

A kérdéskör szempontjából fontos, hogy a 2007-2013 közötti időszakban már régióként külön – bár korlátozott önállóságú – regionális operatív programok indultak, magukban hordozva a területi adottságokhoz való erőteljesebb igazodás lehetőségét.

A hazai kontextusban azonban tisztázandó a regionális, megyei és kistérségi szint legitimitása, kompetenciája, és szerepe a fejlesztési folyamatokban olyan szempontok figyelembevételével, mint a szintek közötti elaprózottság, a szerepek tartós kiszámítható betöltése, megfelelő kapacitások tartós kialakítása a feladatokhoz igazodóan.

• Európai régiókhoz viszonyított reális pozicionálás

Az Európai Unióban már évtizedes hagyománya van a „Régiók Európája” megközelítésnek. Ez a hazai régiók számára azt is jelenti, hogy **az európai térben kell pozicionálniuk** magukat és mindeközben a valós lehetőségekkel és veszélyekkel kell számolniuk, azaz a realitások talaján kell maradniuk. A valóságon alapuló helyzetfeltárást a régiók szintjén jól segíthetik az ESPON elemzések, melyek NUTS 2 adatokat tartalmaznak az összeurópai térre vonatkozóan (lehetővé téve ezáltal az összehasonlítást, pozicionálást).

• Területi szemléletű térségi (regionális, megyei) tervek, fejlesztések

A kötet megjelenésekor érvényben lévő hazai térségi (regionális, kistérségi, megyei) dokumentumok és fejlesztések gyakran maguk sem számolnak az adott térség **belső térszerkezetével**, annak külső területi kapcsolódási pontjaival. A stratégiák céljai többnyire ágazati természetűek, ritkán jelennek meg területi célok, térségtípusokra, konkrét helyekre vonatkozó prioritások. Ez alapfeltétel ahhoz, hogy a térségi fejlesztések vagy akár a területrendezés valóban ösztönözni tudja az ESPON nyelven területi potenciáloknak nevezett **terület-specifikus erőforrások** kiaknázását, a területi tőke mobilizálását. Regionális szinten is szükség van az egyes (ágazati, térségi, helyi) fejlesztések területi koordinációjára. A regionális versenyképesség előfeltétele a regionális szinten megvalósított területi kohézió, ami feltételezi a fejlesztések regionális szintű összehangolását, és mindeközben a területi szolidaritás jegyében törekedni kell arra, hogy a régió egészében javuljanak az életkörülmények, a megvalósítható életminőség. A területi szemléletű tervezéshez, programozáshoz részletes szempontokat ad a 3.2. fejezet.

• Többközpontú, kiegyensúlyozott régiók

A régió belüli térben is kiemelt jelentősége van a **többközpontú struktúrák kiépítésének**, erősítésének. A régióközponton túlmenően szükség van regionális alközpontok kialakítására, megerősítésére, ezek között valós funkciómegosztás kialakítására kell törekedni. Az alközpontokhoz kapcsolódóan szükséges a régió belüli elérhetőség javítása.

• Régió belüli elérhetőség javítása

A policentrikus regionális struktúra kialakításának is előfeltétele, de a térségi fejlődés mozgatórugója is a régió belüli elérhetőség, kifejezetten a **régióközpont és az alközpontok elérhetőségének** javítása. Ehhez elsősorban a közösségi közlekedési rendszerek javítására, menetrendek összehangolására, a fenntartható közlekedési módok népszerűsítésére van szükség, de idetartoznak a közútfejlesztések is.

• Határon átnyúló kapcsolatok

A régiók fejlesztési terveinek elkészítése és végrehajtása során elengedhetetlen a **régiós határokon átvívelő kapcsolódások** figyelembevétele. Kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani a nemzeti határokon átnyúló kapcsolatoknak, hiszen minden magyarországi régió rendelkezik határszakasszal. A határmenti együttműködések erősítésében, kiaknázásában jelentős potenciál rejlik, amennyiben az együttműködések valós tartalommal, határon átnyúló közös fejlesztési tervekkel és projektekkel, összehangolt tevékenységekkel töltik fel (és azok nem csak a retorika és diplomácia szintjén ragadnak meg).

• Regionális stratégiák és transzeurópai együttműködések a kockázatmenedzsment és klímaváltozás terén

A **természeti kockázatok és klímaváltozás** hatásainak csökkentésére és kezelésére a területi eltéréseket figyelembe véve egyrészt regionális stratégiákra, másrészt régiós határokon átnyúló, transzeurópai kezdeményezésekre, együttműködésekre van szükség.

• Regionális klaszterek

A **területi alapon szerveződő vállalati együttműködések** által alkotott regionális klaszterek számára létfontosságú, hogy a résztvevők megfelelő számban, a kritikus tömeget elérő mértékben álljanak rendelkezésre. Ennek megfelelően a klaszteresedés ösztönzésének Magyarországon megfelelő szintje lehet a régió, hiszen ebben a léptékben a kritikus vállalati tömeg mellett rendelkezésre áll a szükséges helyismeret és helyi tudás, kialakítható a helyi adottságokhoz, hagyományokhoz illeszkedő ösztönzési eszköztár, és megvalósítható ezek hatékony alkalmazása. Mindeközben különös hangsúlyt kell helyezni az ágazati együttműködések területi alapú szerveződésének elősegítésére, a helyi vállalkozások, egyetemek, kutatóintézetek és egyéb intézmények bevonására, a köz- és magánszféra partnerségének erősítésére.

• Ökológiai és kulturális sokszínűségeen alapuló regionális fejlesztések

A regionális és térségi rendszerek helyi erőforrásokon alapuló fenntartható fejlődése érdekében hangsúlyosan figyelembe kell venni az **értékhordozó kultúrák, az ökoszisztémák sokszínűségének** megőrzését és erősítését, valamint a környezet és a tájak terhelhetőségét. A fenn-

tarthatóság mindig meghatározott térbeli keretekben – térség, régió vagy földrajzi táj – vagyis területi megközelítéssel teremthető meg. A fenntartható térségfejlődés célja, hogy a fejlődés térségenként oly módon valósuljon meg, hogy a **környezeti, kulturális és természeti értékek védelme** mellett tegye lehetővé a lakosság életminőségének fenntartását és javítását. Mindehhez szükséges az életminőség javulását eszközként szolgáló gazdaság számára alapot biztosító természeti és kulturális erőforrások harmonikus és kíméletes igénybevétele, figyelembe véve a régiók sajátos adottságait, hagyományait, azokat helyben értékke alakítva.

• Sérülékeny társadalmi csoportok és természeti területek kiemelt és célzott kezelése

A regionális szintű fejlesztéspolitika során is kiemelt figyelmet kell fordítani a sérülékeny társadalmi csoportokra és természeti értékekre, mindehhez **területi alapú, célzott és egyedi** (a helyi, térségi adottságokhoz illeszkedő) **megoldásokra** van szükség. A sérülékenységi, a szegénységi kockázat régió belüli területi mintázata jó alapként szolgálhat a területi megközelítésű válaszok kialakításához. Szükség van továbbá térségi, regionális szinten is a területi szolidaritás erősítésére, a régió belüli kölcsönös segítségnyújtás, kétirányú kapcsolatok ösztönzésére és a helyi értékek, lehetőségek tudatosítására, kiaknázási lehetőségeire.

A régiók és a térbeliség szempontjainak érvényesítése vonatkozásában fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az egyes társadalmi-gazdasági tevékenységek más-más térfelosztási egységekben alkotnak egységes rendszereket, és más-más területi léptékben kezelhetők optimálisan (például a turizmus a tájakhoz kötődik, az adminisztráció a közigazgatási egységekhez, a szociális ellátás főként a településekhez). A vonzáskörzetek, tájak, agglomerációk, településhálózati szerveződések, közlekedési tengelyek átnyúlnak a belső és külső határokon. Magyarországon a NUTS 2 szintű régiók önálló identitással, gazdasági-társadalmi rendszerrel kevésbé rendelkeznek, sokszor rendkívül heterogén területeket foglalnak magukba. Ezért, bár fontos az egységes arculatuk kialakítása és belső gazdasági-társadalmi koherenciájuk fokozása, ez nem szoríthatja háttérbe sem a határokon belüli területi egységek komplex fejlesztését, sem a belső regionális és az országhatáron átnyúló fejlesztési megfontolásokat. A területi tervezés során a régiókon, kistérségeken belüli térszerkeztűrákra, valamint azok külső térszerkezeti kapcsolataira egyaránt tekintettel kell lenni, minden társadalmi-gazdasági vagy természeti-környezeti szektorban az adott jelenségnek megfelelő térszerveződéssel kell tervezni.

3.1.3 Közös célok, helyi válaszok – települési szint

A társadalmi-gazdasági folyamatok egyre inkább átívelnek az országhatárokon, ehhez igazodva az azokat orientáló szakpolitikák is egyre inkább nemzetköziesednek, mégis mindezek együttes hatása a helyi szinten, a városokban és falvakban válik kézzelfoghatóvá. **Helyi szinten** valósulnak meg azok a **konkrét akciók**, melyek eredményeként az európai és globális folyamatok kialakulnak. A helyi szint a legfontosabb a célok valós realizálásában, végrehajtásában.

• Az egyedi értékek azonosítása és hasznosítása

Az európai területi gondolkodásban, a területi kohézióról folytatott közös eszmecserékben egyre inkább felerősödik az a nézet, mely szerint az Európai Unió egyik legfőbb alapértéke a sokszínűség, mely meghatározza az egyes városok, térségek adottságait és amelyre építve teremthető meg a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontból is fenntartható fejlődés. Fontos tehát, hogy a városok, falvak tisztában legyenek **saját adottságaikkal**, és képesek legyenek ezeket az európai társaikhoz viszonyítva **reálisan értékelni**, feltárni a hasonlóságot más településekkel, ugyanakkor képesek legyenek az egyediségüket is megtalálni. Ez nem csak a turisták számára történő kommunikációban fontos, hanem a lakosság és a betelepülő vállalkozások vonzásában és megtartásában is elengedhetetlen. Továbbá a beazonosított adottságokra épülő fejlesztés a hosszú távú versenyképesség alapját képezheti.

• A helyi identitás erősítése

Ahhoz, hogy a városok, falvak valóban a helyi erőforrásokra építve fejlődjenek elengedhetetlen a **helyi identitás erősítése**. A **kistérséghez, településhez, vagy városrészhez való kötődés** erősítése nem csupán a helyi kulturális értékek ápolásának a lehetősége, hanem ezen keresztül a települések **népességmegtartó** képessége is javulhat, valamint a személyes kötődések erősíthetők a **civil felelősségvállalást** a település és környezete sorsáért, ami az értékek megőrzésén túl értékteremtő hatással is bírhat. Szükséges a lakossági köztudat erősítése, a **szemléletformálás** arra vonatkozóan, hogy a helyi lakosság magáénak érezze a közügyeket és tegyen is saját települése fejlődése érdekében, akár saját beruházásaival és a településért vállalt tevékenységeivel. Mindezeket szolgálhatják a civil szerveződések, melyek támogatását a helyi önkormányzatok nem csak pénzbeli, de egyéb ösztönzőkkel is elősegíthetik.

• Kapcsolatépítés a környező településekkel

A városok közötti verseny egyre inkább globálissá válik, melyben a helytállás a különböző erőforrásokért egyre nehezebb. Magyarországon – Budapesten kívül – a városok nem képviselnek kellő súlyt ahhoz, hogy megfelelő mértékben megjelenjenek az európai köztudatban. A **környező városokkal való szoros együttműködés, hálózatok** kialakítása hozzájárulhat ahhoz, hogy együttesen, kritikus tömeget elérve mutakozzanak a nemzetközi piacokon. A környező városokkal való mind szorosabb együttműködés mellett, hogy az európai és globális versenyben való helytállást segíti, hozzájárul a tágabb térségben, régióban betöltött funkciómegosztás racionalizálásához is.

• Intenzív, kölcsönös viszony város és vidék között

A város és vidék szimbiózisban élnek. Sem a város nem létezhet vidék, vonzáskörzete nélkül, sem a vidék nem létezhet a város központi funkciói nélkül. Az önkormányzati rendszerben a települések önállóan jelennek meg, de a tervezésben szükséges a **város-vidék kölcsönös viszonyá-**

nak megjelenítése, a város és vonzáskörzete együtt tervezendő. A közös tervezés mellett fontos, hogy a helyi szintű működtetés is **összehangolt** legyen és a névleges együttműködés megteljen **valódi tartalommal**. A város és vidéke között a kereskedelmi, kulturális kapcsolatokat szükséges harmonizálni, és biztosítani kell a rekreációs tereket, szolgáltatásokat, melyek fogyasztóként a városi lakosság feltöltődését, míg a vidék számára üzleti lehetőségeket jelentenek.

• Helyben elérhető erőforrások előnyben részesítése

A társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok globális kihívásai felértékelik a helyi erőforrásokat. A **helyi tényezők előnyben részesítése** hozzájárul a helyi gazdaság fejlődéséhez, a környezeti állapot javulásához és a külső erőforrásoktól való függőséget csökkenti. A megújuló erőforrásokat hasznosító **helyi energiarendszerek** lehetséges védekezési megoldások a külső energiáktól való függőség csökkentésére, valamint jelentősen csökkenthetik a városok, falvak külső energia-szükségleteit és energiaköltségeit. A települések által felhasznált energia csökkentését szolgálja a nem motorizált közlekedés (kerékpár, gyalogos közlekedés) arányának növekedése, valamint a közösségi közlekedés korszerűsítése (energia-megtakarítás, a közösségi közlekedés vonzóbbá tétele).

• Városi zöldterületek növelése, vidéki zöldterületek megőrzése

A motorizált közlekedés rohamos terjedése és az ezzel együtt járó városi zsúfoltság felértékelte a zöldterületek iránti igényt. Ennek egyik jelentős megnyilvánulási formája a városokból való kiköltözés, a szuburbanizáció felerősödése. Ahhoz, hogy a **helyi lakosság számára élhetővé váljanak a városok**, a zöldterületek megőrzése mellett szükséges azok fejlesztése és amennyiben erre lehetőség nyílik, növelése. A városokon kívül szükséges a természeti környezet megőrzése és biztosítani kell a rekreációs célú hozzáférést a lakosság számára.

• A sokszínű kultúra ápolása és a kulturális örökség hasznosítása

Az Európai Unió alapértéke a **kulturális sokszínűség**. A helyi kultúra fontos tényező a lakosság és a vállalkozások kötődésében, a települések népességmegtartó képességében és áttételesen a vállalkozások megtartásában. A kulturális értékek megőrzése mellett nagyon fontos azok **fenntartható kezelése, hasznosítása** annak érdekében, hogy a lakosság és látogatók számára megfelelő színvonalú kulturális kínálat álljon rendelkezésre. Ennek érdekében fontos többek között a helyi fesztiválok támogatása, a nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájának ápolása, a Kárpát-medencére hagyományosan is jellemző kulturális sokszínűség kihasználása.

• Kapcsolatépítés más, hasonló európai településekkel

Amellett, hogy Európára jellemző a sokszínűség, az európai települések között sok a hasonlóság is. Ezt számos település felismerte már és testvértelepülésekkel kötött szövetséget. A kapcso-

latok a protokollon túl számos lehetőséget rejtnek. A **városok közötti európai tapasztalatcsere** előmozdíthatja a fejlődést, egymástól tanulva a hasonló adottságok jobban hasznosíthatók, a kihívások a közösen átgondolt módokon hatékonyabban küzdhetők le. A tapasztalatcserét számos európai kezdeményezés támogatja. Kiemelhető az **Európai Városi Tudáshálózat** (EUKN) alpinfrastruktúrájával és felhalmozott ismeretanyagával (az angol nyelven elérhető központi honlapon www.eukn.org, és a magyar nyelvű információkat nyújtó www.eukn.hu), míg a Városi Akciók elnevezésű **URBACT Program** (melynek angol nyelvű központi honlapja az www.urbact.eu, és a magyar nyelvű aloldala www.urbact.hu) közösségi forrásokkal is támogatja az Európán átívelő tapasztalatcserét.

3.2 A TERÜLETI SZEMPONTOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A PROGRAMELVŰ FEJLESZTÉSEKBEN

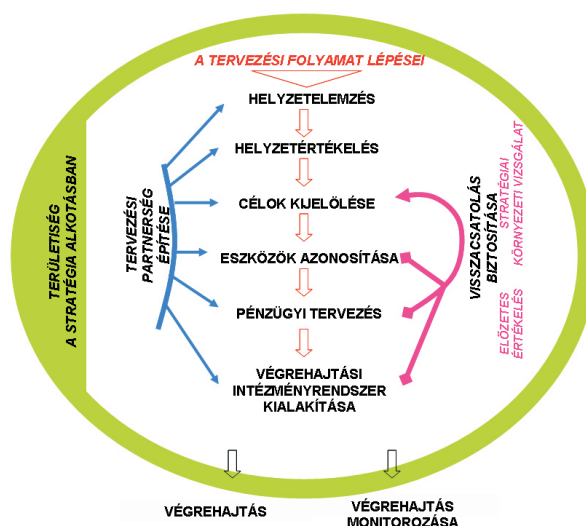
A hazai stratégiai tervezés színterén tevékenykedő **ágazati, regionális és helyi szakemberek** számára is kiemelkedő jelentőséggel bír a Területi Agenda azon üzenete, hogy a területi szempontokat érvényesíteni kell a stratégia alkotás során és területileg összehangolt beavatkozásokra van szükség. E tekintetben a **szemléletformálás** még gyerekcipőben jár Magyarországon, és számos téren, például oktatás és képzés, politikaalkotás, valamint a döntéshozatal esetében is szükség van a területi megközelítés alkalmazásának elősegítésére, erősítésére. A területi alapon szerveződő partnerség és intenzív párbeszéd, valamint a többszintű kormányzás mind megfelelő hívószavak e tekintetben.

Az alábbiakban ajánlásokat fogalmazunk meg azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehet a **tervezési folyamatokban** a földrajzi szemléletet alkalmazni, és a területi kohéziós gondolatokat érvényesíteni. Evidensnek tűnhet néhány itt leírt gondolat, mégis érdemes ezekre különös hangsúlyt helyezni, mert az eddigi hazai (és részben európai) tapasztalatok azt mutatják, hogy a tervezők ezeket a gondolatokat sokszor nem alkalmazzák a hazai ágazati és területi tervekben, gyakran azért mert nincsenek megfelelő ilyen irányú ismeretek birtokában, hiányzik a megfelelő megközelítés. Az alábbiakban a **területi kohéziós kézikönyvvel összhangban** emeljük ki a stratégia alkotás folyamán a területi szemlélet alkalmazásának lehetőséget, követelményeit.

E kötetben is alkalmazzuk az Országos Területfejlesztési Konceptióban (OTK) is megfogalmazott ún. **rendszer szemléletet**, mely során horizontálisan, egymás mellé rendelve jelenik meg a **területiség, a fenntarthatóság és az esélyegyenlőség** figyelembevételének szükségessége. A társadalmi, gazdasági, környezeti és kulturális dimenzió együttes megjelenítése a kiinduló pontot jelenti az új európai (és hazai) kihívásokra való válaszok kialakítása során, és a TA egyik, talán legfontosabb üzenete, hogy mindeközben a **területiség a rendező elv**, rendszerő szempon

3.2.1 A tervezés folyamata

A területi szemlélet érvényesítésének lehetőségei a stratégiaalkotásban a **közzsféra tervezési folyamatainak** egy-egy lépéséhez kapcsolódóan kerülnek bemutatásra. A közzsféra tervezései jelenthetik egy ágazat egész országra kiterjedő terveit, vagy egy térség, település tervdokumentumait is. A tervek nem csak területi szintek, de időtáv tekintetében is eltérhetnek: a hosszú távú (kb. 15 év) koncepcióktól kezdődően, a középtávú (kb. 7 év) stratégiákon és programokon át a rövid távú (3-4 év) programokig és akciótervekig. Az alábbiakban kiemelten a stratégiai szinttel foglalkozunk, és a stratégiai tervezés lépései szerint mutatjuk be területi kohézió érvényesítésének lehetőségeit.

2. ábra: A stratégiaépítés általános lépései

Forrás: Péti M., 2009

A tervezési folyamat kialakításának bevezető lépése a **tervezés szereplőinek**, azaz felelőseinek, érintettjeinek és **érintettjeinek**, célcsoportjainak azonosítása. A tervek csak úgy érvényesülhetnek igazán, ha a tervezés **kommunikatív és iteratív** módon zajlik úgy, hogy a csoportokkal rendszeres kommunikációt folytatnak, és a csoportok között is eszmecserét kezdeményeznek. Az első tervezési lépés a **helyzetelemzés** és a **helyzetértékelés**, melyet a **célok és elvek kijelölése** követ. Ezután kezdhető meg a célok elérését szolgáló **eszközök azonosítása**, melyek már a **konkrét beavatkozásokat** rögzítik, ezeket általában úgynevezett prioritásokba rendezik a tervekben.

Az utolsó szakasz a **terv végrehajtási körülményeinek** rögzítése, mely kiterjed a végrehajtásért **felelős intézményrendszerre**, a szükséges **szabályozásokra** és a programok esetében a

finanszírozási igények részletezésére is. Az egyes lépések a tervek különböző hierarchia szintjein eltérő fontosságúak: a hosszú távú koncepciókban a célok és elvek kijelölése hangsúlyos, míg a rövid távú programokban az eszközök és a végrehajtás rögzítése a legfontosabb. A tervezési folyamatokat napjainkban gyakran kísérik különböző eljárások, melyek a tervezés szakmai megfelelőségét (például előzetes értékelés) vagy a környezetvédelem és a fenntarthatóság szempontjainak tervben való érvényesítését (például stratégiai környezeti vizsgálat) hivatottak ellenőrizni és javítani.

3.2.2 Területi partnerség és kommunikáció a tervezésben

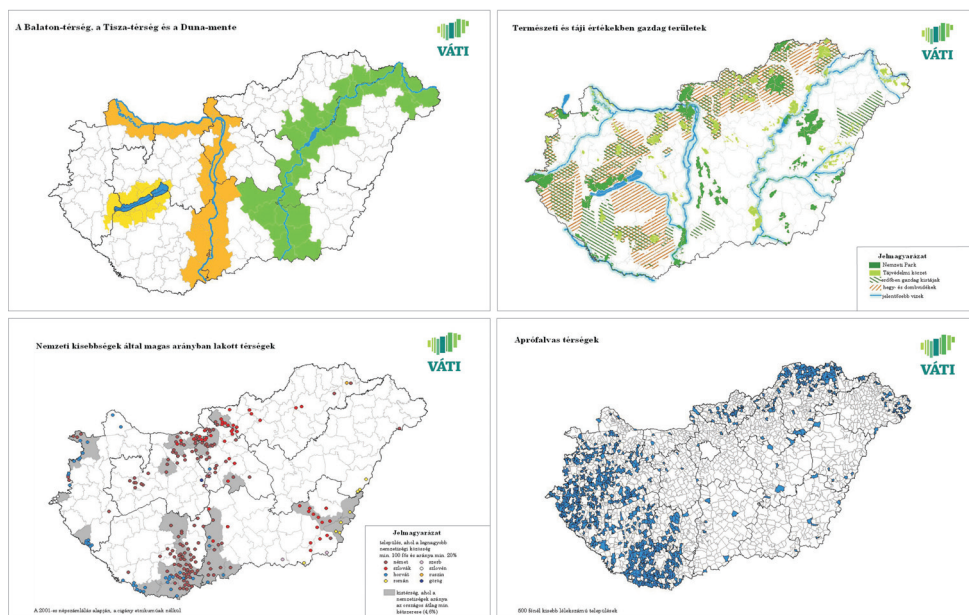
Egy tervezés partnerségének kialakítása – azaz a tervben megfogalmazott fejlesztések és szabályozások érdekelti körének, potenciális célcsoportjainak és minden érintettjének azonosítása – során meg kell szólítani a **térsegek és települések menedzsmentjét és civil szervezeteit**, az érintett térség, település **gazdasági szereplőit**, valamint **lakosságát** is. Különösen fontos az ágazati tervezések partnerei között megjeleníteni a megyék, a régiók képviselőit, sőt lehetőség szerint a különböző települési önkormányzati szövetségeket, és a jelentősebb településeket is (például pólusvárosok, megyei jogú városok). Az adott ágazati tervezés szempontjából különösen fontos térségekkel és településekkel folytatott tervezési dialógust pedig kiemelt figyelemmel kell kezelni (például közlekedési folyosó által érintett települések, árvízzel fenyegetett települések).

Térsegek és települések tervezésekor területi partnerség úgy alakítható ki, ha bevonásra kerülnek az alacsonyabb szintű területi egységek (például régiók esetében megyék és kistérségek, települések esetében a településrészek), valamint a szomszédos térségek, települések képviselői is.

3.2.3 Helyzetelemzés és értékelés területisége (térszervezési)

A tervezéseket megalapozó minden egyes helyzetelemzés során meg kell vizsgálni az érintett térség – ágazati tervek esetében ez az egész ország – **térszervezését**. Ki kell mutatni, hogy egyes jelenségek szempontjából milyen **területi különbségek** jelentkeznek egy térségben vagy országos szinten.

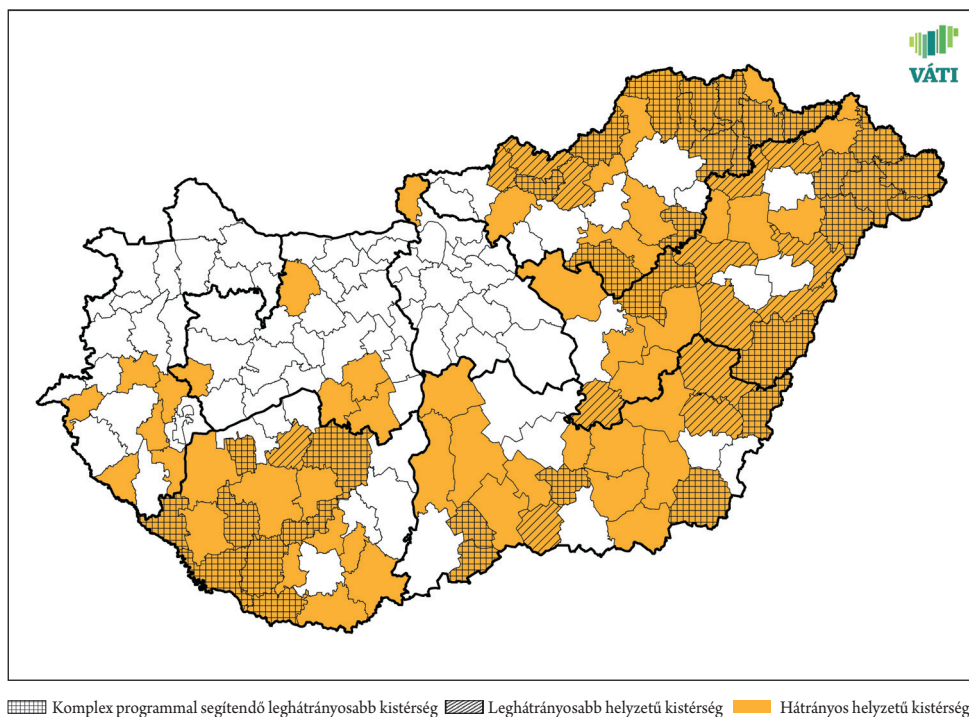
Minden ágazati terv esetében elsősorban az **adott ágazat számára fontos területi felbontásban** kell megvizsgálni a térszervezést (például vízgazdálkodás esetén vízgazdálkodókban, ökológiai vizsgálatok esetében tájökológiai mozaikokban, foglalkoztatási tervezések esetében munkahelyi vonzáskörzetekben). Ezek az egységek a legtöbbször elszakadhatnak a közigazgatási egységek határaitól. A más tervekkel, de különösen a területi tervekkel való összhang érdekében ugyanakkor fontos az is, hogy minden ágazati terv tartalmazzon kistérségi (vagy más közigazgatási határos) területi bontású elemzéseket is.

23. térkép: Magyarország térszerkezete eltérő szempontok mentén

Forrás: OTK, 2005

A társadalmi jellemzőket általában közigazgatási egységekben lehet vizsgálni, statisztikai mutatókkal. Fontos tudni, hogy a hazai viszonyok között általában a legtöbb **társadalmi és gazdasági jelenség** esetében csak a **kistérségi szintű elemzés** ad megfelelő területi bontást, mert egy megyével vagy régióval ellentétben egy kistérség értékei általában kisebb területegységen belüli eltéréseket takarnak. (Természetesen nem szabad elfelejteni, hogy számos paraméter még egy kistérségen belül is igen változatos értéket mutathat, hiszen egy kistérségben az aprófalvaktól a nagyvárosokig sok településtípus előfordulhat.) Számos társadalmi jelenség felmérése esetén csak a népszámlálási adatok nyújtanak megfelelő (de legalábbis mérhető) információt, és a tízévente rendelkezésre álló adatok nem minden esetben jelentenek kellő háttérrel a stratégiai tervezés számára, ezért helyi adatfelvételre, egyéb, olykor innovatív megoldásokra lehet szükség.

24. térkép: Társadalmi és gazdasági szempontból elmaradott kistérségek

Forrás: OGY Jelentés háttéranyag, 2009

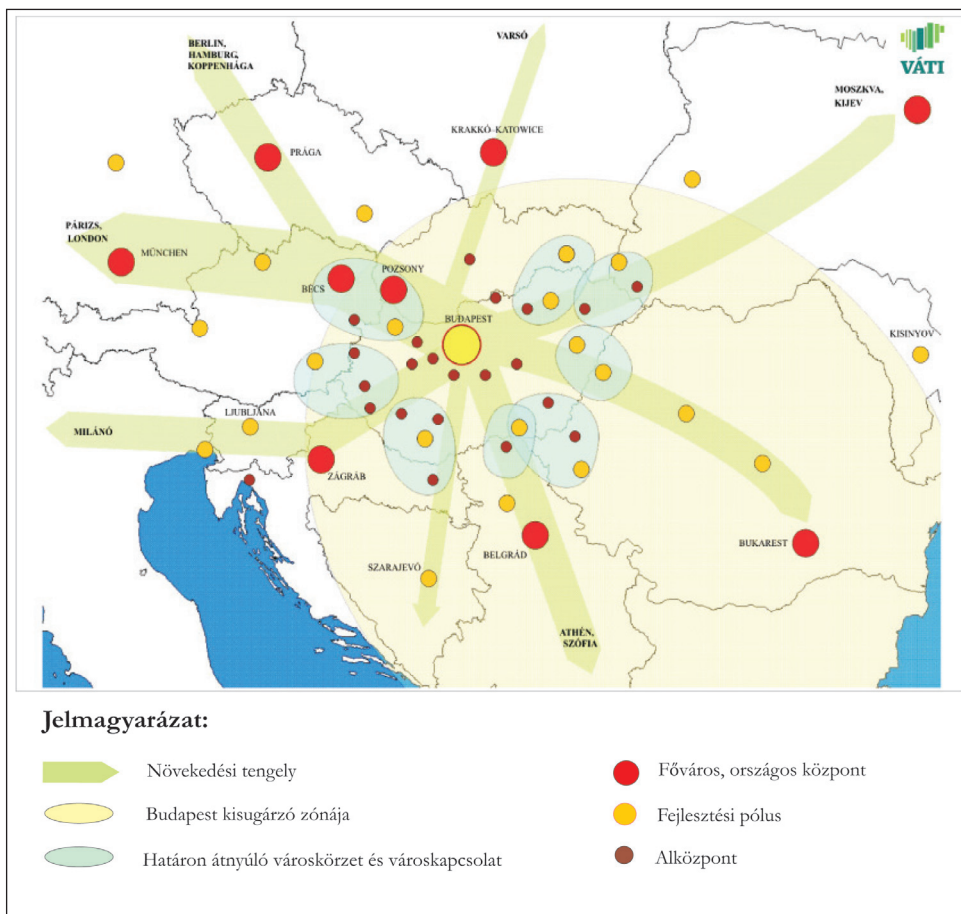
A területi tervezés esetén több tényezőt, ágazatot kell megvizsgálni az elemzések során. A területi tervek esetében nagyon fontos, hogy elemzésük ne csak egy-egy ágazat szempontjából ragadja meg a térség térszerkezetét, hanem **földrajzi megközelítést** alkalmazva alkosson **komplex térkategóriákat**, melyek markánsan eltérő beavatkozásokat igényelnek (például foglalkoztatási, képzettségi és infrastrukturális szempontból is elmaradott térségek, környezeti problémákkal és hanyatló turizmussal küzdő térségek). Tekintve, hogy kivétel nélkül minden hazai területi tervezési egység nagyon sok különböző térségből és településből áll, a komplex térkategóriákat minden esetben le lehet határolni.

A helyzetelemzést követő **helyzetértékelésben** ki kell mutatni az adott ágazat szempontjából az **országos átlagtól eltérő** tényezőkkel rendelkező **térségeket és településeket**, nem szabad csak a teljes országra érvényes következtetéseket levonni (például a foglalkoztatási ráta megoszlása szélsőséges, vannak nagyon alacsony értékekkel rendelkező térségek).

A valós helyzetet feltáró, korszerű helyzetértékelés csak **partnerségben, széleskörű bevonással** végezhető. A helyzetértékelést el kell fogadniuk a térségi, országos vagy ágazati fejlesztési szereplőknek és ez csak úgy biztosítható, ha az érintettek releváns szempontjai beépülnek. Csak egy elfogadott helyzetértékelésre épülő célrendszer lehet vállalható a térség szereplői számára, ez kell, hogy legyen egy közösen elfogadott tervdokumentum alapja. Egy helyzetértékelés (például egy SWOT analízis eredménye) ezért sosem egy „írásztal mellett készített” szakértői termék, hanem az egész térség, az egész ország, vagy egy egész ágazat sajátja. Az országos vagy ágazati tervek helyzetértékelésének elkészítésekor különös hangsúlyt kell fektetni a megfelelő területi alapon szerveződő partnerségre, az összes érintett bevonására.

Szintén fontos helyzetértékelési kérdés, hogy a **külső tényezők** azonosítását – melyek lehetnek lehetőségek vagy veszélyek – földrajzi szempontból is meg kell tenni. Ez azt jelenti, hogy a szomszédos térségek felől, vagy adott esetben az országon kívülről érkező tényezőket is azonosítani kell (például lehetőséget jelent egy közlekedési folyosó kiépítése egy szomszédos terület egység határáig, vagy veszély lehet egy szomszédos országból áttérjedő belbiztonsági krízis).

A helyzetértékelés során a területi kohézió céljának érvényesítése céljából mindig kell **viszonyítási alapot** adni, ami azt szolgálja, hogy el lehessen dönteni, hogy egy adott tényező kedvező vagy kedvezőtlen értékekkel rendelkezik-e. Viszonyítási alapként minden esetben alkalmazni kell az országos átlagot, illetve egy adott tervezési területi egység átlagát, de érdemes megjeleníteni az új európai uniós tagállamok, valamint a teljes Európai Unió átlagértékeit is. A valós pozíció azonosítása érdekében, különösen a gazdasági és társadalmi folyamatok esetén fontos az európai viszonyrendszerben való elhelyezés, melyhez az ESPON, valamint az Európai Bizottság kohéziós jelentései adhatnak segítséget.

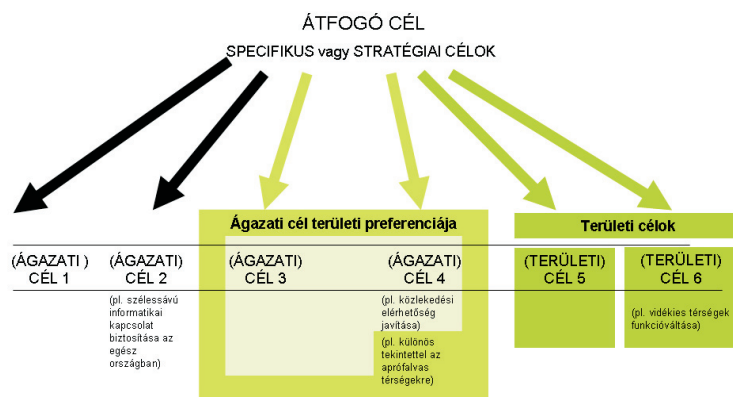

25. térkép: Magyarország integrálódásának főbb dimenziói

Forrás: Országos Területfejlesztési Koncepció, 2005

3.2.4 A stratégiák területi céljainak kialakítása

Egy olyan változatos területi adottságokkal bíró országban, mint Magyarország, egy ágazat és egy térség sem készíthet úgy stratégiát, hogy abban ne határozzon meg területi célokat. A **területi célok** nem a tervezett térség egészére, hanem annak csak egy részterületére irányulnak. Ez a **részterület** lehet **konkrét térségek vagy települések csoportja**, vagy bizonyos **típusa** is (például aprófalvas, hátrányos helyzetű térségek). Továbbá területi cél lehet az is, mely a különböző konkrét térségek vagy települések, illetve azok típusai közötti kapcsolatokra irányul (például városi és vidéki térségek lakosainak a közszolgáltatásokhoz való hozzáférési ideje közötti különbségek csökkentése).

3. ábra: A területi célok típusai

Forrás: Péti M., 2009

A közügyek egyre inkább terjedő **regionális szervezése** miatt célszerű egy ágazat stratégiáját is regionális elemekből felépíteni, miközben szem előtt kell tartani, hogy mindegyik hazai fejlesztési régió határain belül nagyon különböző adottságú térségek vannak. Ezért egy ágazati stratégia regionális szervezése nem jelentheti azt, hogy a stratégia egy-egy régiót homogénen kezel, egy-egy régióra a lehető legritkább esetben adható meg egyetlen regionális cél. A régiós építkezés ezért különösen a végrehajtás szervezése szempontjából fontos (ld. később a végrehajtás tervezésénél).

A több ágazatra kiterjedő területi tervek esetében is szinte mindig meg lehet és meg kell határozni olyan célokat, melyek nem terjednek ki a tervezési folyamat tárgyát jelentő térség egészére, csak annak bizonyos részterületeire. Így alakíthatók ki **területi célok**. A területi tervek területi céljai **komplexek**, általában nem csak egy-egy ágazat szempontjából határoznak meg célállapotot. Például cél lehet a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása egy régió aprófalvas térségeiben, mely számos ágazatot érint: az informatikai ágazatot (távolsági ügyintézés megteremtése), a közlekedési ágazatot (gyorsabb és sűrűbb közösségi közlekedési kapcsolatok, közutak felújítása) és az egészségügyi, oktatási, közigazgatási szolgáltatási ágazatokat (kihelyezett rendelői és mobil szolgáltatások szervezése, az ügyfélfogadás igazítása az aprófalvak lakóinak igényeihez).

A területi célok kialakításának egy másik lehetséges módja, ha nem egy önálló területi célt tűzünk ki, hanem egy meglévő **általános** (nem területi) **célt differenciálunk térségek szerint** vagy látunk el területi preferenciákkal. Például az elérhetőség javítása, mint általános cél a vidékies térségeken belül az egyes közszolgáltatási helyszínek elérhetőségének javítását jelentheti, a városias térségekben pedig a városrészek közötti eljutás gyorsítását.

Az **Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK)** gazdag területi célkészletet kínál a tervezők számára. Egyrészt meghatároz célokat egyes térségekre (például pólusvárosok), speciális

térségtípusokra (például vidékies térségek), másrészt meghatároz területi célokat az egyes ágazatok számára is.

Területi prioritások az ágazatok (szakpolitikák) számára ▼	Országos területi célok 2013-ig												
	Versenyképes budapesti metropolisz térség	Fejlesztési pályások és városállományi kapcsolatrendszer fejlesztése	Külső és belső periferiák, elmaradott térségek felzárkóztatása	Országos jelentőségű integrált fejlesztési térségek és tématerületek				Háttérmenterületek együttműködésének erősítése	Rurális (vidéki) térségek területileg integrált fejlesztési prioritásai				
				Balaton térség tartós versenyképességének megteremtése a fenntartható térségi rendszer kialakításával	Tisza térség fenntartható felzárkóztatása	A Duna-mente fenntartható fejlesztése	A termővizválasztás integrált térségi hasznosítása		A természeti táji és a kulturális táji értékek gazdag területek fenntartható fejlesztése	Tanyás térségek revitalizálása	Értékmegőrzés, funkcióváltás és esélyegyenlőség az agrofalvas térségekben	Nemzeti kisebbségek értékeinek megjelenítése az általuk lakott vidéki térségek fejlesztésében	Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek
Befektetés-ösztönzési politika													
KKV politika													
Innovációs politika													
Turizmuspolitika													
Foglalkoztatáspolitikai													
Oktatáspolitikai													
Kulturális politika													
Szociálpolitika													
Egészségpolitika													
Környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás													
Informátika - Hír és távközlési politika													
Közlekedéspolitika													
Energiapolitika													
Agrárpolitika és agrár-vidékfejlesztés													
Lakáspolitikai													
Biztonsáspolitikai													

Az OTK országos területi céljai és a szakpolitikák számára javasolt területi prioritások kapcsolata. A sötétkék cellák erős kapcsolatot; a világoskék cellák közepesen erős kapcsolatot jeleznek; üres cella: nincs kapcsolat.

2. táblázat: Az OTK országos területi céljai és a szakpolitikák számára javasolt területi prioritások kapcsolata

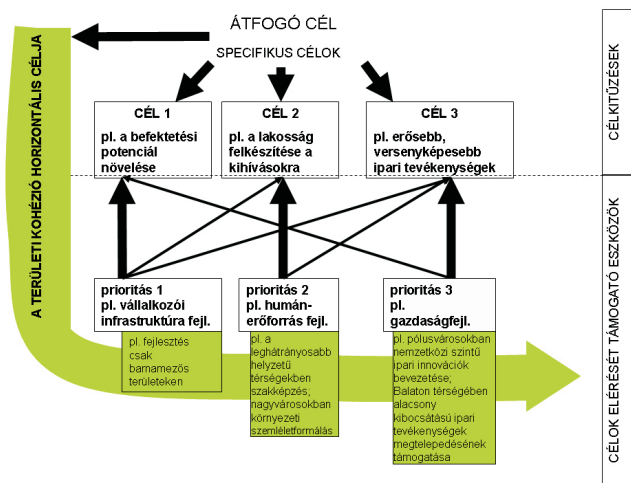
Forrás: OTK, 2005

3.2.5 Területi kohézió, mint horizontális célkitűzés

A horizontális célkitűzések korunk stratégiai tervezésének egy sajátos céltípusába tartoznak. Egy horizontális célnak ugyanis át kell hatnia az adott program minden egyes beavatkozását, függetlenül attól, hogy a beavatkozás a program melyik céljának (melyik „vertikális” céljának) az elérését szolgálja. Nem is szabad olyan beavatkozást a program keretében megvalósítani, mely nincs tekintettel a horizontális célokra.

A területi kohézió is megjeleníthető horizontálisan. Ennek a legjobb példáját nyújtja a 2007 és 2013 között Magyarországra érkező európai uniós fejlesztési források felhasználásáról szóló Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT). Az ÚMFT operatív programjai, és a végrehajtásukat segítő területi kohéziós útmutatók vezették be a területi kohézió horizontális céljának a négyes osztatú megközelítését: területi hatások, területi szinergia, fizikai térfelhasználati elvek, országos területi célok (bővebben lásd a területi kohézióról szóló kézikönyvben).

A **horizontális célok** olyan célok, melyeknek át kell hatniuk minden, a tervben megfogalmazott cél elérését szolgáló beavatkozást. Nem lehet olyan beavatkozást a tervből megvalósítani, mely nem összeegyeztethető a horizontális célok üzeneteivel.

4. ábra: A területi kohézió horizontális célként

Forrás: Péti M., 2009

A horizontális célok esetében is érvényes, hogy tervezéskor e témák **célállapotát** is meg kell adni, és ezt a célállapotot akár indikátorokkal is le kell tudni írni. A területi kohézió hagyományos indikátora a különböző mutatókkal leírt területi fejlettség. Az indikátor hagyományos célállapota pedig az, hogy a területi különbségek csökkennek vagy nem nőnek tovább.

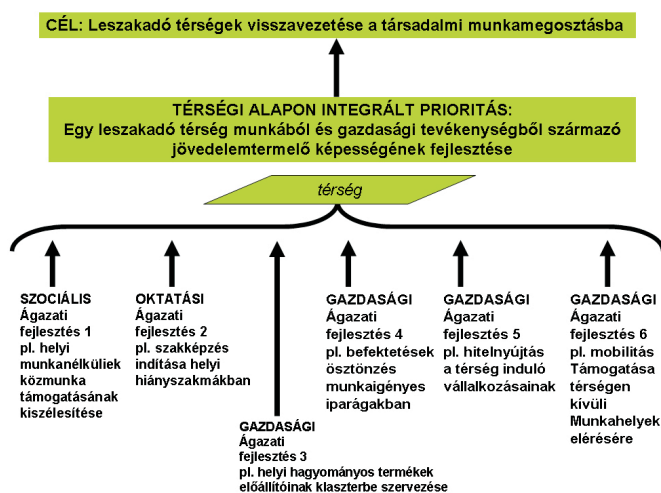
A területi kohézió horizontális célja szerint minden ágazati fejlesztést térben orientálni kell. Erre jó példa lehet, hogy egyes ipari-telephelyi beruházás kijelölése során figyelemmel kell lenni a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatási és munkahelyigényeire is, nem csak egyéb ipartelepítő tényezőkre, mint a szállítási lehetőségekre, energia vagy nyersanyag lelőhelyekre. Ugyanígy a közlekedési fejlesztések során, a nemzetközi közlekedési folyosók kiépítését ott érdemes megkezdeni, ahol ez javítja egyes hazai periférikus, nehezen megközelíthető térségek elérhetőségét is, és csak később azokban a térségekben, ahol ilyen problémák nincsenek.

3.2.6 A célok elérését szolgáló területi kohéziós eszközök – térségi prioritások

Egy tervezési folyamat során nem csak **területi célokat**, hanem azok elérését szolgáló **területi eszközöket** is meg kell határozni a területi kohézió érvényesítése érdekében. Egy tervben megfogalmazott eszközök jelentik a terv végrehajtása során konkrétan megvalósított beavat-

kozásokat. E beavatkozásokat legtöbbször ágazatcsoportok szerint úgynevezett prioritásokba rendezik a tervekben.

Különösen a területi tervek esetében igaz, hogy elsősorban ne ágazatokra, hanem térségekre, **térségtípusokra készüljenek prioritások**. Az ilyen térségre irányuló prioritások több ágazati beavatkozással számolnak, megpróbálják kialakítani a különböző **ágazati beavatkozások közötti összhangot**, hogy a beavatkozások egymásra épüljenek, egymást erősítsék, így lényegesen hatékonyabban szolgálják a térség fejlesztési céljainak elérését, mint ha csak egymástól elszigetelt ágazati beavatkozásokat hajtánánk végre.

S. ábra: Területi alapon integrált prioritás

Forrás: Péti M. – Botka M. 2009

Egy térség társadalmi felzárkóztatásának célja a leghatékonyabban például olyan eszközökkel, azaz olyan **térségileg integrált komplex beavatkozásokkal** érhető el, ahol a lakhatás, a képzés és a foglalkoztatás biztosítása, valamint a káros szegregációs jelenségek felszámolása egyszerre történik meg, azt egy területi prioritás komplex projektjei támogatják. Így a célcsoportnak nem kell külön pályázatokat készítenie a lakhatásra, a képzésre vagy a munkahelyteremtésre, hiszen csak egyetlen ilyen projektlelem kudarca is az egész beavatkozást tenné értelmetlenné (a gyakorlatban az ilyen helyzetek sajnos gyakran előállnak).

3.2.7 Területi szemléletű pénzügyi tervezés

A tervek végrehajtásához szükséges **pénzügyi háttér** kialakításakor szintén szem előtt kell tartani a földrajzi szemléletet, akár ágazati, akár területi tervekről legyen szó. Ennek megfelelően a pénzügyi forrásokat célszerű területegységenként megbontani.

A tervek pénzügyi forrásainak tervezését nem csak **területi kimutatások** készítésére használhatjuk fel, hanem **bizonyos térségek preferálására** a végrehajtás során. Ezt el lehet érni azzal, hogy ha meghatározzuk, hogy az egy-egy prioritásra eső források minimálisan hány százalékát kell felhasználni bizonyos térségekben vagy térségtípusokban. (A programvégrehajtás felelőssége, hogy az így meghatározott irányszámot el is lehessen érni.)

A pénzügyi tervezéssel bizonyos térségekbe eső projekteket is előnyben részesíthetünk azáltal, hogy számukra **nagyobb támogatási hányadot** engedélyezünk. Klasszikus példája mindennek a hátrányos helyzetű térségek preferálása, melyek projektjeinek kisebb hányadban kell saját erőforrásokat felmutatni, a projektek finanszírozásának nagyobb része származhat egy-egy fejlesztési terv költségvetéséből, mint a nem ilyen térségekben megvalósuló projektek esetén.

3.2.8 Területi szemléletű végrehajtó intézményrendszer kialakítása

A végrehajtó intézményrendszer kialakítása során egyrészt a **döntéshozatalt**, másrészt a végrehajtás **operatív műveleteit** érdemes területi szempontok szerint szervezni.

A döntéshozó intézmények részéről a tervek **monitoring** bizottságát szükséges **területi szempontok szerint** tervezni. Az ágazati tervek monitoring bizottságában a területpolitikáért felelős kormányzati szerveknek, valamint a régióknak, továbbá az adott ágazat szempontjából különösen fontos térségek és települések képviselőinek biztosítani kell a tényleges részvételt és a valós egyeztetési mechanizmusokat. Fontos az is, hogy a tervek alapján az egyes támogatási döntéseket meghozó bizottságokban is legyenek a kormányzat területpolitikáját, a régiókat vagy más térségeket képviselő tagok.

A végrehajtást operatív módon szervező intézmények kialakítását is területi szemléletben javasolt szervezni. Ezeknek a pályázati kiírásokat készítő, a pályázatok bírálatát szervező, a projekt-fejlesztéseket szakmailag támogató és a pénzügyi kifizetéseket bonyolító intézményeknek az esetében fontos, hogy könnyen elérhetők legyenek. Ezt segítheti az elektronikus ügyintézés is, de a jó projekthez kell személyes konzultáció is, és ennek lehetőségét is hasonló hozzáférési esélyekkel kell biztosítani függetlenül attól, hogy a potenciális kedvezményezett a térség vagy az ország mely területén él.

Fontos, hogy a **végrehajtási és tanácsadói kapacitás** mellett álljon rendelkezésre egy térség vagy az ország területén egyenletes eloszlásban olyan **szakember állomány** is, mely képes az adott ágazattal kapcsolatos **számszerűsíthető és nem számszerűsíthető adatok gyűjtésére**. Ezek a szakemberek valós hozzáadott értéket produkálva be tudnak kapcsolódni az adott terv végrehajtásának értékelésébe, illetve a következő terv összeállításába, és megfelelő területi adatokat és információkat tudnak szolgáltatni.

3.2.9 Területi szemléletű tervezéskísérő eljárások kialakítása

A tervek **előzetes értékeléseiben** legyen külön szempont a területi kohézió érvényesítésének vizsgálata. A területi kohézió a fejlesztések általános horizontális célja, ezért minden tervezés során fennáll az elméleti lehetősége annak, hogy érvényesítse a területi kohéziót. A stratégiai környezeti vizsgálatok és egyéb a tervekhez kapcsolódó hatásvizsgálatok során nagyon fontos megvizsgálni az egyes tervek **térségenként eltérő hatásait** is.

Különösen az országos hatókörű ágazati tervek stratégiai környezeti vizsgálataiban során vizsgálni kell a tervek hatását az ország természetföldrajzi tájainak, tájtypusainak egymástól gyakran gyökeresen eltérő környezeti feltételeinek és tájökológiai szerkezetének függvényében is.

3.3 MIT TEHETNEK AZ ÁGAZATI SZAKPOLITIKÁK?

A Területi Agenda, és a legmagasabb szintű hazai területpolitikai dokumentum, az OTK is azt a megközelítést alkalmazza, hogy a területi kohézió nem valósítható meg egyetlen különálló szakpolitika keretei között, hanem az összes ágazati politika területi koordinációjának függvénye.

Elengedhetetlen tehát a szakpolitikák területi összehangolása, az egyes ágazatok „tértudatosá” válása, a területi szempontok integrálása minden egyes ágazati politikába, stratégiába és azok különböző területi szinteken való megvalósítása folyamán is. A Területi Agendában európai szinten és az OTK-ban hazai viszonylatban rögzített területi célok érvényesítéséhez szakterületenként megfogalmazhatóak azok a feladatok, melyek figyelembevétele a különböző fejlesztési területeken megvalósuló ágazati politikák számára megkerülhetetlen.

3.3.1 Befektetés-ösztönzés

A külföldi tőke-befektetések hozzáadott értéke a gazdasági teljesítmény tekintetében az EU új tagállamaiban a legjelentősebb. Ugyanakkor ezekben az országokban (köztük Magyarországon is) a kedvező hatások akkor érvényesülnek leginkább, ha a külföldi beruházások minél több szálon kapcsolódnak a helyi gazdasághoz, vállalkozásokhoz, és hazai beszállítói és értékesítési hálózatokat vesznek igénybe.

A rendszerváltás óta a hazai gazdaságpolitika alapelve lett, hogy a versenyképességet a tudástartalom növelésén keresztül kell erősíteni. Ezt a célt jellemzően horizontális stratégiák, keretintézkedések megalkotása segítette, az utóbbi időszakban azonban a tartós növekedési előnyt biztosító tudás- és technológia-, illetve K+F intenzív ágazatok igényei is előtérbe kerültek.

A helyi adottságokhoz illeszkedő beruházások, illetve azok tovaggyűrűző hatásai hosszú távon meghatározhatják a térség jövőjét, az ott élő emberek életszínvonalát. A befektetés-ösztönzés mint szakpolitika ezáltal számos úton-módon tudja befolyásolni a Területi Agendában kitűzött területi célok megvalósítását. A potenciális befektetők telephelyválasztását körültkintő,

tudatos előkészítéssel az adott térség adottságaihoz és igényeihez illeszkedő módon helyben, az összes érintett szereplő részvételével szükséges irányítani, koordinálni. Mindeközben az országos területi és területhasználati célok figyelembevétele elengedhetetlen (ez tartalmazza a térségi szemlélet megvalósítását éppúgy, mint például a barnamezős beruházások előnyben részesítését a zöldmezős beruházásokkal szemben).

A globális pénzügyi és gazdasági világválság következtében az ipar- és innováció-politikai intézkedések egyre hangsúlyosabbá válnak, az ország versenyképességi kihívásaihoz és komparatív előnyeihez illeszkedő kiemelt ágazati jövőképre és stratégiára van szükség. Magyarországon 2009. nyarán kerültek elfogadásra a járműipari, logisztikai, gyógyszeripari és biotechnológiai és IKT iparpolitikai akciótervek, stratégiai fejlesztéspolitikai dokumentumok. Mindezek kialakítása (felülvizsgálata) és megvalósítása folyamán a területi szemlélet alkalmazása kiemelt fontosságú.

A befektetés-ösztönzés során elengedhetetlen az alábbi területi dimenzióval is rendelkező üzenetek figyelembevétele:

- A térben (városrégióban, munkaerő-piaci vonzáskörzetekben való) gondolkodás, területi szemlélet erősítése alapfeltétel a beruházások tervezése, telephelyválasztásának elősegítése, és támogatások összehangolása során, és mindeközben szükséges az összes érintett részvétele a folyamat során, azaz elengedhetetlen a vállalkozók, munkaügyi központok, kamarák, egyéb döntéshozók és a lakosság, civil szervezetek bevonása, közös egyeztetések lefolytatása.
- Az állami beruházás-ösztönzés során előnyben kell részesíteni a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségeket és a fejletlenebb régiókat. Külön hangsúlyt kell helyezni a fejlesztési pólusokba irányuló tőkebefektetések ösztönzésére annak érdekében, hogy e fejlesztési pólusok gazdasági térszervező szerepet töltsenek be, és innovációs központként hozzájáruljanak az innováció térbeli terjedéséhez, fokozzák a vidéki központok népességmegtartó képességét.
- A régióorientált befektetésekre irányuló döntéseket a helyi adottságokra építve, helyi szereplők bevonásával kell meghozni. Mindeközben erősíteni kell a köz- és magánszféra együttműködését (PPP konstrukciók). Szükséges továbbá az infrastrukturális fejlesztések és a beruházási stratégiák összehangolása, melyek folyamán a közösségi, részvételi alapú tervezés erősítése elengedhetetlen. A Területi Agenda külön kiemeli a különböző méretű helyi önkormányzatok önkéntes társulásait közös marketing vagy a közös problémák kezelése céljából.
- Az ország fejlettebb északnyugati területein és a főváros környezetében elsősorban a nagy hozzáadott értéket teremtő, kvalifikált munkaerőt foglalkoztató gazdasági tevékenységek megtelepedését szükséges ösztönözni, míg a legválóságosabb helyzetű régiókban elsősorban a nagy foglalkoztatási hatású beruházások kívánatosak. Mindkét esetben elengedhetetlen a helyi adottságok figyelembevétele, valamint a beruházások minél több szálon való bekapcsolása a helyi gazdaságba.

- A külső és belső perifériák, elmaradott térségek felzárkóztatásának feltétele, hogy új erőforrásokat, elsősorban tőkét tudjanak szerezni. Erre a helyi adottságokra építkező, tudatos, térségspecifikus fejlesztéspolitika, koncentrált állami támogatáspolitikája alkalmazása, a helyi kezdeményezések ösztönzése, településközi együttműködések mellett nyílik lehetőség.
- Az ország egészében különösen előnyben kell részesíteni az anyag- és energiatakarékos, kis területigényű beruházásokat. A kiemelt térségek (Balaton térség, a Tisza-mente, a Duna-mente) a befektetés-ösztönzés szempontjából külön figyelmet, speciális „kezelést”, stratégiát igényelnek, mely elsősorban a természeti adottságok megőrzésével, fejlesztésével egyetemben megvalósuló fejlesztéspolitika révén nyilvánul meg.
- A városi és vidéki területek partnerségének szellemében (a város és térsége szintjén) közös beruházási stratégiákra van szükség. Városrégiós szinten közös döntéshozatal javasolt a befektetés-ösztönzés, telephelyválasztás, illetve ennek befolyásolása terén, hiszen a térrel való takarékos gazdálkodás (például a barnamezős beruházások előnyben részesítése a zöldmezős beruházásokkal szemben) közös érdek. A szabad (beépítetlen) területek „megújuló erőforrásként” is értelmezhetőek, ezek megtartása éppúgy része kell legyen egy integrált szemléletű fenntartható fejlesztési stratégiának, mint a klímabarát, zöld befektetések előnyben részesítése.
- A térségi szemlélet erősítése a klaszterek, ipari parkok tervezése, fejlesztése során is elengedhetetlen követelmény. Az érintett települések közös döntése legyen a befektetés-ösztönzés konkrét akcióinak megvalósítása, mely folyamán az együttműködés dominál a versengés felett. (Ennek megvalósításához éppúgy szükséges a központi támogatás- és adórendszer megfelelő átalakítása, mint a helyi szintű magatartásformák, szemlélet megfelelő formálása).
- A területi versenyképesség javításának egyik dimenziója a határon átnyúló közös beruházások, valamint a fejlesztési pólusok nemzetközi együttműködéseinek támogatása. A határon átnyúló együttműködések támogatása során kiemelten fontos az infrastrukturális fejlesztések és beruházás ösztönzés területi összehangolása, koordinálása. Magyarország határmenti térségei – az északnyugati országrész kivételével – többnyire elmaradott, alacsony társadalmi-gazdasági státuszúak, felzárkózásuk szempontjából kitörést jelenthet e földrajzi adottság, a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok revitalizálási lehetősége.
- A monostruktúrák gazdasági szerkezet helyi, térségi szinten a kockázat egyik válfaja, mely egyre hangsúlyosabbá válik a világ gazdaságban kialakult pénzügyi és gazdasági válság tükrében. Mindezek felerősítik a diverzifikált gazdaságfejlesztés szükségességét és az endogén típusú (belső erőforrásokra is építő) fejlesztéseket, melyre a befektetés-ösztönzés során is kiemelt hangsúlyt kell fektetni.

3.3.2 KKV politika

A mikro-, kis- és középvállalkozások (KKV) kiemelt szerepet játszanak a helyi, térségi gazdaság és társadalom működésében, jelentőségük a pénzügyi és gazdasági válság tükrében tovább növekedett. Az egyes térségek külső, külföldi beruházásoktól való függésének, sérülékenységének csökkentéséhez elengedhetetlen a térségi szemléletben megvalósított, helyi adottságokra és erőforrásokra építő KKV fejlesztési politika. A TA szellemében a legfőbb cél, hogy a KKV politika „általános” célkitűzései (mint például a KKV-k IKT alkalmazásának javítása, vállalkozói kultúra fejlesztése, KKV-k hálózati együttműködéseinek ösztönzése) területi, földrajzi szempontok szerint kerüljenek megfogalmazásra és megvalósításra.

- A magyar gazdaságfejlesztés nagy hiányossága a szinte kizárólagosan központosított működés, és a helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések hiányos eszköztára. Mindez egy sor kedvező gazdasági, tulajdonosi, pénzügyi kulturális vonás elterjedését megakadályozza. Ahol lehet, a gazdaságfejlesztést decentralizáltan, a helyi gazdasági szereplőkhöz közel, a helyi döntéshozókat érdekeltté téve kell megvalósítani. Jó példa lehet erre, ha helyi-térségi szerveződésű fejlesztési alapok létrejöttét ösztönözzük, melyek helyi felelősségben, tulajdonban vannak, visszaforgó rendszerben működve, alapvetően visszatérítendő támogatásokat nyújtanak, valamint a helyi tulajdonosi szemléletet erősítve a saját befektetéseket és beruházásokat is végeztetnek.
- A KKV-k tőkeellátottságának javítása az egyik legfontosabb célja a hazai KKV-szektor fejlesztésének, melyben kiemelt szerepet játszanak a regionális vállalkozásfejlesztési intézmények. A vállalkozásfejlesztési intézmények szerepének növelése segítheti a vállalkozási kultúra, hajlam javítását. Ezt ki kell, hogy egészítse a helybeliek vállalkozásindításának egyszerűsítése, ösztönzése. Szükség van továbbá olyan tréningek, képzések szervezésére, ahol speciális helyi ismereteket is oktatnak az általános vállalkozási, menedzsment témakörök mellett.
- A településhálózati sajátosságok figyelembevétele elengedhetetlen a differenciált KKV támogatási rendszer kiépítéséhez, hiszen a helyi adottságokhoz illeszkedő KKV támogatások, ösztönzők különösen a perifériákon, elmaradott térségekben gyakran a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés egyetlen útját jelenthetik, továbbá ezekben a térségekben a mikro- és KKV-k alapítása, fejlesztése hozzájárulhat a gazdaság kifehérítéséhez (a korábbi törvényen és adórendszeren kívüli gazdasági tevékenységek legalizálásához).
- A társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű térségek esetében erőteljesebb ösztönzésre van szükség a versenyképesség növelése, a vállalkozói kultúra fejlesztése érdekében. E térségekben kevesebb lehetőség van beszállítói hálózatok kialakítására, és az információs gazdaság, információs társadalom tekintetében is hátrányosabb a KKV-k pozíciója.
- A fejlesztési pólusok és regionális alcentrumok gazdasági húzóerejének a KKV-k tevékenységén keresztül is meg kell nyilvánulnia a gazdasági térszervező erő értelmében. Ehhez e térség-

gek esetében a beszállítói hálózatok, KKV-k közti együttműködések, klaszterek kialakítása, a KKV-kultúra, továbbá az innováció iránti adaptációs képesség erősítése a cél. Ennek eredményeként jöhet létre magas hozzáadott értéket termelő KKV-szektor.

- Több, speciális adottságokkal rendelkező térségtípus esetén is (agrár-térségek, magas arányú cigány népességű térségek, tanyás térségek) a felzárkózás egyik legfőbb esélyét a helyi, foglalkoztatást biztosító vállalkozások támogatása, ösztönzése képezi.
- A KKV együttműködések területi dimenzióit figyelembe véve kiemelten támogatandók a települési, vagy egyéb közigazgatási határon (akár országhatáron) átnyúló kezdeményezések. A város és környéke kapcsolatok erősítése érdekében kiemelendő a városrégiós szint, valamint a területi felzárkóztatás céljából különös hangsúlyt kell helyezni a kis és közepes településekre (kiemelten a helyben indított vállalkozásokra, a vállalkozási környezet javítására, a vállalkozás indítás megkönnyítésére, elősegítésére). Városrégiós szinten a KKV szféra bevonása elengedhetetlen a közös stratégiák kialakításába (beleértve a potenciális, leendő vállalkozókat is).
- A határmenti térségek számára a földrajzi elhelyezkedés lehetőséget kínál a KKV-k fejlesztése, pozícióerősítése szempontjából a hazai KKV-k szomszédos országokban való hosszú távú, tartós jelenléte révén. Ehhez a határon átnyúló együttműködések ösztönzése, közös fejlesztéspolitikai akciók lebonyolítása, kedvező vállalkozói feltételek biztosítása szükséges.
- A hazai településhálózat egyik legmeghatározóbb jellegzetessége, hogy a gazdasági fejlődés gócpontjait a nagy- illetve középvárosok adják. A kisvárosok, kistelepülések „jobb élıhetősége”, a gazdasági élet fellendítése, rosszabb esetben beindítása érdekében nagyobb állami szerepvállalás szükséges. Ez többlettámogatásban, magasabb támogatási ráta biztosításában, illetve a vállalkozások piacra jutási támogatásának, együttműködési, hálózatépítési képességének kiemelt finanszírozásában jelenhet meg, de nem pénzügyi ösztönzőkre (szemléletformálás, intézményépítés) is szükség van.
- A KKV-k kapcsolati hálójának kiépítése, javítása során a közszférával való együttműködés, a klaszterekben való aktív részvétel, valamint a nemzetközi hálózatokba való bekapcsolódás szükségessége emelhető ki. Ösztönözni kell a köz- és magánszféra együttműködésén alapuló projektek megvalósítását. A KKV-k hálózatosodásának egyik útja lehet a helyi értékláncok mentén való szerveződés, mely során a helyi őstermelők összefognak, és együttes erővel javítják a piacra jutásukat, mindeközben intenzív együttműködések alakítanak ki a szállítás, raktározás, feldolgozás és/vagy értékesítés terén aktív más vállalatokkal.
- Biztosítani kell a KKV-k számára az információszolgáltatást a vállalkozásfejlesztési intézmények szolgáltatásainak fejlesztése, illetve ezek elérhetőségének javítása révén. Továbbá az új információs és kommunikációs technológiák felhasználását, alkalmazását is fejleszteni kell a KKV-k körében. Ez kiterjed az IKT-hez való hozzáférés javítására építve, mint a szüksé-

ges tudás megszerzésére (szükséges tehát az infrastrukturális és képzési beruházások térbeli szemléletben történő megvalósítása). A KKV-k egymás közötti, térségen belüli kommunikációjának (B2B kommunikáció), valamint az e-szolgáltatások igénybe vételének elősegítése, ösztönzése egyes térségekben jelentős előrelépést jelenthet hatékonysági szempontból.

- A KKV fejlesztés során kiemelt szerepet kell kapjon a környezetbarát technológiák alkalmazásának elterjesztése, előnyben részesítése, az ún. „zöld KKV-k” ösztönzése. Ez utóbbiak jó lehetőséget kínálnak például a helyi rendszerek kialakítására, mint a szelektív hulladékgyűjtés és újrahasznosítás helyi megoldásaira, de a természeti értékek megfelelő védelem melletti hasznosítására is.

3.3.3 Innovációs politika

Napjainkban, az Európai Unióban több okból is központi téma az innováció és kutatás-fejlesztés jelentősége, támogatása. Egyrészt a versenyképesség növelése a közösség és az egyes országok szintjén is megkívánja az innovációs kapacitások bővítését, másrészt nagyon nagyok az eltérések az innovációs és K+F beruházások terén összeurópai viszonylatban. Ez utóbbi tekintetében különösen fontos, hogy az innovációs politikában számos lehetőség nyílik az eltérő területi szempontok, a helyi sajátosságok figyelembevételére, a területileg differenciált beavatkozások elősegíthetők a területi potenciálok kiaknázását.

Az Európai Unió területi helyzetét és perspektíváit elemző dokumentumban külön is kiemelésre került a regionális innovációs stratégiák szükségessége. Ezeknek hazai szintjén a Regionális Innovációs Ügynökségi hálózat aktív alakítója lehet, de országos ágazati szinten is szükséges a területi, földrajzi szempontok figyelembevétele.

- Magyarországon az intézményeken belüli és az intézmények közötti együttműködés gyakran messze nem optimális, és nem teszi lehetővé, hogy az egyes térségek (várostérségek, városhálózatok, tengelyek, régiók) tudáspotenciálját a lehető leghatékonyabban lehessen hasznosítani. Ezért a nemzetközi kapcsolatok kiépítése mellett célszerű a felsőoktatási és kutatóintézetek közötti kapcsolatokat egy térségen belül, sőt gyakran egy térségi intézményen belül is erősíteni.
- A K+F+I (kutatás, fejlesztés, innováció) szektor döntő mértékben Budapesten, és kisebb mértékben néhány nagy regionális szerepkörű városban (Szeged, Debrecen, Pécs) koncentrálódik. Törekedni kell az egyközpontúság oldására, a K+F szektor területi diverzifikációjára (kiemelten a Nyugat-Dunántúli, illetve az Észak-Magyarországi régió K+F terén történő megerősítésére), térszervező erejének megfelelő kihasználására.
- Az innovációs politikának kiemelten kell kezelnie Budapestet és agglomerációját, annak nemzetközi szerepe, és országosan kiemelkedő K+F és innovációs potenciálja miatt. A nemzetközi együttműködésekben rejlő lehetőségek optimális kihasználása érdekében kiemelten

szükséges a város és térsége, a városrégió szintű együttműködések erősítése. A nemzetközi kutatási együttműködések stratégiai jelentőséggel bírnak, de ezt a helyi adottságok figyelembevételével és a területi diverzifikáció célkitűzésének jegyében kell megvalósítani. Az innovációk létrehozását, valamint terjedését célzó és elősegítő nemzetközi együttműködések támogatása javasolt.

- Az innovációs központi szerepkör erősítése szükséges a vidéki nagyvárosokban, valamint az innováció térbeli terjedését és innováció alkalmazását szükséges elősegíteni, kiemelten a nagyvárosok környezetében. Ehhez célszerű a nagyobb innovációs beruházások, mint a tudásközpontok állami koordináció mentén történő kiépítése a fejlesztési pólusokban. Ezzel szemben a KKV-k támogatási rendszerét régiós szinten javasolt működtetni, hiszen azok a regionális szintű versenyképesség motorjaivá válhatnak. Ezt a decentralizációt azonban állami szintű ajánlásokkal kell hatékonyra és területfejlesztési szempontból elfogadhatóvá tenni. Az innováció térbeli terjedésére az állami szakpolitika csak akkor lehet hatással, ha összhangban van a régiók innovációs helyzetével és céljaival, továbbá az innováció terjedése a régiók koordinációjával megy végbe (tehát ha az államilag támogatott közvetítő intézmények, központok helyének kijelölését a régiók hajtják végre).
- Az európai kutatási infrastruktúrákba való illeszkedés országos érdek, ez azonban csak egy megfelelően (területileg többé-kevésbé kiegyenlítetten, legalábbis a hazai fejlesztési pólusok bevonásával) kialakított hazai kutatási infrastruktúra esetén valósítható meg. A nagy nemzetközi kutatási berendezésekhez való hozzáférés országos stratégiai érdek, ugyanakkor itt is cél, hogy ne egy szálon kötődjünk ezekhez, hanem minél sűrűbb kapcsolati háló alakuljon ki, mely lehetőleg területileg is diverzifikált, és a fővároson kívül más nagyvárosokat is bekapcsol.
- A külső és belső perifériákon, az elmaradott területeken, különösen azok térségi központjaiban, kiemelten szükséges a KKV-k felé ható innovációt közvetítő intézmények létrejöttét kormányzatilag támogatni, mivel ezekben a térségekben ezek nem, vagy csak késve jönnek létre.
- Területi alapú innovációs stratégiák kialakítására és megvalósítására van szükség: ezek olyan közös regionális innovációs stratégiák, melyek területi szemléletben készülnek és régióon belüli területi sokszínűségekre is építenek (ezáltal megvalósulhat helyi szinten a klaszterek, önkéntes társulások erősítése, ösztönzése és a városok tágabb környezetükkel való együttkezelése).
- Szükség van az innováció térbeli terjedését elősegítő klaszterek támogatására, ez mind helyi, mind országos léptékben növelheti a K+F+I kapacitásokat, és ezekbe az együttműködésekbe fokozottan be kell vonni a magánszférát, a profitorientált vállalkozásokat és kutatási intézeteket is.

3.3.4 Turizmuspolitika

A turizmus az elmúlt évtizedekben gazdasági részesedését tekintve Európa egyik vezető iparágává nőtte ki magát. Az Európai Unió területi helyzetét és perspektíváit elemző dokumentum külön kiemeli azonban, hogy a turizmus éppúgy a fejlődés hajtóereje lehet, mint (nem megfelelő menedzsment és szabályozás esetén) annak veszélyeztetője.

A turizmus földrajzi terekhez – régióhoz, térséghez, tájhoz és településhez – kötődik, fontos szerepe lehet a területi identitás erősítésében, a területi potenciálok, főképp a természeti és kulturális örökség kiaknázásában és fejlesztésében. A turisztikai termékelemeknek adott térségen belül kell összehangolt egységet alkotniuk. A turizmus hatékony fejlesztését, szervezését és működtetését ezért csak területi elven, decentralizált fejlesztéspolitikával támogatva lehet hatékonyan biztosítani. Célszerű, hogy ne csak a marketing, hanem a turizmusfejlesztés és tervezés is a térségi márkánévként is eladható földrajzi, illetve néprajzi tájakra, és ne adminisztratív egységekre szerveződjön.

- Fokozottan szükséges törekedni a területi koncentráció csökkentésére, a turisztikai forgalom területi szétterítésére, ezzel is támogatva a policentrikus fejlődést.
- A rurális térségekbe irányuló falusi-, öko- és aktív turizmusnak a népszerűsítése alapvető térségfejlesztést (is) szolgáló cél.
- Alapvető követelmény a vonzerők, szolgáltatások, a turisztikai infrastruktúra és a marketing térségileg összehangolt (adott esetben határon átnyúló), integrált rendszereinek megteremtése.
- Budapest és a Balaton esetében a turisztikai versenyképesség nemzetközi pozícionáláson alapuló megerősítése szükséges, valamint az, hogy a célterületekhez az ország többi térsége is együttműködésekkel keresztül kínálatával mind intenzívebben kapcsolódjon.
- Az országos, regionális és helyi jelentőségű turisztikai célterületek fejlesztése során kiemelten fontos a desztináció menedzsment szervezetek felállítása, tematikus, illetve térségi turisztikai hálózatok kialakítása.
- Gyógyüdülőhelyek esetében az egészségturisztikai és az egyéb idegenforgalmi kínálat térségileg összehangolt fejlesztése, valamint az egészségturizmus regionálisan összehangolt kínálati rendszerének, és a szolgáltatók együttműködését elősegítő klaszterek kialakítása elsődleges. A területi koordináció, összehangolás hangsúlyozása azért kiemelten fontos, hogy ne párhuzamos (kihasználatlan) kapacitások, hanem együttműködésen alapuló, diverzifikált és reális fizetőképes keresleten alapuló fejlesztések valósuljanak meg.
- A táji, természeti és kulturális értékekben gazdag, tanyás és aprófalvas (rurális) térségekben az értékek fenntartható módon történő kiaknázása elsődleges feladat. Ennek során főként az értékek (vonzerők) társadalom számára ismertté és hozzáférhetővé tétele, a tájidentitás és

táj-, illetve régióspecifikus jellegek erősítése szükséges. A kulturális turizmus, falusi turizmus, ökoturizmus, agroturizmus, a bor- és aktív turizmus kiemelten fejlesztendő. E térségekben a turisztikai funkciók megerősödése jól szolgálhatja a társadalmi-gazdasági megújulást, a helyi identitás erősödését és az elmaradott, illetve esetenként funkciójukat veszített térségek dinamizálását. Fontos azonban, hogy a fejlesztések olyan fenntartható turizmust ösztönözzenek, melynek hasznait – a helyi lakosok és a vendégek, üdülők közötti partnerségen alapulva – túlnyomórészt az ott élők élvezik.

- A határmenti térségek turisztikai fejlesztése során kiemelt feladat a kétoldali szakmai és kulturális kapcsolatok intenzívebbé tétele, közös térségi turisztikai kínálat kialakítása, valamint a közös marketing. A nemzeti kisebbségek által lakott térségekben kiemelten fontos a térségek, települések sokszínűségének kiaknázása, népi hagyományokra és egyedi kulturális értékekre építő alternatív örökség-turisztikai kínálat megteremtése (például térségi örökségközpontok).

3.3.5 Lakáspolitikai és építésügy

A területi folyamatok alakulása tekintetében összekapcsolódik a lakáshoz, otthonhoz jutás az esélyegyenlőséggel. A lakáspolitikai elemei, mindenekelőtt a lakásárak piaci alakulása, valamint a pénzügyi támogatások bizonyos területi folyamatokat, a migrációt, a települések fejlődését és belső átalakulását, a településrendszer egészének átrendeződését befolyásolhatnak. A lakáspolitikai területi elemei elsősorban helyi szinten fogalmazódnak meg, ezért a fejlesztési programokat települési, illetve városrégió szinten kell megvalósítani. A lakáspolitikai az életminőség javításán túl felelősséget kell vállaljon a környezeti fenntarthatóság megvalósításában is, így fontos szerepet kell kapjon az ökológiai struktúrák és kulturális értékek védelme. A fenntartható város egyik alapvető feladata, hogy biztosítsa lakóinak a stabil, harmonikus, egészséges életkörülményeket, melyhez a lakhatási feltételek is nagyban hozzájárulnak.

A lakáspolitikai számára az alábbi területi szempontból is releváns célok fogalmazhatók meg:

- A lakástámogatások rendszerében szükséges lenne az új építmények létrehozása, lakások építése helyett a felújítást ösztönözni. Az így megvalósítható anyag- és helytakarékos tevékenységek az OTK által bevezetett térhasználati elveknek is jobban megfelelnek. Mindemellett térségi szinten is érdemes differenciáltan kezelni a szabályozókat, mert a gazdag építészeti örökséggel (például tanyás, aprófalvas térségekben), vagy magas beépítettséggel (például üdülőkörzetekben) rendelkező térségekben a jelenleg érvényben lévő, új építmények létrehozását ösztönző szabályozók és támogatások jelentős károkat okozhatnak.
- A nagyobb városok térségeit élénk, dinamikus lakásépítés, valamint extenzív területhasználat és infrastrukturális lemaradások jellemzik. A policentrikus fejlődés érdekében a lakásépítés területi kontrollja, a túlzott beépítettség megakadályozása, az infrastrukturális beruházásokkal való összhang megteremtése a cél. A dinamikus lakásépítés korlátozásának egyik módja a használt lakások felújításának ösztönzése az új házak építésével szemben, így többek között

fenntartható az egyensúly a lakásépítés üteme és az infrastruktúra kiépülése között is. A fejlesztési pólusok lakásépítési helyzetének megoldását elősegítheti a helyi rendezési tervek összhangjának tényleges erősítése, koordinációja.

- A lakásprobléma megoldására szükséges a város és vidéke szintű tervezés kialakítása, így a városrégió szintű tervezés bevezetése a lakásprogramok terén. A városrégió szintű tervek alkalmazásával kezelhető hatékonyan a koordinálatlan városnövekedés a nagyvárosi térségekben, melyhez ugyancsak a rendezési tervek tényleges összehangolása, koordinációja szükséges.
- A hagyományos városi lakóterületek esetében a reurbanizáció folyamatát kell előtérbe helyezni („Vissza a városba”), ahol az épület- és lakásállományának felújítása, korszerűsítése és lepusztulásának megakadályozása a cél, mely kedvezően hat a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóságra. A korszerűsítések az épített környezet megóvásán túl a környezeti terhelést is csökkentik. A felújítások, fejlesztések elsősorban komplex rehabilitációs programok segítségével valósulhatnak meg hatékonyan. Ez nem jelentheti azonban a korábbi lakosság teljes kicserélődését, az alacsony státuszú slumok áthelyeződését a városok más pontjára vagy vidékre.
- A műszaki és társadalmi szempontból meglehetősen homogén városszerkezeti képződmények, a lakótelepek esetében kiemelt jelentőségűek a fenntarthatóság szempontjából az energiagazdálkodási programok, egyes esetekben a társadalmi kirekesztődés elleni, valamint a lakásfenntartási támogatási programok.
- A lakhatási költségek csökkentése érdekében elengedhetetlen a korszerűtlen távfűtési rendszer korszerűsítése, energiahatékonyságának növelése. A nagyvárosokban különösen fontos a lakáshoz jutás feltételeinek megteremtése, a lakástulajdon-szerzés mellett fontos a bérlakások építésének, szociális bérlakás-programok, fiatalok „fecskeházának” támogatása. Különös jelentőséggel bír – a gazdasági válság szempontjából is – a lakásmobilitás elősegítése, a bérlakás-rendszer fejlesztése.
- Azokban a térségekben, településeken, ahol a hátrányok halmozódása, társadalmi erózió mutatható ki, elsősorban a külső és belső perifériákon, elmaradott térségekben, illetve a nagyarányú cigány népességgel rendelkező területeken a szociális-egészségügyi követelményeknek nem megfelelő településrészek gyakran a korábban felszámolt telepék nyomán termelődtek újjá. Sok esetben telepesedésnek indultak hagyományos falusi lakóövezetek is, egész falvak lakáskörülményei váltak teletszerűvé. E problémák kezeléséhez átfogó szociálpolitikai és foglalkoztatási programok folytatása szükséges, nem oldható meg pusztán pénzügyi eszközökkel. A komplex probléma hatékony kezeléséhez a városokkal való együttműködés jelent megoldást, így város-vidék szintű fejlesztési programok szükségesek. Ezekben a programokban elengedhetetlen a lakosság, az ingatlanfejlesztők, az önkormányzatok, a civil- és szakmai szervezetek együttműködésének elősegítése.

- Az előregedő, elnéptelenedő falvak jelentős részében gyakorlatilag nincs lakásépítés, a meglévő lakásállomány pusztul. Itt elsősorban a település új funkciójának megtalálása szükséges, de nem kerülhető el a fenntartás és korszerűsítés minimális szinten történő megoldása sem.
- Kiemelt szerepet kell kapjon a fejlődés szempontjából többletértéknek tekintendő ökológiai struktúrák és kulturális értékek védelme a lakáspolitikai kialakításában, így ösztönözni kell az értékmegőrző fejlesztéseket.

3.3.6 Foglalkoztatáspolitikai

Bár egyes országok még élnek a munkaerőpiacuk védelmében tehető korlátozásokkal, az Európai Unió egyik legfontosabb vívmánya a munkaerő szabad áramlásának biztosítása. Az európai közös célkitűzések legfontosabb célja a foglalkoztatottság növelése, több és jobb munkahely megteremtése az európai térben. A közös európai célok területi vonatkozásai e tekintetben fokozottan jelentkezők, a Területi Agenda szempontjából is kiemelten fontosak. Ennek érdekében:

- A valós munkaerő-piaci vonzáskörzetekhez igazodó, várost és vonzáskörzetét együttesen kezelő, a települések együttműködésében megvalósítandó helyi foglalkoztatási stratégiákra van szükség, amelyek a közös munkaerőpiaci-rendszereket egységesként jelenítik meg, és kapcsolják be a regionális, nemzeti, illetve európai gazdasági vérkeringésbe.
- A város-vidék viszony harmonikus kezelése érdekében a foglalkoztatási problémákat integráltan, egységesen kell kezelni kistérségi szinten.
- A valós piaci helyzethez igazodó helyi foglalkoztatási stratégia megvalósítása érdekében szükséges a helyi gazdasági szereplők intenzív bevonása a tervezésbe.
- A helyi, térségi tervezésben kiemelt szereplőként kell megjeleníteni a munkaügyi központoknak, amelyek a foglalkoztatás terén átfogó információval rendelkeznek a helyi viszonyokról.

3.3.7 Szociálpolitika

Az európai folyamatok számos területi szociális problémát vetnek fel, amelyek jelentős része helyi kezelést igényel, de a problémák egyre több tagállamban, régióban, városban jelentkeznek, így szükséges az egységes európai fellépés azok megoldásában. Bár a területpolitika nem tartozik a Közösség hatáskörébe, azzal szoros összefüggésben a kohéziós politika célja a gazdasági kohézió mellett a társadalmi kohézió megteremtése, a szociálpolitika kérdésköre azonban szorosan összefügg a területpolitika céljaival.

- A nagyvárosi térségekben a szegregáció oldását, a társadalmi-gazdasági erózióval sújtott lakónegyedek revitalizálását a város és vidéke együttes kezelésével kell megoldani, hiszen a belvárosi szegény rétegek kiszorulása a városmagból a városkörnyékre a probléma áthelyezését,

nem megoldását szolgálja, vidékről ugyanakkor nehezebb ezen rétegeknek a társadalmi-gazdasági vérkeringésbe való visszakapcsolása.

- A társadalmi kirekesztés jelentős területi meghatározottsággal bír, gyakran a kirekesztett rétegek térben elkülönülnek, ami a társadalmi befogadás akadályává válik. A nagyvárosok belső területein a kirekesztett rétegek befogadásának problémájánál még súlyosabban jelentkezik a területi kirekesztés vidéki területeinek bekapcsolása. A társadalmi problémák megoldásának térségi, integrált megoldását ösztönözni kell annak érdekében, hogy a megyéken belül kialakuló területileg kirekesztett zárványok újra bekapcsolódjanak a társadalmi-gazdasági vérkeringésbe.
- A világgazdasági válság következményeként megerősödik annak veszélye, hogy a munkaerőpiacról újabb rétegek szorulnak ki, illetve a hazai hitelpiac helyzete miatt a szegénység nő, és a városokból kiszoruló rétegek újabb hulláma költözik ki vidékies térségekbe, ezért a szociálpolitika térségi koordinációja a foglalkoztatáspolitikával szoros összhangban kell, hogy megvalósuljon.

3.3.8 Oktatáspolitikai

Az oktatási lehetőségek nagyban befolyásolják egy térség szerepét az európai térben. Az oktatásnak fontos szerepe van abban, hogy egy térségben a megfelelő humán erőforrás a társadalmi-gazdasági-környezeti állapot fejlődéséhez rendelkezésre álljon. Fontos, hogy az oktatási szolgáltatásokhoz egyenlő eséllyel férjen hozzá a népesség, függetlenül attól, hogy milyen térségben, településen él. Ahhoz, hogy az oktatás valóban a helyi, térségi humán erőforrást gazdagítsa és ne az elvándorlást erősítse, szükséges, hogy a városokban elérhető közép- és felsőfokú képzési kínálat a valós helyi, térségi munkaerő-piaci igényekhez igazodjon. Ennek érdekében szükséges:

- A középiskolai ellátás szervezésekor a város és térségének együttes kezelése, hogy a valós munkaerő-piaci igényeknek és tanulólétszámhoz igazodjon az ellátás.
- A város-vidék szinten jelentkező térségi esélykülönbségek mérsékléséhez hozzátartozik a kollégiumi ellátás feltételrendszerének javítása is.
- A digitális írástudás fejlesztése, különös tekintettel a rossz elérhetőségű, elmaradott vidéki területeken annak érdekében, hogy a területileg hátrányos helyzetből adódó problémák kezelésére az információ-kommunikációs technikák lehetőséget adhassanak.
- A környezeti kockázatok helyi kezelésének elősegítése érdekében szükséges a környezeti nevelés megerősítése az iskolarendszerben, a tanulók számára szervezett helyi környezetvédelmi akciókkal.
- A helyi identitás és kötődés megerősítése érdekében a tananyagokban a helytörténeti, helyismereti tartalmak megjelenítése, továbbá a felelős helyi magatartásra nevelő állampolgári ismeretek és készségek beépítése, valamint a földrajzi/területi szemlélet erősítése az oktatásban.

- A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának a valós térségi munkaerő-piaci perspektívákhoz való igazítása szükséges.
- Az egyetemi nagyvárosokban az egyetem, a gazdaság és a helyi közigazgatás együttműködésének erősítésére van szükség.

3.3.9 Kulturális politika

Az Európai Unió egyik legfontosabb értéke a kulturális sokszínűség, mely az európai területi gondolkodásban fontos erőforrásként jelenik meg. A kulturális örökség fontos részét képezi egy térség területi potenciáljának, míg a művelődés, műveltség egy térség humán erőforrásának fontos tényezője. A művelődési lehetőségek továbbá nagyban befolyásolhatják egy térség humán erőforrás-megtartó képességét. A kulturális politikában a Területi Agenda vonatkozó célkitűzései az alábbiakban valósíthatók meg:

- A városok és vidékük kulturális örökségének együttes menedzsmentjét kell szorgalmazni, a kulturális örökségekben gazdag területek esetében hangsúlyozni kell az örökségvédelmet és az örökség hasznosítását a területi tervezésben. Mindez elősegítheti a helyi, térségi identitás megerősítését.
- Az új típusú kormányzási (governance) módszerek megerősítése érdekében a helyi kisebbségek (retorikai szinten túlmutató, valós) bevonása a tervezésbe elengedhetetlen ahhoz, hogy a sokszínűség európai értéke a lehető legnagyobb mértékben megjelenhessen a helyi tervezésben.
- A határmenti területeken a kulturális sokszínűség fontos érték és kiaknázható erőforrás is egyben, melyre a határon átnyúló együttműködésekben építeni kell.
- A művelődésben fontos a megfelelő intézményrendszer fenntartása és fejlesztése annak érdekében, hogy a művelődés terén is kialakuljanak a harmonikus város-vidék viszonyok, és a helyben elérhető kulturális kínálat a humán erőforrás fejlődését, illetve megtartását segítse elő.
- A hazai kulturális élet egyközpontúsága helyett szükség van valós alternatívákra, ellenpontokra, térségi kötődésű műhelyekre és körjük szerveződő vitákra. A jelentős, kritikus tömeget elérő kulturális központok (ilyenek lehetnének Magyarországon a pólusvárosok) kedvező esetben nem csak térségük kulturális életét szervezik, hanem országos és nemzetközi funkciókat is megjelenítenek. A decentralizációt nem csak a hazai, hanem a határon túli magyar nyelvű közösségek jelentősebb központjainak fejlesztése révén is szorgalmazni kell.

3.3.10 Egészségpolitika

A magyar régiók az egészségi állapot tekintetében Európában igen kedvezőtlen helyzetben vannak. Mindez amellett, hogy a társadalmi esélyegyenlőség szempontjából fontos kihívás, a helyi, térségi humán erőforrás szempontjából is hátrányos helyzetet jelent, ami a térségi versenyké-

pességet is rontja. A Területi Agenda végrehajtásának szempontjából az egészségpolitika számára fontos teendők a következők:

- A megelőzés erősítése érdekében fontos a társadalom egészségnevelése. Ez magában kell, hogy foglalja a helyi gazdálkodásból származó, egészséges élelmiszereken alapuló helyes táplálkozást, valamint a mozgásgazdag életmódot. Fontos, hogy az egészséges helyi élelmiszerek és a sportolási, rekreációs szolgáltatásokra megfelelő igény és kereslet alakuljon ki, melyben az egészségnevelésnek kiemelt szerepe van.
- Az ellátórendszer szervezésének tükröznie kell a településhálózati sajátosságokat, ügyelve arra, hogy a szolgáltatásokhoz való hozzáférés minden társadalmi csoport és terület számára biztosítva legyen.
- Az alapellátás a megelőzésben, az egészségi állapot javításában központi szerepet tölt be, ezért nagyon fontos a helyi, illetve térségi humán erőforrás szempontjából, de jelentős szerepe van európai viszonylatban is a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásában.
- A szakorvosi ellátás szervezésénél ügyelni kell a vonzáskörzeti viszonyokra, város és térsége ellátásának megszervezése integrált megközelítést igényel. Javítani kell annak kisebb településekről történő elérhetőségét is, melyet segíthet szakorvosi szűrőbuszok üzemeltetése, különösen az előrejelzett térségekben.
- A kockázatkezelés szempontjából kiemelkedően fontos a sürgősségi ellátás településhálózathoz igazodó kialakítása, a mentőhálózat fejlesztése. Amennyiben a sürgősségi ellátás és a mentőhálózat a határon átnyúlóan oldható meg a leghatékonyabb módon, úgy segíteni kell ennek infrastrukturális, intézményi és jogi feltételeit.
- A policentrikusság erősítése érdekében a progresszivitási szint figyelembevételével mellett szükséges az egészségügyi ellátórendszer és az egészségipar komplex, egymásra épülő fejlesztésének összehangolt tervezése és olyan centrumok kialakítása, amelyek igen magas technológiai színvonalú szolgáltatásokat, korszerű diagnosztikai eljárásokat és ellátási formákat tehetnek elérhetővé Budapesten kívül is.
- A magyarországi városok és térségeik humán erőforrás-ellátottságának fontos meghatározója az ellátórendszer és az ahhoz kapcsolódó szakember-ellátottság. Komoly veszélyt jelent a magyar városok és az ellátórendszer számára a konvertálható tudással rendelkező egészségügyi szakemberek agyelszívása, azaz az elvándorlás a fejlettebb nyugat-európai régiók felé. A migráció mérsékléséhez szükséges a vonzó orvosi és ápolói életpályamodell kialakítása.

3.3.11 Informatika-hírközlési politika

Napjaink információs és tudás alapú gazdaságában, társadalmában az IKT szerepe rendkívül kiemelkedő a térben kiegyensúlyozott, policentrikus fejlődés elősegítése terén. Jó példa lehet

erre, hogy a város-vidék kapcsolatot minőségileg átformálhatja a távmunka, vagy az e-közigazgatás elterjedése az ingázási és közlekedési szükségletek csökkentésével. Mindezek érvényesüléséhez azonban szükséges az IKT infrastruktúrához való hozzáférés és esélyegyenlőség megteremtése, elősegítése, valamint a kapcsolódó tudás és készségek fejlesztése a digitális írástudás elterjesztése a területi szempontok, különbségek figyelembevételével, az alábbi prioritások mentén:

- IKT-hoz kapcsolódó infrastruktúra és tudás tekintetében egyenlő esélyeket kell biztosítani az ország egész területén, ehhez szükséges az IKT térbeli terjedését korlátozó tényezők semlegesítése. A többközpontú fejlődés jegyében erősíteni kell az alközpontokat úgy, hogy az IKT tekintetében is valós központi szerepet töltsenek be térségükben.
- A fejlesztési pólusok, tudásközpontok és térben koncentrálódó vállalati együttműködések (ipari parkok, klaszterek) esetében az IKT ellátottság javítása, IKT alkalmazások fejlesztése hangsúlyozandó. A gazdasági versenyképesség fontos tényezője – az információs társadalom szempontjából – a hatékonyan fejlesztett és alkalmazott digitális tartalom és információ, illetve az ehhez kapcsolódó szolgáltatások igénybevétele. A regionális tudásbázisok erősítéséhez járulhat hozzá a tartalom- és szolgáltatás fejlesztések során a fejlesztési pólusok (melyek egyben tudásközpontok is) figyelembevétele, illetve prioritálása, így azok hatékonyabban dinamizálhatják, szolgálhatják ki elektronikusan környezetüket.
- A fejlett hálózati és infokommunikációs infrastruktúra, a tartalom és szolgáltatások magas színvonala egyes térségekben, illetve településtípusokban piaci alapokon sokkal később, vagy egyáltalán nem alakul ki. Az ágazati fejlesztéseknél a támogatási kritériumrendszernek előnyben kell részesítenie az ilyen típusú térségeket és településeket. A területi felzárkózást elősegítve a külső és belső perifériákban, elmaradott térségekben, egyes speciális adottságú térségtípusok esetében, és a kisebb népességszámú településeknél (15000 fő alatti) kiemelt prioritás kell legyen: az IKT-hoz kapcsolódó infrastruktúrák (biztonságos, szélessávú hozzáférés), továbbá az infokommunikációs technológiák használatához szükséges készségek (digitális írástudás) fejlesztése.
- Községi hozzáférési pontokat kell biztosítani a legelmaradottabb településeken, térségekben és kiemelten a 3000 fő alatti településeken (de ez hasonlóan releváns téma a nagyobb városok hátrányos helyzetű, szegregálódó városrészei esetében), továbbá az IKT használatát speciális helyi képességekkel is elő kell segíteni a digitális írástudás növelése céljából.
- A vidéki közigazgatás, önkormányzatok esetében általánosságban az IKT, és különösen a szélessávú internet használatának kiterjesztése, honlap (tartalom-) fejlesztések, e-közigazgatás erősítése jelentik a prioritásokat.
- A területirányításhoz kapcsolódó informatikai rendszerekben be kell vezetni a térinformatikai alkalmazásokat. Ez szolgálja a polgárbarát, hatékonyabb e-közigazgatást, valamint segít

heti a különböző ágazati igazgatási adatok, környezeti, társadalmi, gazdasági statisztikai adatok egységes, területi alapú integrációját.

- A határon átnyúló IKT alapú együttműködések ösztönzése, javítása általános cél, de különösen kiemelhető a transz-európai kockázatmenedzsment elősegítése, hatékonyságának, területi koordinációjának javítása, valamint az ökológiai struktúrák és a kulturális értékek védelme, területi integráltságának megerősítése céljából az IKT által nyújtott lehetőségek kihasználásának támogatása.

3.3.12 Közlekedéspolitika

A Területi Agenda hangsúlyozza, hogy az elérhetőség és a hozzáférhetőség kulcsfontosságú tényezők a gazdasági fejlődés tekintetében minden európai régióban. Az európai integrálódás és a policentrikus fejlődés szempontjából fontos a nemzetközi hálózatok fejlesztése, ugyanakkor az országon belüli kapcsolatok is kiemelt szerepet kell kapjanak. Az elérhetőség javítása mellett azonban törekedni kell a környezetbarát közlekedési módok használatának ösztönzésére. A területi felzárkózás elősegítése, a területi versenyképesség, valamint az életminőség egyenlőtlenségeinek mérséklése érdekében a különböző térségi szinteken eltérő fejlesztéseket kell alkalmazni, azonban minden szinten prioritás az elérhetőség javítása.

- A Területi Agenda szellemében szükséges a makroregionális szint figyelembevétele, és hazánk európai léptékű elérhetőségének javítása. A nagytérségi elérhetőség javítása érdekében különösen fontos a transzverzális irányú úthálózat fejlesztése a dunántúli és alföldi régiók, illetve az ország északi és déli részei között, valamint határon átnyúló dimenzióban is.
- Nagytérségi szinten prioritást élvez a régiók belső elérhetőségének javítása, valamint a meglévő közúthálózat szakszerű karbantartása.
- Megyei, kistérségi szinten legfontosabb a megyeszékhelyek, illetve kistérség központok elérhetőségének javítása, elkerülő-, tehermentesítő utakkal.
- Települési szinten időszerű, hogy a zsáktelepülések (ahol indokolt) még hiányzó – hálózati kapcsolatait megteremtő – összekötő útjai megépüljenek.
- Célszerű felülvizsgálni az országban meglévő több tízezer kilométernyi földút-hálózat szerepét, melyek kedvező átjárhatóságot és megközelíthetőséget biztosíthatnának a vidék települései között.
- A város és vidéke elérhetőségi viszonyainak javítása a helyi adottságok és a környezeti fenntarthatóság figyelembevételével elkészített helyi közlekedésfejlesztési stratégiát tesz szükségessé.
- Az egyéni motorizált közlekedés helyett a fenntartható közlekedési formák használatának ösztönzése a cél (közösségi, alternatív és egyéni nem motorizált közlekedési formák). Ilyen

egyéni nem motorizált közlekedési forma, a kerékpár használatának elősegítése esetében a regionális szinten megvalósuló kerékpárúthálózat-fejlesztést célszerű komplex, integrált fejlesztés részeként (turizmus, marketing) megvalósítani. A turisztikai jelentőség mellett kiemelkedik az összekötő, helyettesítő szerep is, ugyanis azokban a kistelepülésekben, ahol a helyi és a helyközi közlekedés megoldása közösségi közlekedéssel finanszírozási problémák miatt nehézkes, a kerékpárút-hálózat fejlesztése jelenthet megoldást.

- A helyi és helyközi közösségi közlekedés javítása, fejlesztése a környezetbarát közlekedési módok előtérbe helyezésével, ahol lehetséges, a közösségi közlekedési igények kötött pályás közlekedés felé orientálása elsőbbséget élvez. A kombinált közlekedési módok speciális feltételeinek megteremtésével (terminálok építése, vasúti járművek beszerzése, az ún. bi- és trimodális logisztikai központok hálózatának kialakítása) a vasúti áruszállítás kedvezőtlen helyzetének javítása.
- A nagyvárosok és agglomerációs gyűrűjük között megvalósítandó fejlesztés: a közösségi közlekedési módok átjárhatóságának biztosítása.

3.3.13 Energiapolitika

Az állam elvi irányítási, orientálási és szabályozási feladatokat tölt be a privatizált energiagazdálkodók körében, a társadalom energiaellátása érdekében viszont kifejezetten szabályozó szerepet lát el országszerte. Az állam a fogyasztói árak befolyásolásával az energiaágazaton keresztül hozzájárul az esélyegyenlőség javításához és a térszerkezet alakításához, mellyel különösen a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű térségekben élők helyzetét javítja.

Az energiaimport-függőség mérséklése és a klímaváltozás okozta környezeti hatások miatt szükséges az energiafelhasználás diverzifikációja, ami elsősorban – a helyi adottságokra alapozva – a megújuló energiaforrások nagyobb mértékű felhasználásával érhető el.

Az energiapolitika tekintetében a következő területi szempontból releváns prioritások figyelembevétele szükséges:

- A 2008-as vállalás alapján a villamosenergia-felhasználáson belüli, a megújuló energiaforrásokból termelt villamos energia részarányát 13%-ra kell növelni 2020-ra. A megújuló energiatermelés során azonban kiemelt figyelmet érdemel a területi szempontú mérlegelés, az ökoszisztéma egyensúlya érdekében rendkívül körültekintően, a helyi adottságoknak megfelelően kell kialakítani a termelést és felhasználást.
- EU-követelményként valamennyi régióban el kell végezni a megújuló energiaforrások mennyiségi és szerkezeti felmérését, és meg kell tervezni az alkalmazás menetrendjét, melynek kapcsolódása a környezetvédelmi és agrárfejlesztési elképzelésekhez – a szociálpolitikai, foglalkoztatáspolitikai és vidékfejlesztési szempontok figyelembevételével –

mindenképpen indokolt. Mindeközben a régió belüli különbségeket és a fenntarthatósági szempontokat, az országos területi és területhasználati célokat különösképpen figyelembe kell venni.

- A megújuló energiafelhasználás egyes térségi elvek betartása nélkül gyakran nem fenntartható. A hazai gyakorlatban előfordul, hogy a helyi-térségi adottságoktól teljesen független megújuló energiaforrások kerülnek felhasználásra, melyeket sokszor jelentős távolságból, nagy környezetterheléssel kell odaszállítani. Az ilyen vitathatóan fenntartható beruházások nemegyszer ártámogatásban vagy fejlesztési célú állami támogatásokban részesülnek. Ezért a megfelelő megújuló energiára épülő fejlesztések esetében mindig a térségen belül keletkezett megújuló energiaforrásokat kell hasznosítani. Továbbá törekedni kell az adott térségben jelentős potenciállal rendelkező megújuló energiák kiaknázására (nagyüzemi mezőgazdasági területeken mezőgazdasági melléktermékek, kedvező széljárás esetén szélenergia, erdős területeken erdei melléktermék stb.).
- Az energetikai célú növénytermesztés elterjesztésének felgyorsítására, a mezőgazdasági melléktermékek energetikai célú felhasználási módszerének kidolgozására, és az erdőtelepítésekkel növekvő erdei biomasszában lévő lehetőségek további kiaknázására helyezendő a hangsúly, a háttér infrastruktúrákkal egyetemben. Fontos azonban megjegyezni, hogy az energetikai célú növények termesztése csak helyi sajátosságok és ökológiai szempontok figyelembevételével javasolható, úgy hogy az ne szorítsa háttérbe az élelmiszertermelést, ne vegye át az erdőgazdálkodás területeit, és ne alakuljanak ki monokultúras térségek.
- A régiók részesítsék előnyben azokat a megújuló energiaforrásokra (például termálvizek) épülő fejlesztéseket, melyek egyéb környezeti állapot javulást is eredményeznek. Az ország alföldi részein található tanyás térségek megújuló energiaforrással történő ellátása kiemelt feladat. Továbbra is támogatni szükséges a lakás- és házfelújítási programokat az energiahatékonyság, energia-megtakarítás fokozása érdekében.
- Az energiafüggőség és a környezetvédelem szempontjából fontos az önellátó, helyben záródó rendszerek kialakításának elősegítése, a helyi szintű és a nagyobb léptékű területi szinteken is. Saját térségi energiarendszerek kialakításával elkerülhetők a negatív externáliák, melyek az esetleges környezetbarát energiatermelés során egy másik térségben hátrányként jelentkeznek.
- A megfelelő megújuló energiára épülő fejlesztések esetében mindig a térségen belül keletkezett megújuló energiaforrásokat kell hasznosítani. Továbbá törekedni kell az adott térségben jelentős potenciállal rendelkező megújuló energiák kiaknázására (például nagyüzemi mezőgazdasági területeken mezőgazdasági melléktermékek, kedvező széljárás esetén szélenergia, erdős területeken erdei melléktermék).

3.3.14 Agrárpolitika

Az agrárgazat tudatos alakítása fejlesztési, támogatási, illetve szabályozási eszközök révén számottevően hozzájárulhat a Területi Agendában megfogalmazott területi kohézió érvényesüléséhez. Az agrárpolitika a területhasználat, termékszerkezet, az értékesítési láncok és a gazdasági, társadalmi és kulturális funkciók hangsúlyainak térben szelektív alakításával és területi szervezéssel tudja ezt elősegíteni. A különböző tértípusokban eltérő megoldásokra van szükség a kiegyensúlyozott területi fejlődés támogatásához. Ez **tér-érzékeny stratégiai gondolkodást** követel meg. A nagyobb városok körüli területeken az értékesítési láncokban a városi fogyasztópiac és a térség termelői közötti kapcsolatokat kell erősíteni helyi márkák, minőségbiztosítás, stb. megteremtésével, míg az erdőgazdálkodásban a rekreációs, kulturális funkcióknak kell határozottan helyet adni, minden esetben biztosítani a térség társadalma számára a maximális közösségi használatot. A társadalmi-gazdasági tekintetben leszakadó területeken kaphatnak az agrártámogatásokban nagyobb szerepet a szociális szempontok, azonban itt is a diverzifikáció, az egyoldalú agrárjelleg oldása kell, hogy legyen az elsődleges cél. A turisztikai területeken a termelők közvetlen értékesítési lehetőségeinek kell teret biztosítani a táj jellemző termékek ösztönzésével. A táji értékekben gazdag területeken a tájapolást szolgáló gazdálkodást, illetve általánosságban is az ökológiai szempontú termeléstámogatást szükséges erősíteni.

A hazai agrárium problémái, a vidékies térségi struktúrák harmóniájának hiánya (szociális, demográfiai, gazdasági téren) jelentős mértékben közös, a területi fejlődésbe ágyazottan szervezett fejlesztésekkel orvosolhatók. Indokolt az agrár- és vidékfejlesztési politika minél szorosabb összekapcsolása, az agrárforrások minél nagyobb részének integrált vidékfejlesztési célokra fordítása. Az Európai Unióban is erősödik ez a trend, az agrárpolitika megújításával kapcsolatos vitákban egyre gyakrabban előtérbe kerülnek a területi dimenziók, vidékfejlesztési törekvések. A területi, földrajzi szempontokat figyelembe véve, a helyi adottságokhoz illeszkedő fejlesztési stratégiákra van szükség, melyek hozzájárulnak a vidékies térségek felzárkóztatásához, elősegítik azok szerkezetátalakítását és fenntartható tájközpontú fejlődést tesznek lehetővé.

- Az adottságokhoz illeszkedő optimális tájhasználat, a biodiverzitás és a tájökológiai változatosság (mozaikosság) megőrzése érdekében szükséges az agrárgazdaság multifunkcionális jellegének a helyi környezeti fenntarthatóság megteremtésében betöltött szerepének fokozása, a környezetkímélő technológiák használatának, a biomassa mint megújuló energiaforrás hasznosításának erősítésével.
- A policentrikus, térben kiegyenlített fejlődés irányába való elmozdulás alapfeltétele a vidéki központok megerősítése, valamint a vidékies területek helyi adottságoknak megfelelő fejlesztése. További kulcs tényező az agrár- és a vidékfejlesztés összehangolása, minél erőteljesebb koordinációja, ideális esetben integrálása. Erősítendő a vidékfejlesztési programozás decentralizációja, lehetővé kell tenni, hogy a jövőben a változatos hazai természeti és társadalmi-gazdasági adottságokhoz jobban illeszkedő regionális vidékfejlesztési programok készülhessenek.

- Integrált vidékfejlesztési programokra van szükség, amelyek beépülnek a területi tervezés rendszerébe integrálódva. Ez különösen jelentős egyrészt a városi-vidéki területek viszonylatában, a város-vidék partnerség erősítése céljából, ahol a város mint a környezetében előállított mezőgazdasági termékek felvevő piaca lép fel. Az agrár- és vidékfejlesztési stratégiák esetében a városrégió területi egysége kell képezze a területi gondolkodás kiinduló pontját. Az integrált vidékfejlesztési programok az aprófalvakban, tanyás térségekben is kiemelkedő fontosságúak, hiszen a gazdasági diverzifikáció, a helyi adottságokhoz illeszkedő humánerőforrás-fejlesztés és a településmegújítás által hozzájárulhatnak a belső erőforrások és a gazdaság dinamizálásához, a népesség megtartásához és az életminőség javításához.
- A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv zonális törekvéseit is integráló regionális jellegű, a területfejlesztési politika kiemelt térségeinek fejlesztési programjaiba illeszkedő speciális környezet- és tájgazdálkodási programok kidolgozása és megvalósítása szükséges.
- Kifejezetten a gazdasági válság tükrében a vidéki és elmaradott területeken kulcsfontosságú a vertikális integrációk ösztönzése a feldolgozás, felvásárlás, tárolás és raktározás területi koncentrációjának kiegyenlítettebbé tételével, termékpályák kialakításával. Az önellátástól és az östermeléstől az értéklánc magasabb szintjei irányába való fokozatos elmozdulás elősegítése javasolt: a helyi termékek, helyi márkák, helyi piacok erősítése, valamint a raktározás, szállítás, feldolgozás támogatása, piacra jutás megkönnyítése.
- A tájegységenként diverzifikált agrárgazdaság kialakítása érdekében szükséges tájspecifikus minőségi termékek, valamint a földrajzi áruvédjeggyel, egyéb minőségi tanúsítvánnyal rendelkező egyedi termékek, továbbá a hungarikumok előállításának és értékesítési csatornáinak fejlesztése. Alternatív, fajlagosan nagyobb jövedelemtermelő képességű bio-, illetve ökotermesztés és termékeit feldolgozó kis üzemek támogatása.
- A szállítási költségek és a szállítás környezeti terheinek minimalizálása céljából ösztönzendő a helyi piac ellátására fókuszálás, valamint a helyi központok elérhetőségének biztosítása, javítása.
- A helyi vállalkozások hálózatba szerveződése, együttműködése további hatékonyságjavulást eredményezhet az agrárgazdaságban is, e célból kiemelten támogatandóak a „vidéki” vagy agrárklaszterek (például a biotermékek előállítóinak, értékesítőinek klaszterbe tömörülése), az agrárinnovációk létrehozását és elterjesztését célzó együttműködések, valamint ezek térbeli szerveződése elősegítendő.
- A terület- és földhasználatot igazítani kell a termőhelyi adottságokhoz, különös tekintettel egy racionálisabb birtokstruktúra kialakításának lehetőségére, valamint a településszerkezeti sajátosságokra (például tanyás gazdálkodás). A hagyományos termelési módok, mezőgazdasági termékek, és a hagyományos életmód értéként való megőrzése európai és hazai, helyi szinten is hozzáadott értéként jelenik meg a természeti és kulturális örökség védelme tekintetében.

- Az erdők helyi adottságokhoz illő, komplex megközelítésű, az erdőtelepítésen túlmutató használatát (szociális, rekreációs, esztétikai, erdőgazdasági) is szorgalmazni kell. Városregiók szinten különösen hangsúlyozandó a szabadidős, rekreációs funkciók biztosítása, míg a természet értékek védelme és a klímaváltozás hatásainak menedzselése tekintetében az erdők ökológiai funkcióinak fenntartása, megerősítése szükséges.
- A társadalmi tudatosság és a térségi identitás a vidékies és az agrártérségek fejlődésének hajtóerői lehetnek, ehhez elengedhetetlen a (például LEADER típusú) közösségfejlesztés, participatív tervezés megerősítése. A helyi tervezésben, fejlesztésekben történő közösségi részvétel erősítésének feltétele a megfelelő helyi szakemberhálózat biztosítása, fejlesztése (például vidékfejlesztési menedzser és falugazdász-hálózat).
- Az IKT felhasználása (a termelési módok modernizálása, automatizálása, távvezérléses rendszerek kialakítása) hatványozottan javíthatja az agrárgazdaság hatékonyságát, versenyképességét, ezáltal hozzájárulhat a vidékies térségek felzárkóztatásához.
- A klímaváltozás tükrében fokozottan támogatandó a megújuló energiaforrások, környezetbarát termelési, feldolgozási és egyéb módszerek alkalmazása az agrárgazdaságban. Kiemelkedő jelentőségű azonban mindeközben a térben gondolkodás, tértudatos szervezés, a helyi adottságok és a tágan értelmezett fenntarthatósági szempontok figyelembevétele (például az energetikai célú növények termesztése csak helyi sajátosságok és ökológiai szempontok figyelembevétele mellett javasolható, úgy hogy az ne szorítsa háttérbe az élelmiszertermelést, ne vegye át az erdőgazdálkodás területeit, és ne alakuljanak ki monokultúras térségek).

3.3.15 Környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás

A rendelkezésre álló környezeti és természeti javak eltérő minősége és mennyisége, a természeti értékek területi védettsége meghatározza, hogy egy-egy térség milyen előnyökkel és hátrányokkal kapcsolódhat be a piaci folyamatokba. Az életminőséget jelentős mértékben befolyásolja a lakókörnyezet és a természeti környezet állapota. A környezetbarát infrastruktúra fejlesztése elősegíti az épített környezet komfortosabbá tételét, a természeti környezet védelmét, ezáltal hozzájárul a lakosság egészségi állapotának, életminőségének javulásához, a társadalmi-területi különbségek mérsékléséhez. A nemzetközi integráció során nagy szerepe van a határmenti térségek közötti környezeti, természetvédelmi és vízügyi együttműködéseknek, amelyek hozzájárulnak a Kárpát-medence integrált fejlődéséhez, a környezeti katasztrófák megelőzéséhez, a közös civil kezdeményezéseken keresztül a kultúrák együttműködéséhez.

A fenntartható térségfejlődés ösztönzése érdekében a természetvédelem terén fokozottan szükséges a biológiai fajvédelem és biodiverzitás szempontja mellett a táji, tájökológiai szemlélet erősítése, a természeti elemek térbeli rendszerét megjelenítő tájak mint terület-specifikus értékek védelme, a tájvédelmi körzetek körének bővítése. A Nemzeti Parkok működtetése és fejlesztése során az érintett régió(k) intézményeivel szoros partnerség megvalósítása szükséges.

A regionális és ágazati tervekben, programokban különös hangsúlyt kell fektetni a sajátos adottságú térségtípusok speciális fejlesztésére. A tervek és programok stratégiai környezeti vizsgálatánál hangsúlyosan kell figyelembe venni a térségek egyedi sajátosságából következő eltérő társadalmi, gazdasági és környezeti adottságait, eltartókéességüket és a hatásokkal szembeni eltérő érzékenységüket. A TA hazai végrehajtása tekintetében szükséges:

- A policentrikus városhálózat érdekében a fejlesztési pólusok és regionális alközpontok környezeti infrastruktúrájának fejlesztése, a környezet védelmét szolgáló közművekre való lakossági rácsatlakozások ösztönzése, a tömegközlekedés fejlesztése, a városrehabilitáció és a városi környezetminőség javítása, a környezetbarát energiatermelő rendszerek elterjesztése. A fejlesztési pólusokat összekötő tengelyek mentén a levegőtisztaság-védelmi, zajvédelmi, természetvédelmi szempontok kiemelt figyelembevétele az úthálózat-fejlesztés és közlekedésfejlesztés során.
- A nagyobb városok körül szerveződő agglomerációkban és agglomerálódó térségekben az ökológiailag fontos, településeket és településrészeket elválasztó zöldfelületi rendszer és e rendszer elemeinek helyet adó zöldterületek védelme és fejlesztése, a terjeszkedő jellegű területfoglalás korlátozása, a közlekedési rendszerek összehangolása, a közlekedés káros hatásainak csökkentése, a környezeti infrastruktúrák fejlesztése, a helyi védettségű területek zavartalanságának biztosítása és a beruházásoknál a környezeti szempontok kiemelt figyelembevétele, a zöldmezős beruházások korlátozása.
- A vidékies térségekben a fenntartható tájhasználat kialakítása érdekében a természetvédelemmel összhangban lévő mező- és erdőgazdasági termelés feltételeinek megteremtése, a táj-esztétikai és tájökológiai szempontok érvényesítése, az őshonos fajok telepítésének és tartásának ösztönzése, az erdőterületek természetességének javítása, a helyi értékeket hasznosító és táji adottságokhoz igazodó hagyományos és környezetbarát gazdálkodási módok felélesztése és elterjesztése.
- A tanyás térségekben a gazdasági, társadalmi, környezeti állapot felmérése, a megújuló erőforrásokra alapozott egyedi megoldású, alapvető infrastruktúrák költséghatékony és környezeti szempontból előnyös és indokolt kiépítése. A táji adottságokhoz igazodó környezetbarát gazdálkodási módok elterjesztése és ezek technikai és technológiai feltételeinek biztosítása.
- Az elmaradott, zömmel aprófalvas térségekben a lakosság helyben maradását biztosító, a helyi adottságokra alapozott környezetbarát termelési struktúrák kialakítása, az egyedi megoldású környezetkímélő infrastruktúrák és szennyvízkezelő rendszerek kiépítése, a környezeti állapot további romlásának megelőzése, lehetőség szerinti fejlesztése. A gazdag építészeti, kulturális és természeti örökség megóvása és a turisztikai piacon történő megfelelő hasznosítása.
- Az ipari szerkezetváltás által érintett településeken a barnamezős területek hasznosításának (kármentesítés, rehabilitáció) előtérbe helyezése a zöldmezős beruházásokkal szemben,

azok településszerkezeti problémáinak orvoslása érdekében a környezet állapotában bekövetkező további romlás megakadályozása, anyag-, terület- és energiatakarékos, minőségorientált beruházások előnyben részesítése.

- A táji értékekben gazdag területeken és a védett természeti területeken a természeti és táji sajátosságokra alapozott környezetbarát és minőségi turizmus fejlesztése, a fogadó, látogató központok, bemutató helyek, tanösvények, oktató központok és erdei iskolák fejlesztése, Natúrparkok kialakítása. A Natura 2000 területeken a gazdaság és az infrastruktúra természetvédelmi szempontú átalakítása, a területhasználat során az ökológiai magterületek és folyosók kiemelt védelme, a környezetbarát termelési rendszerek kialakítása.
- A határmenti térségekben a határon átnyúló természet- és környezetvédelmi, ökológiai gazdálkodási rendszerek kiépítése a két és többoldalú nemzetközi tervezési és fejlesztési együttműködési lehetőségek jobb kihasználása.
- A szélsőséges vízgazdálkodási viszonyok (ár- és belvizek, valamint aszályok) káros hatásait fenntartható módon, térségek vagy vízgyűjtők szintjén integráltan kell kezelni: az eddigi árvízi-belvízi és aszály elleni védekezést talaj- és belvízgazdálkodással kell felváltani (különösen a felszíni vizektől távol fekvő területeken); ehhez kapcsolódóan a folyóvölgyekben (a kisebb vízfolyások mentén is) az árvízi kockázatot is csökkentő vízvisszatartási lehetőségeket kell kialakítani.
- A természeti katasztrófáktól (árvíz, belvíz, aszály) fenyegetett nagytérségekben (Tisza-térség, Duna-völgy, Duna-Tisza köze) és a környezeti szempontból veszélyeztetett határmenti térségekben (Szigetköz, Ormánság) integrált ágazatközi fejlesztési és rehabilitációs programok kidolgozása és végrehajtása, a komplex táj- és környezet-rehabilitáció, a víz- és tájgazdálkodás, illetve az ár- és belvízvédelem érdekében. A kiemelten érzékeny karsztos térségekben a víz- és vízbázis-védelem szempontjainak megfelelő szennyvízkezelő és hulladékgazdálkodási rendszerek kiépítése és a területhasználatból fakadó környezeti kockázatok minimalizálása. A szervezett hulladékgyűjtésbe kapcsolt lakások arányának növelése Észak- és Dél-Alföldön, a Duna-Tisza közén és a belső perifériás kistérségekben, a korszerű hulladékgazdálkodási rendszerek és a kapcsolódó infrastrukturális ellátó rendszerek kiépítése.
- A hulladék és szennyvízkezelési rendszerekhez kapcsolódó, új, innovatív környezetvédelmi technológiák elterjesztése a fejlesztési pólusokban, nagyvárosokban és regionális alközpontokban. A szennyvíztisztító és elvezető kapacitások fejlesztése Észak- és Dél-Alföldön, Észak-Magyarországon, a Duna-Tisza közén és a belső perifériás kistérségekben. Az ivóvízminőségjavító programok végrehajtása elsősorban az Alföld és a Dél-Dunántúl érintett településein.
- A Balaton térségében a tájrehabilitáció, a tájsebek kezelése, a rekultivációk elvégzése, a nem környezetkímélő mezőgazdasági tevékenységek korlátozása, a természetvédelemre, a táji adottságokra épülő gazdálkodási módok kialakítása, a Balaton-part terhelésének korlátozása,

az ökológiai egyensúly megőrzése, a nádasok védelme, az erózió csökkentése, a Balaton-felvidék aktív tájképvédelme, a környezeti szempontoknak megfelelő közlekedési hálózat fejlesztése a part menti zsúfoltság csökkentése érdekében.

- A Duna völgyben a vízi környezet fenntartása, védelme és javítása, a fenntartható vízgazdálkodást és az integrált közösségi vízpolitikát figyelembe véve. A Duna fő- és mellékágai közötti élő kapcsolat biztosítása, ökológiai rehabilitációja (ártéri és holtág rekonstrukciók és védett természeti területek rehabilitációja). A vízszennyezés és a vízkárok megelőzése és felszámolása, a vízminőség és az ivóvízbázisok védelme, a környezetvédelmi infrastruktúrák (a szennyvíztisztítás és a hulladékgazdálkodás rendszereinek) kiépítésével, az illegális hulladéklerakók felszámolásával. A Dunakanyarban a tájkép, az egész Duna-völgyben a partok és a magaspartok védelme.

3.3.16 Biztonságpolitika

A biztonságpolitikai kérdések átfogó és integrált megközelítése szükséges európai és hazai szinten egyaránt. Az európai uniós területpolitikai dokumentumok három fő dimenzióját emelik ki a biztonságpolitikának: az energiaellátás biztosítása, a városi közbiztonság javítása és a természeti és technológiai kockázatok elleni biztonsági intézkedések.

A rend-, tűz- és katasztrófavédelmi szervezetrendszer, infrastruktúra működése és minősége alapján meghatározza a gazdasági és társadalmi fejlődést, annak jövőbeli potenciáljait. A területi szemlélet erősítése, a településhálózati és elérhetőségi szempontok figyelembevétele a biztonságpolitikában elengedhetetlen a területi esélyegyenlőség megvalósításához, jelentősen befolyásolja az emberek biztonságérzetét, és ezáltal az érzékelt életminőséget is.

A biztonságpolitika elsődleges eszköze a megelőzés, melyhez korszerű veszélyelemezési, kockázatértékelési módszerek bevezetése, a lakosság biztonsági kultúrájának növelése, előrejelző, monitoring és riasztórendszerek korszerűsítése és üzemeltetése, valamint a bűnmegelőzés és bűnüldözés speciális területi prioritásainak megfogalmazása szükséges, és mindezek által az ország minden állampolgára számára (területi elhelyezkedéstől függetlenül) biztonságos környezet kialakítása a cél.

- Kiemelt cél az azonos biztonsági viszonyok biztosítása az ország bármely területén és ehhez szükséges a területi differenciák figyelembevétele. Ahhoz, hogy az ország területét kiegyenlítően fedjék le a biztonságpolitika szempontjából meghatározó szolgáltatások, szükség van olyan helyi központokra, amelyek elérhetősége közel azonos az ország bármely részéről.
- Szükséges a mentő-tűzvédelmi, katasztrófavédelmi lefedettség javítása annak érdekében, hogy a beavatkozó egységek a riasztástól számítva legfeljebb 15-20 percen belül kiérkezzenek a helyszínre.

- A „sérülékeny” térségekben a közbiztonság fokozott védelmére van szükség, erre integrált stratégiák kidolgozása javasolt, valamint az egyes térségekben a közbiztonság biztosítására helyi kezdeményezések, helyi megoldások jelenthetik a legjobb módszert. Az elmaradott, súlyos társadalmi-gazdasági feszültségekkel küzdő térségekben az átlagnál nagyobb arányú személy elleni bűncselekmények megelőzése bűnmegelőzési programok keretében, közösségfejlesztéssel, civil szervezetek bevonásával történhet.
- Biztosítani kell, hogy az országos és regionális fejlesztési programoknak szerves részei legyenek az adott fejlesztéshez szükséges biztonsági infrastruktúra-fejlesztési elemek is.
- A természeti katasztrófáktól (árvíz, belvíz, aszály, erdőtűz) fenyegetett térségekben az előrejelzési, monitoring és riasztórendszerek működési feltételeinek biztosítása, a veszélyelemzési, kockázatértékelési módszerek bevezetése, fejlesztése, a védelmi rendszerek megerősítése, a szomszédos országokkal való együttműködés erősítése szükséges.
- Szükséges a közlekedésbiztonság szempontjainak kiemelt fontosságú figyelembevétele az infrastruktúra tervezése és kivitelezése során, az erre vonatkozó törvényi szabályozás megteremtése. A különböző közlekedési hálózatok biztonságtechnikai szempontú kiépítési és minőségi hiányosságainak javítása sürgető feladat. Például az alacsony kapacitású vasúti biztosító berendezések és állomási infrastruktúra fejlesztése szükséges a korszerűbb áru- és személyszállítási szolgáltatások számára. Hasonlóan fontos a dunai hajózás biztonságának megteremtése, közlekedésszervezési és infrastruktúrafejlesztési eszközökkel.
- A határmenti térségekben (a határok átjárhatóságának biztosítása mellett) a hazai és nemzetközi bűnözés csökkentése, a megelőzési tevékenység erősítése a fő feladat.
- A turisztikailag leginkább preferált térségekben (Budapest, Balaton-térség) elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények megelőzése, a távközlési és informatikai rendszerekkel, a személyi állomány és a járműállomány fejlesztésével.
- A bűnügyileg leginkább fertőzött nagyvárosi agglomerációkban az átlagnál nagyobb vagyon elleni, illetve közterületi bűnözés visszaszorítása a prioritás.
- A környezetre veszélyt jelentő iparral rendelkező térségekben a nukleáris és kémiai biztonság magas szintű biztosítása érdekében a települési védelmi intézkedési tervek elkészítése és végrehajtása, a kockázatkezelési, -megelőzési és kárelhárítási rendszerek karbantartása és fejlesztése szükséges.
- Biztonságos energiaellátás feltételeinek megteremtése, valamint az árvízvédelem határon átnyúló hálózatainak kialakítása, azokba való bekapcsolódás egyaránt országos érdeket jelentenek.

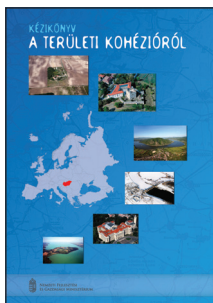
Rövidítések jegyzéke

EGT	Európai Gazdasági Térség
EK	Európai Közösség
ESDP	European Spatial Development Perspectives (Európai Területfejlesztési Perspektívák)
ESPON	European Spatial Planning Observation Network (Európai Területi Tervezési Megfigyelési Hálózat)
EUKN	European Urban Knowledge Network (Európai Városi Tudáshálózat)
GOP	Gazdaságfejlesztési Operatív Program
IKT	Információs és Kommunikációs Technológia
K+F+I	Kutatás Fejlesztés Innováció
KKV	Kis- és középvállalkozások
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (A vidéki gazdaság fejlesztését célzó intézkedések összekapcsolása c. az Európai Unió vidéki közösségek életminőségének és gazdasági jólétének javítását célzó programja)
MTA RKK	Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja
NFGM	Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium
NSRK	Nemzeti Stratégiai Referenciakeret
NUTS	Nomenclature of Territorial Units for Statistics (Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája)
OGY Jelentés	Az Országgyűlés Határozatával elfogadott Jelentés a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről
OTK	Országos Területfejlesztési Koncepció
RÁCS	Regionális és Ágazati egyeztető Csoport
ROP	Regionális Operatív Program
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (Erősségek, Gyengeségek, Lehetőségek, Veszélyek)
TA	Territorial Agenda of the European Union (Az Európai Unió Területi Agendája)
TEN-T	Trans-European Transport Network (Transz-európai Közlekedési Hálózat)
TIA	Territorial Impact Assessment (Területi Hatásvizsgálat)
TSP	The Territorial State and Perspectives of the European Union (Az Európai Unió Területi Állapota és Perspektívái)
ÚMFT	Új Magyarország Fejlesztési Terv
URBACT	Urban Actions (Városi Akciók – az Európai Unió Operatív Programja az európai fenntartható városfejlesztés támogatására)
VÁTI	Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság

Felhasznált és ajánlott legfontosabb irodalmak jegyzéke

- A magyar településhálózat helyzete és távlatai c. háttéranyag az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió előkészítéséhez, 2009, VÁTI – MTA RKK, Budapest.
- Az Országgyűlés 97/2005. (XII.25.) OGY. Határozatával elfogadott JELENTÉS a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről
<http://www.terport.hu/main.php?folderID=2802>
- Az Országgyűlés határozatával 2009-ben elfogadandó JELENTÉS a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről c. háttéranyag, 2009, VÁTI, Budapest.
- Czene Zs. – Ricz J. (szerk.) (2010): Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési Füzetek 2. NFGM-VÁTI (Megjelenés alatt).
Letölthető: www.nfgm.gov.hu, www.rtop.hu
- ESDP: European Spatial Development Perspectives, 1999
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf
- ESPON 2006 program területi hatásvizsgálatra vonatkozó kutatási jelentései
http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/239/index_EN.html
- ESPON Atlas: Mapping the structure of the European territory, 2006
http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/publications/98/1235/file_2489/final-atlas_web.pdf
- ESPON Territorial dynamics in Europe: Trends in population development, 2008
Green Paper on Territorial Cohesion, 2008
http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/paper_terco_en.pdf
http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/programme/1455/2175/2176/2177/file_5330/espon_territorial_observation_no1_211108.pdf
- Lipcsei Charta (Leipzig Charter on Sustainable European Cities) 2007
http://www.eu2007.de/en/News/download_docs/Mai/0524-AN/075DokumentLeipzigCharta.pdf
- Lisszaboni Szerződés 2007
http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=FXAC07306HUC_002.pdf&eubphfUid=534812&catalogNbr=FX-AC-07-306-HU-C
- Nagy, A. – Czira T. et al (2009): Országos Területi Helyzetkép. 2009. NFGM-VÁTI, 2009.
Letölthető: www.terport.hu
- OTK (2005): Országos Területfejlesztési Konceptió 2005. VÁTI-NFGM, Budapest. (OTK Törzstervezői névsor: Salamin G., Péti M., Horkay N., Czira T., Radvánszki Á., Szendrényi P., Nagy A.; Brodorits Z., Sóvágó K., Sallai A.)
<http://www.vati.hu/main.php?folderID=2323&articleID=6850&ctag=articlelist&iid=1>
- Péti M. – Botka M. (szerk.) (2009): Kézikönyv a területi kohézióról. NFGM-VÁTI. Letölthető: http://nfgm.gov.hu/tudastar/dokumentumtar/terfejl_epu/teruletfejleszt?pagenum=2
<http://www.terport.hu/main.php?folderID=5122&articleID=101113&ctag=articlelist&iid=1>
<http://www.nfu.hu/doc/>
- Péti M. – Botka M. (szerk.) (2009): Kézikönyv a területi kohézióról – a területi szemlélet alkalmazása a közsféra által támogatott fejlesztésekben. NFGM – VÁTI, Budapest.
- Salamin G. (2007): Mit kezdjünk az ESPON-nal – Konklúziók és üzenetek a hazai gyakorlatnak, különös tekintettel a területi tervezésre. Falu Város Régió 2007/4. sz.
- Territorial Agenda of The European Union, 2007
http://www.bmvbs.de/Anlage/original_1005295/Territorial-Agenda-of-the-European-Union-Agreed-on-25-May-2007-accessible.pdf
- The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2007
http://www.bmvbs.de/Anlage/original_1005296/The-Territorial-State-and-Perspectives-of-the-European-Union.pdf

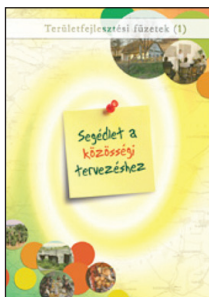
NFGM és VÁTI további kapcsolódó kiadványai

Kézikönyv a területi kohézióról – a területi szemlélet alkalmazása a közszféra által támogatott fejlesztésekben.

NFGM-VÁTI, 2009

(Letölthető a www.nfgm.gov.hu, www.vati.hu, www.rtop.hu honlapokról.)

Segédlet a közösségi tervezéshez.

Területfejlesztési Füzetek 1.

NFGM-VÁTI, 2010

(Letölthető a www.rtop.hu honlapról.)

Helyi gazdaságfejlesztés.

Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok.

Területfejlesztési Füzetek 2.

NFGM-VÁTI (Megjelenés alatt)

(Letölthető a www.nfgm.gov.hu, www.rtop.hu honlapokról.)

Országos Területi Helyzetkép 2009.

NFGM-VÁTI.

(Letölthető a www.terport.hu honlapról.)

Az Európai Unió Területi Agendáját (TA) a tagországok területi tervezésért és területfejlesztésért felelős miniszterei 2007-ben fogadták el. A szakpolitikai keretdokumentum fontos lépésnek tekinthető az európai szintű területfejlesztés, az integráló karakterű területi tervezés megteremtése irányába. Azzal, hogy a Lisszaboni Szerződésben a területi kohézió bekerült a közösségi alapcélok közé, a területiség szempontjainak közös megfogalmazása és érvényesítése révén az európai szintű területpolitika még inkább kiteljesedhet. Mindez ösztönzőleg hathat és egyúttal bizonyos alkalmas kereteket teremt ahhoz, hogy az országunk, térségeink, városaink fejlődése szempontjából egyre fontosabb európai összefüggéseket, a térszerkezet határon átnyúló kapcsolatait, vagy éppen a lehetséges közös szinergiákat, kockázatokat európai dimenzióban szemlélve, európai keretekbe illeszkedve, közös prioritások mentén, együttműködésekkel is kiterjesztve tudjuk kezelni. A Területi Agenda célkitűzéseinek hazai érvényesítését szolgáló kézikönyv ehhez kíván segítséget nyújtani. A dokumentum hazai érvényesítése egyúttal kötelezettséget is jelent, hiszen a Területi Agenda egy politikailag legitim dokumentum, amely európai területi kihívásokat jelöl meg, területi prioritásokat és tennivalókat határoz meg az Európai Unió fejlődéséhez.

A Területi Agenda nem csupán területfejlesztésről és főképp nem csak területfejlesztőknek, területrendezőknek szól, hiszen a dokumentum alapkoncepcióját jelentő területi kohézió megteremtése a szereplők szélesebb körű hozzájárulását igényli. A kötet éppen ezért egyaránt szól az egyes ágazati szakpolitikák, és a különböző területi szintek szakemberei és döntéshozói számára, mindazoknak, akik közvetlenül, vagy közvetve hozzájárulhatnak a hazai területi folyamatok alakításához, egy területileg harmonikusabb és hatékonyabb fejlődés elindításához.